

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTHAL,
A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÕNISSON

TEGEV TOIMETAJA **J. W. WESKI** PE 10308

ÜKSTEISTKÜMNES AASTAKÄIK

1916

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1916

XI AASTAKÄIK

№ 5—6

Johann Woldemar Jannseni elust.

I. Jannseni noorpõlv.

Johann Woldemar Jannsen on üks neist vähestest eestlastest, kelle elulugu oma peajoontes juba enam-vähem üleüldiselt tuttav on.

Nagu teada, on Jannsen Vändrašt pärit, kus tema 4. mail 1819 Vana-Vändra vesiveski möldripojana on sündinud.

Kes praegu Jannseni sündimisekohta vaatama lähed ja rahva käest järele küsib, kus Vändra vesiveski on, see viiakse harilikult Jannseni sündimisekohaga eksiteele. Temale näidatakse nimelt Uue-Vändra endist veskit, nüüdset puupapivabrikut, kus vanasti kuulus vasetagumise-töö; koda ühel pool jõge ja teisel pool veel hiljuti õige mitme paari kividega veski ühes villakraasimise-, ketramise-, vanutamise- ja värvimise-töökojaga oli. Ka see veski oma endise luulelise vesklistetoaga on nüüd uue aja vabriku-sisseseade eest pidanud taganema, sest et ümberkaudsetel väikestel jõgedel olevad talupoegade veskid temal endise teenistuse käest ära võtsid. Vana-Vändra vesiveski, Uue-Vändra omast umbes 7 versta eemal, Pärnu jõe Vana-Vändra või Pulga haru peal Vana-Vändra mõisas, on ammu juba jäljeta kadunud. Seda veskit ei ole mina juba oma noorepõlvel enam näinud; ainult oma isa käest olen kuulnud, et seal vanasti veski olnud. Veski eluiga on veepuudus lõpetanud. Kui Vändra vanasti veel kuulus metsamaa oli, kus tuttav karu maha lasti, siis olid kõik Pärnu-Vändra Suurejõe harud veerikkad, sest et metsast lumi kuni jaanipäevani uut vett peale andis, kuni jälle sügisesed sajud algasid. Suured metsad langesid aga varsti kirve hoopide all, sest neid oli õige hõlpus mööda jõgesid kevadel Pärnu parvitseda ja sealt väljamaale saata. Siis muutus siin veolu, nagu igal pool meie kodumaal.

Lagedail väljadel sulas lumi kevadel ruttu. Jõgedes sündisid suured veed, sest arvurikkad kraavid hästi haritud põldudel saatsid vee ojade kaudu ruttu jõkke. Nädala paariga oli kevadene suur vesi kadunud, temaga ühes ka kõik suuremad veetagavarad, ja jõgi oli varsti kuiv. Kes praegu suvel Vana-Vändra mõisa sillast üle Pärnu poole sõidab, see näeb kuiva paest jõepõhja, kus üksikutes sügavamates lohkudes veidi vett on; veejooks on aga kuival ajal täiesti seismas.

Need uued olud võtsid ka Jannseni sündimiseaiga veskil vee ära; veski lõhuti ära ja mõisa ehitas omale versta kolm-neli allapoole, Vaki külasse, uue veski, kus veeolud juba natuke paremad ja vee langemisejõud suurem oli. Ka Vaki veski on nüüd vaeseks jäänud mõisa käest ostu teel taluperemehe kätte läinud, nii et Vana-Vändra mõisal veskit ülepea enam olemas ei ole.

Omaval ajal, Jannseni sündimise ja noorepõlve ajal, oli nüüdne vaene ja laokile jäänud Vana-Vändra mõisa, mille vana puust herrastemaja 1905. a. maha põletati, üks meie maa suurematest ja rikkamatest mõisatest, tema veski, mis keset arvurikkaid mõisa hooneid seisis, ei jahvatanud mitte üksi oma mõisale jahu, vaid ka kogu suurele vallale, mille piirid pikuti umbes 45 versta, laiuti 20—30 versta olid, — väike Saksa vürstiriik. Rahva arvu selles metsaga täidetud vallas loeti Jannseni sündimise ajal juba üle 3000, nagu seda üks sellel ajal väljaantud saksakeelne raamat „Post- und Adressbuch für Livland und Oesel“ teada annab.

Vändra on praegugi, oli vanal ajal veel rohkem algupärane maanurk, kus oma iseäralise ilme ja kommetega rahvas elas. Suurte metsadega täidetud, arvurikastest jõgedest ja ojadest läbi uuristatud, oli tema kevadel suurte vete aegu muust ilmast täitsa lahutatud. Jõgedest ei pääsnuq hulgal ajal üle ja tema madalal maal olevad savikaskruusased teed läksid nii läbipääsmataks, et siia kellelgi võõral himu ei olnud tulla. Lähikäimiseks Viljandi poole viis läbi Vastemõisa kroonumetsade üks ainus kruusatud tee, kõik muu lähikäimise pani suur soo, mis Vändrast Kõpuni ulatas, kinni. Tallinnamaa poole viis ka ainult paar väikest teed, üks Viluvere, teine Lelle metsasid kaudu. Nii oli Vändra elavast lähikäimisest täitsa eraldatud, oli aga oma keskel nii perekas, et ta iseoma tugevat elu elas ja mitte kängu ei jäänud. Eraldiolekust tulid talle aga oma algupärased jooned juure, mis Jannseni lapsepõlve peale mõju avaldamata ei jätnud.

Kuidas öeldud, selle omapärase maanurga keskkohal oli rahvarikas Vändra mõisa. Et Vana-Vändra mõisal tol ajal võrdlemisi väike põllupind oli ja vallas rohkesti rahvast, siis oli mõisas inimesi ja tööjõudu küllalt. Mõisa teenritestaab oli aruurikas: kubjad, kiltrid, opmann, aidamees, kutsarid, toa- ja tallipoisid, kärnerid, mõisa käsitöölised, nagu tiserid, sepad, puusepad, rätsepad, kingsepad jne. Teolisi oli alati nii rohkesti, et nad tööga mitte liiga kooritud ei olnud, vaid oma keskel lustikat ja omapäraselt elu elasid, kus igal mehel oma pilkenimed olid, ja teopõlve teinud ja naljad ulatasid veel täiel värskusel minu lapsepõlve mälestuste sisse, kus neid suust suhu edasi vesteti. Sellesse omapärasesse, oma aja kohta lõbusasse teomeeste ja mõisarahva elusse plaksatas küll vahel sekka mõisaomaniku major Woldemar v. Ditmari kitsejalg (nahk-ratsapiits kitsejalast lühikese varrega), virises vihane opmann Roos (kes viimased Tõnni vakad Vändrast kaotas) ja röögatas pahur „Rõusa Mart“ (kubjas Rõusa karjamõisas, nüüdses Uue-Vändra mõisas), aga see kõik oli möödaminev asi ja palju vähem kui mujal, kus peks nii moodis oli. Mõisa kirjusse inimesekarja tõi vaheldust veel paar perekonda venelasi, keda päris herra kui pärisorje, mis temale venelastest sõbrad mõisaomanikud olid kinkinud, väeteenistusest tulles kaasa tõi. Need venelased oma puuduliku Eesti keelega ja oma mureta heasüdamelise iseloomuga tegid palju nalja. Üks neist oli herra toapoiss, teine kingsepp. Kui venelastele vabadus kuulutati, läks muist neist Venemaale tagasi, paar venda jäi siia, üks oli omale siin juba Eesti naise võtnud ja jäi päris oma inimeseks.

Selles vana raske aja kohta elurõõmsas ja omapärasel nurgas elas Jannsen oma noorepõlve läbi; veskiliste ootetoas, kus alati rahvast viibis jahvatamisejärke ootamas, õppis ta oma toreda pildirikka rahvaliku keele ja naljakad tüsedad kõnekäänud, millest tema pärsine kirjaviis otse üle keeb. Oma naljajutus „Juudi rätsepp“ kirjeldab Jannsen seda mõisaelu õige värvirikkalt. Tüse humoor ja kerge pilge on Vändra mehe üks iseloomulikumatel joontel.

J. W. Jannsenil on praegu veel kaunis ligidalt sugulasi Vändras. Tema vend oli pärast mõisast mitte väga kaugel Pulga talus rentnik, oli ka kui lõbus jutumees terves vallas tuttav, elas minu isaga naabruses ja heas sõpruses. Ta käis omal ajal, kui väljarändamine Saamarasse päevakorrale tuli, minu isaga ühes valla usaldusemehena Saamaras maad kuulamas, ostis omale pärast Vändra Kärusse päristalu, kus ta ka suri. Tema järeltulijad müüsid

koha ära ja rändasid välja. Kaks Jannseni õde olid Vändras mehel, üks Uue-Vändra Võiere Pardi talus, teine Vana-Vändra Kärneri talus; mõlemil on arvurikkad järeltulijad.

Siis on Jannsenitel Vändras veel kaugevalt sugulasi, kes aga oma nime mitte Jannsen ei kirjuta, vaid Jensen. Nendest jutustavad Hans ja Jüri Jensen (Piista Ülejõe talust pärit), et nad vanasti kõik Jensenid olnud ja et nende esiisa perekonna teadete järele Saksamaalt olla tulnud. Perekonnas on sellest järgmist teada:

Saksamaalt tulnud kannupoiss Jensen Vändrasse ja asunud Koksi talusse¹⁾ peremehena elama. Kannupoisil olnud kolm poega: Jaan, Jakob ja Ado. Jakob olnud Uue-Vändras (Vasehaamril), nüüdse puupapivabriku kohal seisvas veskis mölder ja ka mõisa- ja vallakirjutaja. Tema olnud väga tark mees. Ta sõitnud kord Vana-Vändra mõisast Piista küllasse, kuhu tema poeg Jüri Jensen elama asunud. (See Jüri Jensen, laia kähharpeaga tüse mees, oli vana Kahu-Jüri nime all tuntud, kõva ninatubakatarvitaja, keda mina noorelpeel küllalt olen näinud. Juba ninatubaka tarvitamine eraldas teda teistest Vändra talupoegist, kelle seas ma tol ajal seda kommet vähe olen näinud. A. J.) Linnu küla kohas tunginud üks teel olev teivas saani põhjast läbi temale kubemesse, mille tagajärjel ta varsti ära surnud. Vend Ado oli J. W. Jannseni isa, kes enne vist Uue-Vändra Samliko-oja talus on elanud, pärast aga Vana-Vändra mõisas Tõrvaaugu kõrtsis, kõrtsimees ja ka mõisa mölder olles; selles mõisas on teatavasti ka J. W. Jannsen üles kasvanud. See Ado kosis omale Vastemõisast Kuldkeppide sugukonnast naise Malle, kes oma elurõõmsa iseloomu J. W. Jannsenile pärandas. Kolmas, kõige vanem vend, olnud nende tütluse järgi väike härjapõlvlane Jaan, „Kents-Jaani“ pilkenime all tuntud.

Et Jannseni isa Ado oli, see selgub ka alamal-avaldatud Jannseni perekonna-dokumendist. Küsitav on minu meelest, kas otse Jannseni vanaisa, nimetatud Jaani, Jakobi ja Ado isa, see väljamaalt tulnud „kannupoiss“ oli, või oli selle väljamaalt tulija ja nende kolme venna vahel veel üks vahepeelv. Väljast tulemine aga, millest perekond ja endised vanad inimesed Vändras nii kindlasti kõneldid,

1) Koksi talu on umbes verst maad praegusest Uue-Vändra Suurejõe või Mustaru mõisast, mis Uue-Vändras Pärnu-Viljandi maantee ääres, nimelt seal asub, kus see maantee Pärnu jõest (parve abil) üle läheb. Koksi talu vanad hooned on osalt veel alles, maad Uue-Vändra mõisa külge liidetud.

ja Jenseni nimi, mis ta kaasa toonud, näib selle õige tõenäoliseks tegevat, et Jannseni sugu väljast on sisse rännanud.

Et Jannsenite esiisa väljamaalt tuli, siis ei ole sellega sugugi veel öeldud, et ta nimelt Saksamaalt tuli, sest vana rahvas nimetas kõiki, kes Lääne-Euroopast tulid, saksteks, kui nad ka Rootsist või Daanist olid, missuguse viimase maa peale Jenseni nimi näib tähendavat. Teadete järele minu ema ja vanaema suust on aga Jensenid oma nime vististi vaheajal kaotanud, kuna sisserändaja järeltulijad nähtavasti päris siitmaa inimesteks said ja kui pärisorjad vist oma priinime kaotasid. Sest praeguse Jenseni nime olla nende esivanemad mõisaherra ettepaneku peale omale võtnud, peale rahva priikslaskmist, mil kõigile perekonnanimed anti. Jenseni nime võtmisega on naljakas jutt ühendatud. Jensenite perekonna üks haru elanud nimede võtmise ajal Vana-Vändras Piista külas, Vändra jõe pahemal, kõrgel kaldal, kuna minu ema poolt vanaisa talu just poolpõigiti vastas teisel kaldal oli. Mõlema perekonna järeltulijad elavad seal veel praegugi. Kui mehed mõisa läinud nimesid võtma, annud käbe Ülejõe eit oma mehele käsu nimeks Meier võtta. Üks Meier olnud nimelt läheda Vihtra karjamõisa rentnikuna lugupeetud mees. Kuid mõisaherra ei olla mehele Meieri nime annud. Ütelnud: see on suure saksa nimi, seda ei saa; võta omale Jensen. Kas andis vast herra sisserännanud Jenseni järeltulijate perekonnale, kelle elulugu ta muidugi tundis, nende esiisa nime tagasi, või oli see tal muidu juhusline tuju, üks kõik, aga eidele ei meeldinud uus nimi põrmugi. Kui mehed õhtu koju tulnud — see olnud soojal suvisel õhtul — kuulnud meie pere rahvas, kuidas eit uut Jensenit õues jõe kõrgel kaldal kohe uudishimulise küsimisega vastu võtnud:

„Noh, kas said Meieri?“

„Ei antud,“ vastanud vanamees. „Meie nimi on Jentsen“ (teatavasti kipub Eesti väljaraäkimine Jenseni asemel Jentsen ütlema).

„Jentsen, Jentsen!“ pahandanud eit, „see on ju päris Kents-Jaan!“

Kents-Jaan oli nimelt perekonna valus koht. Üks vanamehe vend olnud väikse kasvuga härjapõlvlane, keda lähem ümbrus ja vald Kents-Jaani pilkenime all tunnud. Nagu kõik härjapõlvlased, olnud ta äkilise vihaga ja tige, veel vanas eas, kus ta juba halli peaga, lastega ühes karjas käinud; ka minu emaga ühes. Vändras oli laialt kõnekäänd tuttav: „Kimbus nii kui Kents-Jaan perus.“ Kents-

Jaan oli nimelt noores eas teiste poistega laupäeva õhtul ümber hulkudes ja Võiavere kalatõkkelt üle jõe minnes jõkke sulpsatanud ja veekeerust tõkke silmast alla angerjatele seatud vitsmõrda ehk perusse sattunud (vaata raamat: „Rohtaedas lahke vanakeste seas“, J. Lill). Jensenitele omase elava loomu pärast arvasid pikalise toimega vanad Vändra mehed neid ikka nagu veidi kergatsiks ja ütlesid juhtumise korral, kus midagi laita oli: „On ikka nad kõik Kents-Jaani tõugu!“

See hirm Kents-Jaani suguluse eest ollagi mõne arvamise järele põhjuseks olnud, et üks osa Jensenid endid Jannseniteks hakanud nimetama. Võib olla, ei tarvitsenud Piista Jensenid ülepea uut nime võtta, vaid tahtsid aga endid „Kents-Jaanist“ vabastada.

Niisugustel suust suhu käivatel juttudel ei ole ajalises järjekorras tihti kindlust, kuid peasjades on praegused jutud õiged. Vähemast Jannseni isa Ado ja tema kahe venna kohta. Ka ei või väljamaalt tulnud „kannupoisi“ nimi ja lugu, mida liht talupojad, sisserändaja pojapojapojad, ilma esivanemate otsimise tungita edasi kannavad, mitte tuulest tulnud olla. Jannseni oma poeg Dr. Eugen Jannsen ei tea neist perekonnalugudest mitte kõige vähemat. Igatahes aga annavad nad Jannseni noorepõlve ümbrusele huvitava kolooriidi, ja ma tahtsin neid üles tähendades unustuse hõlmast päästa. — Võimata ei ole niisugune ühetäheline muutus, kus Jensenist Jannsen sai, aga siis pidi see muutus juba kaunis vara sündima, sest Uue-Vändra valla revisjoniraamatus (1850—1858) seisab juba nimi „Jannsen“. See revisjoniraamat¹⁾ tõendab aga teiselt poolt, et vanal, patriarhaalsel ajal perekondade ja ristinimede muutused, kus näit. Eesti nimed ilma pikema jututa Saksa nimedeks tehti, üsna igapäised asjad olid. Nii on ka Jannseni ristinimi õige palju muutunud. Nagu teada, kirjutas Jannsen esialgu oma nime ainult Johann Jannsen, Woldemarist ei olnud juttugi. See tekkis alles pärastpoole juure — nagu arvatakse, vist tema ristiisa major Woldemar v. Ditmari meeletuletuseks. Woldemari nime ei seisa Uue-Vändra valla revisjoniraamatus mitte. Veel enam aga vististi imestavad lugejad, kui kuulevad, et isegi „Johann“ vana Jannseni õige nimi ei ole, vaid valla hingekirjas on ta päris ja õige nimi J a a n. Revis-

1) Teated sellest raamatust, niisama Jannseni perekonna ümberkirjutamise originaaldokumendi 1. maist 1856 Uue-Vändrast Pärnu Ülejõe (Bremerseite) kogukonda on meile praegune Uue-Vändra vallakirjutaja H. Raid lahkesti kätte saatnud.

joniraamatus on nimelt Jannsen ära tähendatud kui „Samliko oja № XLII“ talust Jaan Ado poeg Jannsen. Kas Jannsen ristimises üleüldse Woldemari nime on saanud, seda peaksid kirikuraamatud näitama, millest vanemad aga minu teadmise järele enam Vändras ei ole, vaid kuskil Riia arhiivides.

Pärastpoole karjapoisina Särghaua (Vändra mehed ütlevad Särghava) talusse sattudes juhtus noor Jannsen jälle intelligent taluinimeste, Petersonide perekonda (kirjaniku Ernst Petersoni esivanemad), kust poisikene vististi oma rõõmsale loomusele oma jagu lisa sai. Pärast, Vändra kihelkonnakooli ajal ja peale seda aega, hakkas tema peale Vändra õpetaja, tuntud kirjamees Karl Körber, kui tema õpetaja ja kasvataja, mõju avaldama.

Lilli Suburgi mälestuste järele oli noor Jannsen Vändra mõisas kord ka öövahiks olnud, kus Karl Körber teda näinud ja ta lauluhäält kuulnud.

Ka Karl Körber oli teataval viisil Vändra mehe iseloomuga, mis naljasse ja elurõõmsasse ilmavaatesse puutus. Temal oli otse kentsaka mehe (чудакъ) iseloom ja kuulsus; temast on praegugi veel terve Pärnu- ja osalt Viljandigi maa anekdootisid täis. Tuttav kokkupõrkamine Körberi ja Kärü mõisa pidaja Sukny vahel, kus üks (Sukny) teisele Moosese keppi ja teine (Körber) Aaroni suitsetamisepanni (püstolit) näitas, on üle terve maa tuntud, niisama Körberi kuulus jutlus („Ma olin Palermos“), mis otsaga Peterburi ulatas. Karl Körberi ja köster Kochi juhatusel, kelle asemikuks Jannsen pärast sai, on Jannsen nähtavasti palju õppinud ja edenenud, selleaegse haridusetee lahtitegija — Saksa keele laitmata ära õppinud ja ennast vististi Körberi raamatukogu kaudu üsna hästi Saksa kirjanudusega tutvustanud. Körberi käest, kes ka Eesti raamatuid kirjutas, on Jannsen kahtlemata ka kirjanikuteele sattunud, kus ta oma teenäitaja varsti kaugelt üle lõi.

Karl Körber oli heade muusikaannetega, tubli klaverimängija. Ka Jannsen mängis hästi. Muidugi oli ta seda kunsti Vändra kirikumõisas õppinud. Rahva seas käib sellest järgmine jutt ümber.

Kord sõitnud Körber ametitalituses kuhugi ligidale mõisa, kuhu ta ööseks jäänud. Jannsen olnud tal kutsariks. Öhtul palunud mõisa preilid Körberit klaverit mängida ja näidanud temale üht hiljuti ostetud uut nooti, mis aga preilikestele mängimiseks liig raske olnud. Nad küsinud Körberilt, kas tema seda mängida jaksab. Körber vaadnud ja ütelnud: „Selle mängib isegi minu kutsar ära.“

Kui preilid ütlust naljaks pidanud, kutsunud Körber Jannseni tuppa, kes ka preilidele liig raske tüki laitmata ära mänginud.

Harilikult kõneldakse ja arvatakse nii, et Jannsen esimese õpetuse Vändra kihelkonnakoolis on saanud. See on väga tõenäoline, sest et Vändras see kool tol ajal olemas oli. Kuid otsekoheseid tõendusi, et ta kihelkonnakoolis käinud, ei ole ma mitte leidnud, isegi tema viimane, praegu veel elus laps, Dr. E. Jannsen, ei tea sellest midagi. Kuidas Jannsen oma võrdlemisi soliidsel hariduse sai, nõnda et ta 19-aastaselt kõstriks saades juba täitsa õiget Saksa keelt kõneles ja kirjutas, et ta juba Saksa klassikusi luges, neist suure arusaamisega tsiteerib, muusikat tunneb jne., see jääb harilikule inimesele otse mõistatuslikeks ja seda saab ainult tema suurepäralise andega seletada.

Kui nii Vändra ümbrus ja rahvas oma algupärase iseloomuga Jannsenile kui kirjanikule teatud sihis aluse on pannud, siis on ka seesama ümbrus tema pärastiste poliitikaliste vaadete peale tuntavat ja otsustavat mõju avaldanud. Noorepõlve muljed jätavad tihti otsustavad jäljed järele. A. Kitzberg ehitab oma Mogri-Märdi monumentaalse karakteri suurelt osalt ühe piitsahoobi peale üles, mille noor Märt kord mõisniku käest ratsapiitsuga näkku saanud, ja meie teame, missugust otsustavat osa C. R. Jakobsoni karakteri väljaarenemise peale 19-aastase nooremehe kokkupõrkamine uhke Torma mõisa omaniku v. Liphartiga on avaldanud. Jannseni enam leplik seisukoht meie mõisnikkude ja vaimulikkude vastu on vististi ka tema nooreea muljetest Vändrast pärit.

Vändra mõisa omanikud v. Ditmarid olid hea südamega inimesed ja on alati Liivimaa mõisnikkude vabameelsema rühma poole hoidnud. Woldemar v. Ditmar, Jannseni ristiisa, oli kui major sõjaväes teeninud ja tõi sealt välise karmi ja valju sõjamehe-laadi ühes, mis mõnikord õige äkiline ja kuri võis olla; aga seda ütlevad kõik inimesed, kes teda mäletavad, et ta väga erapooletu, õiglane ja aus püüdis olla ja oma südame põhjas rahvale oma moodi head soovis. Tema korjas omal ajal isegi Eesti rahvalaule ja on neist osa Rosenplänteri „Beiträge“ sees avaldanud, nagu tuttav laul, nüüd muusikasse seatud „Oh seda ilu ja õnne!“ See mõisnik julgustas Jannsenitki kirjatööle ja laenas temale ta „Sõnumetooja“ trükkimiseks esimese rahagi, mis ta pärast kinkis. Tema pojapojad müüsid Vändra talud varakult, suurema osa juba mineva aastasaja 60-datel aastatel odavalt ühes metsadega ära ja

panid Vändra meeste jõukusele sellega aluse, kuna Alex. v. Ditmar, Woldemari poeg, Vändra karjakasvatuse heale järjele viis, sellega, et ta juba tol ajal Hollandist sugu-loomi importeeris ja neid mitte üksi mõisa jaoks ei tarvitanud, vaid ka vallas pullidejaamad sisse seadis. Kauge- male noore Jannseni pilk, kui kõigest ilmast lahutatud maanurga inimese oma, palju ei ulatanud, ja nii sai tema mulje, et meie mõisnikud rahva vastu ülepea heasoovijad on ja et nendega teatud tingimistel käsikäes käies rahvas kõige paremini võib edeneda. Kui ka üksikuid mõisnikka silma paistis, kes rahva vastu toored ja valjud olid, siis arvas Jannsen niisugusid ikka halbadeks eranditeks. Nii kirjutab Jannsen kihelkonnakoolide tarvidusest seletades „Perno Postimehe“ nr. 13. a. 1858: „Kuidas pidime meie õppima, kui meid ei õpetud? Suurem hulk sakslasi keelsid ja laitsid seda koguni ära. Niisugusid talurahva õnne soovijaid on veel praegugi, kes hirmus suured silmad tee- vad öeldes: „Mis taluinimese laps sest ja sest õpib? Kus ta sellega läheb? Kes palju teab, see palju iseenesest peab. Talurahval pole seda tarvis. Kui künda, aastada, kümme käsku mõistavad, siis on küllalt, muidu lähvad ninatargaks ja ei mõista iga kord mütsi maha võtta, kui tarvis on.“ — Nõnda räägivad veel mõned, aga õnneks nagu toonekured, üks siin, teine seal.“ Niisama oli esi- mene vaimulik, kellega ta kokku puutus, Karl Körber, rahvale heasoovija, vabameelne mees oma aja õpetajate seas, kes tagasi ei põrganud isegi mõisnikkudele kantslist epistlid lugemast, kui ta seda tarviliseks pidas. See maksis temale viimatigi tema koha.

Algava kirjaniku, iseäranis aga oma õpilase peale pidi tema õpetaja mõju vastuvaidlemata olema, ehk küll pärast Jannsen sugugi iseloomuta ja kõiges allaheitev kõstri-ise-loom ei olnud. Tema sattus pärast mõnikord Körberiga isegi teravasse tülisse, nii ametitalituste pärast, kus õpetaja temale näit. terve surnumatmise-töö selga tahtis veeretada. Siin hakkas Jannsen lihtsalt streikima, ja et õpetaja ka järele ei annud, siis valitses kihelkonnas ajuti kord, kus kiriku võõrmündrid, ja kui neid saada ei olnud, siis matu- selised ise surnuid matsid, sest et kutsutud õpetaja kõstri juure saatis, kõster aga seletas, et see tema asi ei olla. Viimati tuli siin ülemus vahele ja seadis asja korda. Kui pärast Körber üsna mõisnikkude viha alla sattus ja teda lahti taheti teha, kuna kogudus populäärse õpetaja eest soojalt seisis, siis võttis ülekuulamise-komisjon ka selle ametipidamise-puuduse uurimisele ja Jannsen kutsuti tun-

nistajaks. Et ta selles asjas õpetajaga rielnud oli, kartis õpetaja ja kogudus, et Jannsen siin Körberile paha tunnistuse annab, kuid Jannsen, kes siis — kui ma ei eksi — juba Väन्द्रast ära ja õpetaja valitsuse alt lahti oli, ei käinud oma endisele kaastöölisele mõisnikkude ootamisest hoolimata sugugi peale. Minu isa, kes sel korral kiriku võõr-münder oli, jutustas, et Körber ja Jannsen üheskoos mõisast ülekuulamiselt välja tulnud ja Körber Jannsenile mõisa trepil koguduseliigete kuuldes oma harilikul naljakal toonil Eesti keeli ütelnud: „Ma arvasin, et sul hästi terav hammas pidi olema, aga see oli ju üsna nüri!“ Kas oli see sinatamine iseäralik sõprusmärk nende kahe vahel, või lubas omale Körber oma endise kooliõpilase, kutsari ja pärastise kõstri vastu alati ühekülgselt sinatamist, või aga tarvitas ta talumeeste seas ajutiselt talumeeste kõneviisi, kes vanal ajal „Teiest“ palju ei hoolinud, seda ei tea ma mitte. Igatahes annab see vahejuhtumine Jannseni iseloomule ja tema vahekorrale K. Körberiga ilusa tunnistuse, nagu see ka tollaegse Väन्द्रa koguduse poolt tähelepanev on, et ta sellest hoolimata, et tema ametitalitused õpetaja ja kõstri ajutise riiu pärast laokil olid, mõlemast vaimukast mehest väikse pahanduse peale vaatamata ühetasa lugu pidas ja nendest veel kaua pärast, kui mõlemad kogudusest olid lahkunud, lugupidamisega kõneldi. Et Jannseni lahkumise puhul nende vahekord otse halb oli, tunnistab märkus Jannseni päevaraamatus, kus õpetajat „südameta jesuiidiks“ nimetatakse.

Niisuguste intelligent mõisnikkude ja õpetajate ringis noorel põlvil elades, nagu v. Ditmarid ja K. Körber oli, omandas noor Jannsen enesele ka oma vaated õpetajate ja mõisnikkude kohta ja see näib tema juures terve eluaeg järele mõjunud olevat. Jannseni iseloomu analüüeerides ja tema poliitikaliste püüete ja abinõude valimise kui ka tema kirjanikuande üle otsustamise juures langevad siis tema lapsepõlve ja nooreea aastad Väन्द्रas õige raskesti kaalu peale. Jannseni võrdlemisi suurt leplikkust Vana-Balti ringkondade vastu on nooremad arvustajad ja ka tema omaaegsed inimesed õige tihti kui toimetamist oma parema äratundmise vastu omakasulisel otstarbel seletanud. Vaatame kõige peale, mis ma siin ette toonud, siis peame tunnistama, et Jannseni iseloomu väljaarenemine ja tema pärastine seisukoht täiesti järjekindel olid.

Veel üht asja peame Jannseni nooremast põlvest juure lisama, mis tema lootusi, et meie asjad ka ilma suurema vanade vormide murdmiseta aeg-ajalt rahuloldavalt

võivad välja areneda, aitas kinnitada ja teda kodumaa politikas leplikumaks tegi. See oli kodumaa tolleaegne üldine politikaline ja majanduseline seisukord.

Jannseni nooremehe-iga langes teoorjuse suure kitsikuse ajaga kokku, millele aga varsti terve rida reformisid Aleksander II valitsuse hakatusel järgnes. Need olid: raharent teoorjuse asemele, pärisohtade müümine, vallakohtute vabastamine mõisa mõju alt, uus kogukonnakohtute seadus jne. Need uuendused löid üsna uue õhkkonna meie maal ja andsid ruumi edeneda, nii et Jannsenil silmapilgul vast mitte nii väga tähtis ei näidanud olevat uute õiguste saamine, vaid kättesaadud õiguste ja ühiselu-vormide iga-külgne väljaarendamine. Sellepärast kirjutab ta ka sellel kevadisel tuulepuhangul „Perno Postimehe“ 18. numbris 1861: „Tänagem Jumalat ja meie armulist keisrit, meie asjad lähevad edasi. Pärispõlvest priiuse sisse, teoorjusest rendi peale, ja rendi pealt pärisomanduse sisse nii pea, kui Jumal kedagit aitab, kõik järgimööda ja seaduse järele.“

See rõõm, mis nendest ridadest välja paistab, rahulolemine sellega, mis kätte saadud, ei ole mitte kunstlik ja parema tundmise vastu manitsemine sellega rahul olla, mis käes on, vaid puhas rõõm mehe poolt, kes oma rahvast ja kodumaad südamest armastab. Niisugust ülendatud meeleolu ei leia meie sel ajal mitte üksi Jannsenilt, vaid ka paljude temaealiste juurest. Alles noorem järk inimesi tunneb loomulikult elavamalt, et kättesaadud õigused edenemiseks veelgi väga kitsad on, ja nõuavad tungivamalt jälle uuendusi.

Ülemal äratähendatud põhjustel ei ole siis Jannseni pärastises elus, mis enam-vähem kõigil tuttav on, mingit ootamata pööret või sündmust, äkilist kaldumist paremale või pahemale poole sündinud, vaid tema on järjekindlalt välja arenenud selles sihis, kuidas temale tema ümbrus, kasvatus ja ajaolud aluse on pannud. Tema on kõige pealt kui ilukirjanik ja rahva valgustaja esimeses joones tegev. Aluse selleks pani temale Väandra ümbrus oma iseloomulise elulaadiga ja tema kooliõpetaja-amet. Ka tema kui politikamehe tulevase peajooni on tema noorepõlve ümbrus ja sellekordsed ajaolud aidanud ära määrata.

II. Jannseni töö Väandras ja Pärnus.

Õige noorelt oli Jannsen oma ettevalmistuse-aja koolis ja iseõppimise õp. Körberi juhatusel lõpetanud, sest juba 1838, kus ta alles 19-aastane oli, määrati tema kõstriame-tisse ja kõstrikooliõpetajaks.

Tööd oli noorel kõstril palju, sest peale hariliku kõstri-
ameti talituste oli tal talvel veel kool pidada. Jannsen
oli oma ameti peale tolle aja kohta võrdlemisi hästi ette
valmistatud. Ehk see ettevalmistuse-töö küll ilma kindla
plaanita ja järjekindluseta on sündinud, näitab noore kõstri
vaimline edenemine siiski õige haruldane olevat. Kõige
pealt on talupoiss selleaegse haritlaste keele, Saksa keele,
hästi ära õppinud. Tema saksakeelsed päevaraamatu-mär-
kused ja kirjad näitavad, et ta Saksa keelt hästi mõistab.
Kirjandus, mis ta loeb, et ennast edasi harida, on küll
nähtavalt ühekülgne — vaimulik. Nii kuuleme tema päe-
varaamatu ülestähendustest näit., et ta nelja misjonilehte
korruga lugenud; ta loeb Krummacheri kirju, millest tema
peale iseäranis „Elisa“ näib mõjunud olevat, sest sealt
tsiteerib ta tihti oma päevaraamatus. Heinrich Stillingi
5-kõitelise eluloo lugemist lõpetades ei jõua ta enesele
küllalt etteheiteid teha, et temal niisugune kindel usk
puududa, kui sellel mehel olnud. Tema 400-rublaline
võlakoorem teeb temale muret ja seda muret arvab ta
patuseks nähtuseks, sest et lootus Jumala abi peale seda
muret temalt ei võta. 1844. a. mõtleb ta edasiharimise
mõttes ka Ladina keelt õppima hakata. Õp. Körber on
valmis tunda andma, nõuab 10 kop. tunni eest. Kui
kaugele Jannsen selle keelega jõudis, ei selgu pärast.
Esimene ladinakeelne lause, mis ta meeles pidas, oli:
„*Deus amat homines*“ (Jumal armastab inimesi).

Juba enne olen ma selle vastolu peale tähendanud,
et Jannseni elurõõmsa iseloomu ja sütitava naljaanni juu-
res, mis ta oma emalt, Samliko-oja Mallelt, päris, tema
kirjades rahvaliku nalja vahel igal pool jälle, kus vähegi
võimalik, õige vagatsejad kõnekäänud aset on leidnud.
Tol korral ei teadnud ma mitte ligemalt, missugustest
vaimlistest allikatest ta ennast on toitnud. Väljavõtted
tema päevaraamatu ülestähendustest, mis tema väimees
Dr. H. Rosenthal alamal avaldab, näitavad, kui õigus
mul oli arvata, et üleaarne vagatsemine Jannseni elurõõm-
sale iseloomule kasvatuse ja noorepõlve arenemise teel
nagu vägise peale oli surutud. Tema päevaraamatu õhka-
mised ja patukahjatsemised näitavad, kuisugust vägivalda
Jannsen oma iseloomu vastu (mis ju vististi religioosne oli)
pidi tarvitama, et nende sarnaseks saada, keda ta omale
loetavast kirjandusest eeskujuks oli võtnud. Kuid tema
„patune“ iseloom, tema elurõõmus naljaand murrab ikkagi
jälle kõigest läbi ja hoiab Jannseni vagatsusesse
uppumast.

Huvitav on tähendus päevaraamatus, et Jannsen oma edasiharimise asjus ka Vana-Vändra mõisa kodukoolitaja Bolzi käest nõu on küsinud. Et Jannsen mitte oma ühekülgse vaimutoidu juures päris vagatsejaks ei jäänud, selles tuleb vist küll osalt K. Körberi mõju arvesse võtta, kes kõigist vagadest sõnadest, mis ta oma raamatus vahel teeb, siiski elurõõmus ratsionalist oli. Ei tohiks ka vist ülemalnimetatud kooliõp. Bolzi mõju vastukaaluks puudunud olla. Jannsen näib Bolziga õige hea tuttav olnud olevat, sest kui Bolz kord Vändra kaht karjamõisat rentida tahtis, kutsus ta Jannsenit omale valitsejaks. See Bolz oli aga õige arukas ja vabameelne mees. Tema oli välja maal seminaris hariduse saanud ja ratsionalistliku ajajärgu laps. Ta ostis pärast Vana-Vändrast umbes 1000 vaka maad ja ehitas sinna väikse Massu mõisa. Tema vabameelsetest vaadetest annab tunnistust see, et temal veel minu mälestuse ajal Vändra õpetaja Sokolovskiga sellepärast tüli oli, et ta oma lapsi leeriaja järel lauale võtmise korral mitte hariliku usutunnistuse järele töötust anda ei tahtnud lasta, vaid muudatusi nõudis, mida õpetaja jälle oma ametivande järele lubada ei arvanud võivat. Kokkupuutumine ja tutvus selle mehega on vist Jannseni „patust“ osa aidanud kinnitada. Igatahes aga näeme siin sügavat vastolu Jannseni iseloomu ja tema väga ühekülgse vaimuliku kasvatuse vahel, mis ka pärastisesse elusse jäi, nii et mitmed, nagu isegi Hurt, ei uskunud, et Jannseni vaimulikud kõnekäänud tõsised olid.

Jannseni õnn oli siiski veel — ja see annab jällegi Körberi mõjust tunnistust — et nooremehe kätte niisugused vainurikkad usklikud kirjanikud juhtusid, nagu Krummacher ja Jung-Stilling. Kui ta mõne teise õpetaja kasvandik oleks olnud ja selle raamatukogu tarvitanud, oleks asi palju pahemaks võinud muutuda.

Meie näeme siis, Jannsen teeb kõstrina, kooliõpetajana ja juba perekonnaisana tööd eneseharimises agarasti edasi.

Ja mis ta ise võitis, seda oli tal tung oma rahvale edasi anda. Nii hakkab ta varsti „Siioni kannelt“ ümber panema ja „Sõnumetoojat“ kirjutama.

Tuleb imeks panna seda tööjõudu ja edasiõppimisehimu, mis Jannsenil on, sest igapäevase leiva mured olid suured ja oleksid mõne teise mehe nõnda maha murdnud, et temal iga vaimline huvi oleks kadunud. Vändra kõstri ja õpetaja koht olid tol ajal näljakohad. K. Körberi aastane sissetulek oli, nagu tema järeltulijal Sokolovskilgi esi-

mestel aastatel, viimase oma ütluse järele minu vastu, vaevalt 800 rbl. Köstril oli küll hulk maad tarvitada, kuid see oli ülesharimata ja väga kivine. Tolleaegsete köstrite seisukord Pärnumaal ja vististi mitmel pool mujal oli enamasti alati niisugune, et nad muidu elada ei saanud, kui nad mõnda kõrvalist ametit ei pidanud. Tihti olid nad käsitöölised. Nii oli minu mälestuse ajal veel Vändra abikiriku Kärü köster kingsepp, Vändra oma köster kirikuvalla kirjutaja ja rõugepanija, Pärnu-Jakobi abikiriku Kergu köster tisler, Tõstamaa köster orelitegija, Vigala köster sadulsepp jne. Jannseni vaimlistest huvidest annab tunnistust see, et tema omale kõrvalist sissetulekut kirjatööst otsis ja köstriameti kõrvale, kus tal ka kihelkonnakool oli, Vändra klaasivabriku (Carolinenhofi) kooliõpetaja ameti täita võttis. Kuidas ta seda ametit pidas, on mulle täitsa imelik, sest klaasivabrik on köstrimajast ligi 9 versta kaugel. Vist sõitis Jannsen seda vahet, vehkis suveajal selle maa jala igapäev ära ja andis tunda pool päeva vabrikus, pool päeva talitas kodu ametit ja õpetas kihelkonnakoolis. Sealjuures teeb ta kirjatööd, peab misjonitunda jne. Ei ole siis ime, kui niisuguse töö juures veel puuduses elades ümber vaatad, kust paremat kohta saada. Jannseni pere kasvas ka suuremaks. Kevadel 1843 heidab ta abielusse oma endise kooliõpilasega, Uue-Vändra Rõusa mõisa piimaarentniku tütre Emilie Kochiga ¹⁾). Aasta pärast sündis esimene tütar Lydia, unustamata luuletaja Koidula, kelle sündimise järgi ema tervis nõrgaks jäi, mis Jannsenile terve elu aja palju muret tegi. Iga paari aasta järgi tuli üks laps juure ja kasvas mure perekonna eest.

Kevadel 1850 läheb Jannsen Pärnu Ülejõe kooliõpetajaks. Ta ise kirjutab selle kohta päevaraamatusse 9. jaanuaril 1850: „Täna õhtu sai maha tehtud: mina jätan maha oma sündimise- ja senise elukoha Vändra ja lähen kooliõpetajana Pärnu.“ — 10. aprillil läks ta abikaasaga ja nelja lapsega Vändrast minema.

Pärnus ei olnud ka mitte kõik veel joones. Uus koolimaja, mida Pärnu Ülejõe alevirahva laste jaoks ehitati, ei olnud veel valmis, õnnistati alles 21. septembril, ja siis võis ametitöö 60 lapsega algada. Õpetama pidi ta neid lapsi üksipäini ja kahes keeles. Õhtuti anti veel 2—3 eratundi ja 1 orelitund. Ja sealjuures ikkagi puudus

¹⁾ Kochi perekond oli vist Saksa soost, õige paljude degeneratsioonitundemärkidega, nagu Aino Kallas kirjutab, kuid kindlaid tõendusi tema rahvuse vere kohta ei ole perekonnal Dr. E. Jannseni ütluse järgi mitte.

majas. Pealegi oli Jannsenil veel kaunis laialine maja-
pidamine, sest temal oli kaunis suur maatükk tarvitada,
nii et ta omal hobuse ja sulase pidi pidama. Poja Eugeni
ütluse järgi aitas ka abikaasa tublisti kaasa. Valgustuse-
abinõudeks kastas ta ise rasvakuünlaid, kartulitest valmis-
tas ta tärglist koduste abinõudega, mitte ainult oma tarvis,
vaid ka müügi jaoks, et mõnda kopikat tarvitamiseks
saada. Sissetulek suurenes vähe, kui Jannsen ajutiselt
Ülejõe alevivalitseja ameti sai, mis temale küll tööd juure
tõi, aga ka palgalisa. Sellest tema valitsejaajast on veel
üks dokument (Saksa keeles) Jannseni oma käekirjaga ole-
mas, mis praegune Uue-Vändra vallakirjutaja Hermann
Raid E. Kirj. Seltsile saatis. See on Jannseni perekonna
ümberkirjutuse leht Uue-Vändra valla hingekirjast Pärnu
Ülejõe (Sauga) vallakogukonda. Dokument on Pärnu-
Ülejõe (Bremerseite) kogukonnakohtus tehtud, kus otsusta-
takse Jannsen ühes ta perekonnaga sinna hingekirja vastu
võtta. Dokument käib Eesti keele tõlkes järgmiselt:

„Pärnu kreisis ja Pärnu kihelkonnas oleva (Pärnu
alevi külge piirava) Pärnu linnaomanduse Rääma (Bremer-
seite) valitsus ja vallakohus annab kooliõpetajale Johann
Jannsenile, kes siamaale Uue-Vändra mõisa all olevas
vallas üles oli kirjutatud, 37 aastat vana ja tema abikaasa
(Frau) Juliana Emiliele, 35 aastat vana, ja nende lastele:

Tütar	Lydia Emilie Florentine,	12 ¹ / ₂ aastat,
„	Eugenie Cäcilie Fanny,	10 ¹ / ₂ „
Poeg	Johann Emil Leopold,	9 „
„	August Julius Wilhelm,	7 „
„	Heinrich Woldemar Amandus,	5 „
„	Eugen Friedrich Reinhold,	2 ¹ / ₂ „

kõik Ev.-Luteri usku, sellega luba, et nimetatud kooliõpe-
taja (Schullehrer) Johann Jannsen ühes oma perekonnaga
Uue-Vändra mõisa vallast linnavalla Ülejõe (Bremerseite)
hingekirja võetakse, kuhu seesama mõtleb edaspidi
elama jääda, kuni tal võimalik on ennast Pärnu linna alla
üles võtta.

Nõnda sündinud Pärnu Ülejõel 1. mail 1856.

J. W. Jannsen
kui valitsus.

Vallakohtu eesistuja Johann Simm × × ×
„ kõrvalistuja Georg Treff × × ×
Eestseisja Mathias Luchs × × ×“.

(Vallakohtu petsat.)

Jannseni kuuest lapsest on, nagu tuttav, kaks esimest poega Leopold ja August Tartus varakult surnud, Heinrich (Harry) oli pärastine toimetaja, kirjanik ja tsensor, kes hiljuti Tallinnas suri, poeg, Eugen elab praegu Tartus paiuki peal kroonu tohtrina, tütar Lydia (Koidula) suri Kroonlinnas tohtri Michelsoni (lätlase) abikaasana ja tütar Eugenie Tallinnas tohter Heinrich Rosenthali abikaasana.

1857 saab Jannsen kauaigatsetud luba „Perno Postimeest“ välja anda. Selle kohta kirjutab ta ise 1. juulil 1857 märkuse päevaraamatusse:

„Kaua meeles liikunud soov, Eesti ajalehte välja anda, on viimaks täidetud. 23. dets. m. a. on luba tulnud ja 5. juunil s. a. „Perno Postimehhe“ esimene nummer välja antud. See teeb mulle küll palju tööd, aga on tarviline, ja Jumal tahab aidata, kes teda paluvad.“

Kuidas Jannseni töö „Perno Postimehhes“ raske oli ja ometi korda läks, sellest kuuleme järgnevas artiklis. Jannsen pidi lehte, väsinud kooli-päevatööst, ööseti kirjutama. Otse imekspanemise väärt sealjuures on siis see hea tuju ja vaimuvärskus, mis lehes valitseb.

III. J. W. Jannsen Tartus.

Oma muude rohkearvuliste tööde seas näib töö aja-lehes ikka rohkem ja rohkem Jannseni peatööks ja -toimetamiseks saavat. See on ju ka arusaadav. Kui ka sissetulek, mis see töö temale kui lehe väljaandja palgalisele andis, mitte suur ei olnud, siis paistis selle töö tähtsus aasta-aastalt ometi ikka enam silma. „Perno Postimeest“ loeti laialt üle maa, ja mõne aastaga võistles ta surnuks oma venna Tartus — „Tallorahva Postimehhe“, mida õpetajad nii suure lootusega hakkasid välja andma. Jannseni, endise Vändra karjapoisi, nimi sai tervel eestlaste maal tuttavaks ja ta tõusis kogu oma rahva vaimliseks teenäitajaks, kellele palju armastust ja lugupidamist osaks lasti saada.

Ei olnud siis imeks panna, kui Jannsen aegapidi hakkas selle peale mõtlema, et oma armast ajalehe-tööd enda elutööks valida, kõike muud kõrvale jätta ja sellest elada. Sellega võis ta enese suuri andeid oma suguvendade kasuks palju laiema ulatusega ja mõjuga maksuma panna, kui kitsas koolitoas.

Aga siiamaalsetel tingimistel Pärnus ei võinud ajaleht Jannseni suurt perekonda ära toita. Jannsen oli omale tööpalgaks ainult 10 protsenti lehe sissetulekust välja tinginud. Kõik muu läks lehe väljaandja ja trükkija kasuks.

Lehe lugejate arv tõusis varsti 2000 peale. Leht maksis esialgu aastas 1 rbl., nii siis oli Jannseni sissetulek „Perno Postimehest“, kui ainsal toimetajal kaastöölisel ja vastutajal, kõigest 200 rbl. aastas. Kui ka rahal tolleaegse odava elu kohta hoopis teine väärtus oli kui nüüd, siis oli seda ikkagi liiga vähe.

Jannsen hakkas sellepärast plaanitsema Pärnust ära Tartu tulla ja siin iseene lehte omal arvel põhjendada. Tartu kui Liivimaa Eesti osakonna suurema linna, ülikoolilinna valik oli arusaadav. Jannseni iseteadvus oli kasvanud. Tema ei tahtnud mitte enam kohaliku linna lehte „Perno Postimeest“ toimetada, vaid tervele rahvale vaimliseks juhiks olla, sellele rahvale, kelles ta rahvusetunde äratas ja põhjendas. 1863. a. enne jõulu Tartu kolides ei annud ta siis ka mitte enam mõnda „Tartu“ Postimeest välja, vaid lehe nimeks oli „Eesti Postimees“.

Eesti rahvas oli endisest „maa- või tallorahvast“, kellele siinamaalsed kirjanikud kirjutasid, ärganud ja Jannsen oli sest ajast peale „Eesti“ lehe toimetaja. Sellele muutunud seisukorrale tahtis Jannsen ka välispidi kuju anda, ja enne kui ta Pärnust lahkus, laskis ta enesest päevapildi valmistada ja saatis selle lugejatele järgmise allkirjaga kätte: „Eestimees! Jäe igas riides ja iga nime all Eestimeheks, siis oled aus mees oma rahva ees.“ See pilt läks kõikidesse ärksamatesse Eesti perekondadesse ja oli esimeseks riiviks, mis meie haritud rahva poegade saksastamisele ette lükati. Siinamaale oli see nagu iseenesest mõistetav asi, et igaüks, kes rohkem haridust ja jõukust omandas, aegamööda sakslaseks muutus. Jannsen tundis õigesti ära, et üks Eesti rahva edasisaamise peatingimine see oli, et niisugune alatasa kestev aadrilaskmine meie rahvale peab lõppema. Muidu on kõik haridusetöö suurelt osalt asjata. Küll ei jõudnud see pilt oma allkirjaga imet teha ja meie näeme, et isegi Jannseni oma järeltulijad teises põlyes oma rahvale kaduma lähevad, aga see on loomulik arenemisenähtus, et kõik mitte ühe korraga ei lähe. Vägev hoop ümberrahvustamisele oli aga antud ja selgesti formuleeritud.

Peab ütlema, et see julge samm oli, mis Jannsen Tartu tulemisega astus. Keegi ei olnud siinamaale veel julenud arvata, et Eesti kirjaniku amet inimese ja tema perekonna ära toidab. Kellelgi ei olnud usaldust oma elukutset selle ameti peale rajada. Jannsen julges seda, selle peale vaatamata, et ta teise Eesti lehe asutas, kuna

„Perno Postimees“ üksi oma lugejate hulgaga kiidelda ei võinud ja tema võistleja Tartus surmale oli suikunud.

Kuid Jannsen uskus oma tööjõu ja Eesti rahva edennemise sisse ja astus tähtsa sammu, mis hästi õnnestas.

Sijamaalne „Perno Postimehhe“ väljaandja Borm, kes Jannseni lahkumisest oma lehele õigusega kahju kartis, ei lasknud Jannsenit lehes oma seniseid lugejaid mitte jumalaga jätta. Alles aegamööda saadi teada ja näitas „Perno Postimehhe“ sisu, mida nüüd kõster Caspar Franz Lorenzsonn toimetab, et Jannsen oli lahkunud.

„Eesti Postimehe“ käsi hakkas üsna hästi käima. Juba esimese aasta lõpul oli tal 1700 lugejat ja juba 1867 oli lugejate arv 2800 peale tõusnud, nii et Jannseni ainealine seisukord ka paremaks muutus kui Pärnus ja ta Tartus oma lastele paremat haridust suutis anda.

Jannseni tegevus Tartus on juba üleüldiselt enam tuttav; sellepärast võin ma sellest lühidalt mööda minna.

Et Jannsen Tartus oma jõudu ainult ajalehele võis pühendada ja kaastöölisi ikka juure tuli, siis on ka arusaadav, et tema töö mõju ja ulatus siin alatasa laienes.

Jannsen tundis varsti ära, et tema töö õiget vilja ei kannaks, kui ta seda ainult oma kirjutusetoa nelja seina vahel teeb. Ei olnud tarvis Eesti eluolu uueksloomisel mitte ainult sulega nõu anda ja äratada, vaid ka enesel tegelikult kätt külge panna Eesti seltskonna loomise töös. See seisukoht on veel tänapäev maksev. Kui näit. J. Tõnisson suurt mõju Eesti uue ajaloos seletada, siis peab siin ka just seda tegelist tööd väljaspool toimetustuba kõvasti arvesse võtma, mis muidugi lehe kirjutamisega käsi käis ja just kui kõige kirjutatud sõna elustamine ja tõekstunnistamine oli ja on. Jannseni perekond sai varsti kogu Eesti ärganud inimeste keskkohaks. Siit voolas äratust ja vaimustust välja. Jannseni eestvõttel ja hoolitsusel pandi Tartus 1869. a. Eesti rahva 50-aastase vabadusepäeva meeletuletuseks suur esimene üleüldine laulupidu toime, mis määratud mõju avaldas ja otse pöördepunktiks meie laialiste rahvahulkade elus sai. Jannsen asutas Tartu esimese Eesti seltsi „Vanemuise“ ja Tartu Eesti Põllumeesteseltsi. Tema kultiveeris siin Eesti muusikat ja näitemängu, esimesena iseteadvalt Eesti kunsti-idusid külvates. Ta ise ja tema tütar Lydia (Koidula) kirjutasid esimesed etendatavad näidendid ja tema perekonnaliikmed olid esimesed näitlejad.

Kuid elu edenes kiirelt, nii et inimene sellega sammu ei jõudnud pidada. Inimene on ainult ühe põlve ja aja

laps. Kuigi suurvaimud kaugele tulevikku võivad vaadata, siis on see enam kunstnikule omane prohvetlik aimdus, kui selge üksikasjalik tulevikupilt. Tegelikus elus jääb maksuma, mis nii kaugele ettenägija Goethe ütles: „Kes oma aja paremate kõrgusele on tõusnud, see on elanud kõigile aegadele.“

Ka Jannsenist kasvas elu, mis ta ise äratanud ja kosutanud, varsti üle. Nimelt poliitikalisesest küljest. Ilma ümbervaatomata tööd tehes ja rühmates ei pannud Jannsen tähelegi, et need poliitikalised ja majanduselised vabaduse piirid, mida tema esimese tegevuseaja reformid 60-datel aastatel olid toonud, ruttu kitsaks jäid ja ärganud ning kiiresti kasvanud rahval uusi poliitikalisi õigusi järelejätmata tarvis oli ja sellepärast, et neid õigusi heaga saada ei olnud, tarvis oli meie maa ajalooliste võimeestega võitlusesse astuda. See sõjakas vool oli Petrogradis ärganud, kus salkkond Eesti tegelasi, nagu prof. Köhler, Jurjew, Dankmann, ja mitmed lätlased Venemaa uuenduste kätki juures istudes ja venelaste poolt seljatuge lootes omale laiema poliitikalise silmaringi olid omandanud, kui teda kitsais Balti oludes arenenud Jannsenil võis olla. Jannsen oli loomu poolest rahuarmastaja, kaugelt enam ilukirjanik kui politikamees, ja arvas, et meie rahva edenedmine ainult siis järk-järgult hästi korda läheb, kui meie Balti sakslastega võimalikult käsikäes käime. Ka uus vool kujutas enesele, nagu seda C. R. Jakobson pärast oma programmina enda lendkirjas „Offene Antwort“ kinnitas, meie maa olude lõpulikku korraldamisesihti nõnda ette, et viimaks kõik kolm Balti rahvast — sakslased, eestlased ja lätlased — ühes meeles ja üheõigusliselt kodumaa kasuks sõbralikult koos töötavad. Kuid et niisugusele lõpule jõuda, läheb enne võitluste-ajajärku tarvis, kus Balti kopitanud ajalooline kord tuleb hävitada, sest heaga ei loodetud midagi kätte saada.

Jannsen avas oma lehe algusel uuele voolule, sest et see temale nii lähedast, armsast, kui ka pealtnäha süüta ajast kinni hakkas, nagu seda meie kooli k ü s i m u s oli. See käis täitsa hariduse piirkonda, mida Jannsen arusaamisega edendas. Kui sellepärast nüüd C. R. Jakobson oma koolielu-uuenduste nõudmistega „Eesti Postimehes“ teravalt üles astus, oli Jannsen sellega päri. Kuid ruttu ilmus tõusvaist vaidlustest asja poliitikaline tagasein, mis Jannseni ära kohutas, ja ta sulgus 1870. a. „Eesti Postimehe“ Jakobsoni kirjadele.

Sellest tõusis lõhe uue, käre dama voolu poolehoidjate ja Jannseni vahel. Vaidluste teravuses tarvitas Jannsen ettevaatamata sõna „tuletikkude“ andmisest „laste kätte“, mis temale palju kahju tegi. Kui C. R. Jakobsoni „Sakala“ 1878 ilmuma hakkas, ei võinud lõhe Eesti avalikus elus tulemata jääda. Kurvastusega pidi Jannsen nägema, kuidas käremeelne vool hiiglasammul edenes ja tema, vananev tegelane, hoolimata tagasi tõrjuti, ja isegi seda head, mis ta oma tervet elu pandiks pannes parema äratundmise järele oli teinud, ära laideti ja maha tehti. Küll kaldub varsti jälle õige suur hulk endiseid sõpru, kes vaheajal „Sakala“ poole läksid, jälle Jannseni poole tagasi, nagu Hurt ja isegi vananev Kreutzwald, kuid traagikaline äratundmine, et tema aeg möödab on, ei jäta vananevat Jannsenit enam maha. 1. dets. 1880, alles 61. eluaastas, tabab teda raske rabanduselöökk, mis ta kirjandusepõllult täitsa lahkuma sunnib. „Eesti Postimeest“ hakkab A. Grenzstein Jannseni poja Harry kõrval toimetama.

Vana haige Jannsen kolib esialgu Tallinna oma noorema tütre Eugenie mehe, tuntud Dr. H. Rosenthali majasse, kus teda asjatundlikult ravitsetakse. Tuntud keiserlik ihuarst, salanõunik Dr. Hirsch, Jannseni isiklik tutvav ja austaja, kes järgneval suvel Tallinnas Kadriorus elas, võtab vana ajakirjaniku oma isikliku ravitsemise alla ja laseb ta kavakindla piimaga-rohitsemise järgu läbi teha. See toob Jannsenile niipalju parandust, et ta edasi võib elada, kuigi see endise kõrval ainult varjuelu on.

Haige igatseb Tallinnast tagasi oma armsasse vaikesse kodusse, mis ta omale Tartus Tiigi uulitsal omandatud majas oli leidnud. Et seda võimalikuks teha, tuleb poeg Eugen, kes vaheajal arstina Kroonlinna on asunud, silmarastina ja Eesti tsensorina Tartu tagasi. Poja Eugeni proua, endise „Perno Postimehe“ väljaandja Bormi tütar, ravitseb haiget minija enesesalgava armastusega, nii et J. W. Jannsen veel kümme aastat surmale vastu võib panna.

1. juulil 1890 paneb elust väsinud mees oma silmad igavesti kinni. Tema haud on Tartu-Maarja surnuaial, kuhu tänulik „Vanemuise“ selts oma asutajale, kauaaegsele esimehele ja laulukoori juhile ilusa hauamälestuse Jannseni rinnakujuga üles on seadnud.

J. W. Jannseni elutöö hindamise, mispoolest viimane erapooletu sõna ammugi veel öeldud ei ole, leiab lugeja selle mälestuseraamatu teisest osast, õp. W. Reimani rohkem mõjuvõimsast sulest. Mina tahan ainult niipalju tema elulugu lõpetades ütelda, et Jannsen suure kujuna tulevikus.

meie hariduse- ja igakülgse edenemise loos ilmub. Suur oma töö tagajärgede poolest, suur ka oma isikliku edene-
mise seisukohast, täieline *self-made man*, kes võimata väi-
kestest oludest iseenese jõul ennast ja oma rahvast üles-
poole kiskudes küll ka on eksinud ja komistanud, nagu
iga püüdja inimene, kelle kogu töö väärtust aga praegune
põlv veel selle täies ulatuses ei mõista õieti hinnata. Temast
ühekülgsest kui politikamehest, või aga kui ilukirjanikust-
kunstnikust praeguse aja seisukohalt kõneldes tulevad
nooremad õige sagedasti eitavatele ja vähem lugupidavatele
otsustele, kui see haruldane mees seda väärt on.

A. Jürgenstein.

J. W. Jannseni elutöö¹⁾

hindamiseks, andis tema 25-aastase surmapäeva mälestamine 1. juulil 1915 tõuget. Seks näib praegune aeg paras olevat. Tema surmast lahutab meid küllalt pikk ajajärk. Selle jooksul võis tarvilikul määdul selguda, mis tema tööst mõõdaminev ja ajutine oli, mis kestab ja jääb. Tuuled, mis selles ajajärgus puhusid, tuiskasid kerge kõlka iga nelja ilmakaare poole, pidid aga ka kõigutamata jätma, mis Eesti hariduseloos raudvarasse kuulub. Veerandsada aastat jätkub aga sekski, et vihata ja sõpruseta ümber vaadata ja õiglaselt üles arvata, kui raskelt see raudvara kaalub. Praeguse aja vanem põlv ulatab pealegi oma lapseeaga aegadesse tagasi, kus nad ise otsekoheste mõju all seisid, mis J. W. Jannseni tegevusest välja läks. See põlv oskab lugu pidada, mis tema J. W. Jannsenilt on saanud. Meie noorus seisab temast juba liig kaugel, et seda mõista. Mida ta temast teab ja temalt on saanud, seda on ta kaudselt saanud, mis vanemad edasi andsid. Sel põhjusel juhtub, et vana Jannseni tema silmist udu taha ära kaob ja tema pärandust vahemeeste, s. o. oma vanema põlve teenistuseks loeb. Viimaks näib see pärandus nooremate meelest vähese väärtusega olevat, et õieti ei maksa temast suuremat hoolida. Nende elusisu on teiseks muutumas. J. W. Jannseni ideaalid võivad kolikambri minna puhkama. Sellepärast on see raske ja ette näha tänamata ülesanne, mida Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus mulle on seadnud: kõneleagu

1) Kõne J. W. Jannseni mälestusepäeval „Vanemuises“ 21. veebruaril 1916. a

mina täna, kus kaugelt suurem hulk kuulajaid noored on, J. W. Jannseni hariduseloolisest tähtsusest. Kuid mina võlgnen kõige oma olemisega ja tundmisega J. W. Jannsenile nii sügavat, ammutamata tänu, et selle raskuse hea meelega enese peale võtan ja ka teistele katsun kogeleda, mida J. W. Jannsen mulle on änganud. Minu vanemad mälestused peatavad ikka alles J. W. Jannseni „Eesti Postimehe“ juures. Need kõrtsunud, mitme-setme käe läbi käinud lehed olid minu nõrgale vaimule esimene roog lapseas. Võõra keele ja võõra vaimu koolis käies jäid nad mulle värskendavaks kosutuseks vaheaegadel, nii et ma alati sellesama isu ja vaimustusega võidunud lehtede juure tagasi pöörsin, nagu oleksin neid esimest korda elus näinud. „Eesti Postimehe“ numbrid jäid mulle kauaks laiemaks ajaloo-allikaks ja maadeteaduse-raamatuks, looduselooks ja ilukirjanduse-tooteks. Ja hiljemini, veel praegu, kui vabamal ajal aastakäik J. W. Jannseni „Postimehi“ kogemata näppu puutub, on raske neist lahti kiskuda. Nagu minul, on tuhandetel teistel käinud. J. W. Jannsen on neid terve elu otsa nagu nõiduseväega kinni hoidnud, enese küljes ja „Postimehe“ juures, isegi siis, kui tema käsi halvatud oli ja enam „Postimeest“ ei saanud kirjutada, vaid tema asutatud leht ühe toimetaja peost teise läks. J. W. Jannseni „Postimees“ sai vanema rahvapõlve suus ajalehe tähenduseks üleüldse. Kui uus leht „Sakala“ hakkas ilmuma, telliti ja küsiti vallamajast „Sakala postimeest“ ehk „postilehte“. Meie aja rahval, iseäranis noorusel, on niisugune ustavuse- ja pietedi-vahekord ajalehe ja lugejate vahel arusaamata. Juba sellepärast, et nüüd ajalehe tähtsus ja väärtus palju langenud on. Suuremal hulgal on ajaleht lihtsaks sõnumetoojaks saanud, kuna ta J. W. Jannseni päivil peaaegu ainus mõistuse ja südameharija ja vaimu toitja oli. Pealegi tundis J. W. Jannsen läbikäimise raskuste kiuste isiklikult ehk kirjavahetuse varal palju lugejaid ja lugejad tundsid palgest palgesse J. W. Jannseni. Mõlemad kasvasid hingeliselt kokku, nii et aeg ega maa kaugus neid ei suutnud enam lahutada.

J. W. Jannsen oskas aga ka lugejatele ligi astuda ja ennast nende hingesse kirjutada. Veri vedas mõlemad ühte. Lugejad pidid tundma, et siin üks neid üles otsib, kel veri paksem on kui vesi. Haridus ei teinud mõlemad mitte teineteisele võõraks ega sünnitanud laia vahet. J. W. Jannsen kõneleb kui vanem vend noorematega ja annab neile õpetuseks ja heaks meeleks teada, mis maailmas sünnib ja neile kuulda kõlbab. V a r a n d u s e s e i

sukorra poolest kaalub kumbki teise üles: „Rasvane polle ma ommas ammetis siamale olnud (meie rahva kukkur ega pea ei anna sedda veel), nalga ei jä minna ka eddaspidi. . . Mõllemad anname tänno, kui pävast pävasame.“ Kumbki kõneles ja mõistis teise keelt. See keel ei seisnud mitte nagu mõni paganuse õlijumal pühalikult, tummalt nurgas ega komberdanud kõrgete karkude otsas, nagu sennine kirja- ja kirikukeel, vaid jooksis kui väle poisike külatänavas, vaatas teraselt üle värava õue, rõõmustas ja nuttis, naljatas ja pilkas, nagu taluinimene kunagi. „Kuldseks keeleks ja kõnelemiseks“ on seda üks vanem Eesti kirjanik ristunud. Kõnelemise sisu kodus niisama sidet. Toimetaja tundis talupoja ja linnatöölise elu ja vaeva, ei mitte lugemist ehk kuulumist mööda, vaid oma silm oli seda elu näinud ja kaasa elanud, oma käsi selle töö küljes seisnud. Kui ligidaseks, otse perekondlikuks, intiimseks ja soojaks J. W. Jannsen enese ja lugejate vahekorra muutis, näidaku algsõna Tartus 1864: „Eesti Postimehhe“ nimmest ja nõust: „Mis on meil tutva inimesse nimmest palju kõnnelda? Temma on „Eesti Postimees“ ehk nisuggune, kes Eestirahvale igga nädaldas ned sõnnumed kätte kannab, head ehk pahhad, rõõmsad ehk kurvad, nenda kuidas juhtuvad ollema: Postimees ei või jo mitte sõnnumid teha, vaid tua, ja mitte ennam kui tasko lähhäb, muido ribbiseb paun lõhki ja ootajad jävad üsna ilma. Temma näust olleks veel vähhem kõnnelda. . . Ta ei näita ennam poisike ollevad ning sedda ei pea temma ka mitte ollema. Nored nokkad on kül nobbedad kõnnelema ja nored kokkad ussinad leent keetma, agga — no teate issegi, kuidas noorde asjad mõnni kord on. Postimehhel ei tohhi ennam suäärsed koldsed egga verisulled selgas olla. Ta on jubba vannadusse pole mehhike, kelle näust ärratunda, et temma pävad just mitte keik pulma pävad ep olle olnud. Sellegi pärrast, kes terravast ta silma vatab, leiab varsi, et temma suust ja sullest ka mõnni naljatiilk võib langeda, mis aeoti nisamma tarvis on, nago tuld pibo peale. Ehk küll tuþbakas kõhto ei täida, vaid ennem tasko tühhendab, on temmal ommeti aeaviteks piip suus ja toeks kep käes. Et ta valmis rukkipõllo äres käib, peab temma süddame sovimist tähhendama, et ta Eestivendadele Jummal igga aasta head rukkist leigata annaks. Mis kirrik ja aed kirriko ümber tähhendab, sedda polle mul tarvis selletada. Kuidas näme, temmal polle mitte paljas tantso kamsol selgas, misga tallisel ajal hambad suus lõggisevad, vaid omma õige rie ümber, mis

ihho soendab, ja kui hõlmad ruttulisse käima peal tüllick on, siis pistab neid võ alla. Et ta Eestimees on ja Eesti-rahva seas kõnnib, sedda tähhendab jubba tallomaea kattus, mis vassakut kät ülle rukki paistab. — Nenda on meie Postimehhe näggo teed käies. Agga „juttotoas“? Noh, seal näitab mees välja, nago iggamees, kui ta öömaeale jänud. Ta istub siin oma sõbradega kous ja aeab mag-gust jutto. Perrenaene Tio, väike Katti käe peal, seisab ka laua otsas ja kulab luggu pealt. No muidogi, Postimees polle üksi meeste, vaid ka naeste Postimees, pealegi isse ka naese poeg ja allati valmis hea naeste eest mütsi kergitama ja neid auustama. Noh, karroohhakatega — eks neid kasva ka pattuse mailma peal — lähhäb ta kül mõnni kord nattuke linno suggema, ja tõmbab mõnne ussile kord pibopiggi suhho, agga se ei pudu ial hea naeste külgi, nago meie Tio on. Postimees on ömaeal ja tubba soe, sepärrast istub temma ka särgi väel laua tagga ja puhhub jutto. Postipaun kõlgub selja tagga varna otsas. Laua peal näikse ka üht jogi nõu — „jo ta o!“ ütleb Perno saianaene — jutto puhhudes tahhab keel vahhel kasta, muido ei anna käia, ja õllemärjoke jänno pärrast jua, ei lö kellegile russikaga pähhä egga murra tedda mahha. Et Postimees siin vahvaste kõnneleb, on temma käe lahhu-tamissest ja kustund pibust selgeste nähha. Mis ta siin kõnneleb, sedda same keik eddespidi aega möda kuulda.“

Agga siiski jagunes tee kahte harusse. J. W. Jannsen ei raatsi verevendadega raske elu üle kurta, töövaeva pärrast vihastada. Tema ise oli usina edasiõppimise ja ustava kohusetäitmise varal paremale järjele ennast üles kiskunud, nüüd katsub ta omakseid järjele tõmmata. Ta ise oli ennast valitsedes himuga ja armastusega harjunud tööd tegema, seda meelt püüab ta ka oma rahva rindu istutada. Mitte nagu lipitseja demagoog ei lange tema alla rahva seisukorda, vaid kui tõsine demokraat tõstab ta rahva astmele, kuhu ta ise oli roninud. Rahva elule paremat sisu, rahva tööle täielisemat mõnu ja rutemat edu anda, see juhüib tema suud ja sulge. Sellepärrast pöörab tema rahva silmad õue porist üles, kust pulitam õhk vastu voolab ja eluväsimust kosutab, kaugemale, kus rahvad leplikumates oludes õitsvamale järjele on jõudnud.

J. W. Jannsen seab oma terve elutöö sihiks õpetuse, juhatus, kasvatuse. Isegi lauludes ja juttudes. Ta läheb otsekohe selle sihi peale välja. Lauuaine ehk jutueie kut-sutakse ainult vahe- ja abimeheks, et hõlpsamini sinna jõuda. Sihilt, mille poole tema rahvast juhtis ja ergutas,

paistis vastu: „Karda Jumalat, austa kuningat, armasta ligimest ja vendi truist ja õiglasest südamest.“ See jäi ka J. W. Jannseni politika eeskavaks elus ja ajakirjanduses kui ka seltskondlikus töös.

Sel ajal, kus J. W. Jannsen hakkas kirjutama (1845), leiti rahva hingest usuline keel ainus olevat, mida võis panna kaasa helisema. Teised keeled olid orjaõös katkenud ehk nõnda paksu tolmu sisse mässitud, et nad oleksid kärisevalt kähisenud ehk vaikseks jäänud, kui nende külge oleks puudutatud. Senni oli rahva hinges usutundeid ja kõlbulisi vaateid omal viisil äratatud. Ortodoksismuse aja-järk oli rõhku usu õpetuse ja selguse peale pannud, pietismus ühes Vennaste kogudusega soojas jutluses ja sõbralikus ümberkäimises rahva hinge ärdaks sulatanud. Aga püha-päevane usk ja igapäine elu jäid enam lahus asjaks. Harilikku töösse ja toimetusesse tungis vähem evangeliumi haputaig-nat. J. W. Jannseni kirjatööd viisid lugeja otse sellesse halli igapäivsusesse ja kujutasid elavalt silma ette, kuidas usk ennast elupuhtuses, aususes, tõemeeles, armastuses peab avaldama. Rahva elu paisete vastu tarvitab J. W. Jannsen vahedat nuga. Rohi, mida ta paksult peale võidis, tundus kibe. Nuheldud kurjad viisid seati kisendavates värvides hirmutamiseks lugeja silma ette, niisama oli valgus, mille poole kästi tõtata, liig ere, kui et meie silm seda suudaks kanda. Aga oma aja rahva peale mõjusid nad. Kujud, sagedasti rahva oma elust võetud ja elutruud, kaevasid rahva südamesse jälgi, surusid halbu loomusundisid maha, õhutasid paremuse poole püüdma. Et J. W. Jannseni kirjatöösid ja ajalehti rohkem loeti, kui sennist kir-jandust, ulatas tema sulg kaugele. Mis meie rahval elavast usutundest ja teos ilmuvast kõlbtusest hinge taga on, seda on jaolt J. W. Jannsen sinna sisse jutustanud ja laulnud. „Sõnnumetojate“ ja „Püssipappa“ kõrval olid meie vanema põlve kõige loetavamad raamatud „Sioni-Laulo-Kandle“ ja „Sioni-Ohvri-Altarid.“

Kui vanaaegne ustav „koolmeister“ sai J. W. Jannsen selsamal määral ustavaks vahemeheks rahva ja rahvaliku teaduse vahel. Esmalt juttudes. Tema jutud ei liigu alati meie külatänavas, vaid tallutavad meid kauge-male ja tutvustavad lugejat maadeteadusega ja ajaloo-ga, avavad temale hoopis uue, laiema väljavaate. Ja seda ilusal kasvatusteaduslikul alusel. Lugeja võetakse kaasa, ilma et tema märkab, ja lugejat õpetatakse, ilma et see temale vaeva teeks ehk raskusi valmistaks. Aga lõbusa jutuajamise varal omandab tema lõpuks ommeti rohkem,

kui kuiv kooli- ehk õperaamat pakuks. Sellele sihile — ei või salata — viib kirjanik kunsti nõudmised ohvriks, niipalju kui need tema silmaringi ulatasid.

Otsekohesemalt kui juttudes, kus tõetuum ikka alles tuli välja koorida, lootis J. W. Jannsen sihile lähineda ajalehe kaudu. Oma tähtsama töö tegi tema ajakirjanduses. Selle on tema valuga rajanud, seda kõige kauemini higiga harinud, siit kõige rohkem rõõmu, aga ka sügavamast ahastust lõiganud.

J. W. Jannsen põhjendas Eesti ajakirjanduse. Ta pidi täiesti otsast algama, sisu valima, sisukohase keele looma, lugejaid korjama, lugemisele meelitama ja harjutama, kinni hoidma. „Kitsad väravad“ takistasid mõtteid avaldamast, mis tarvilikud olid. Mõistukõne, kujukas kääne, õrn puudutamine pidi ära ütleva, kus lausa sõnu keeldi. Iga sammu peal tõukas tema asutuste, asjade, aimete vastu, mida senni Eesti keeli ei olnud nimetatud, sest et nad mõisteliselt võõrad olid. Umbusaldus senni tundmata ettevõtte vastu hoidis neidki tagasi, kes ajalehe tarvidusest muidu aru said. Välist kaastööd tilkus vähehaaval. Veel 1861 peab J. W. Jannsen kirjavastuses kaebama: „Vägga tõssi on, mis Teie „Postimehhe“ kirjutamisse ja luggemisse polest ütlete. Tema kirjutajal peaks hopis enam abbi ja temma luggejate hulk hopis surem ollema. Kui ühhes maias 10 innimest ellavad ja 2 agga luggeda mõistvad, siis võime üttelda: se on üks rummal maia; agga kui 1000 Eestlastest 4 ainust seitungid loevad, kuidas peame siis ütleva? . . Seitungi kirjutamise abbiga on sesama luggu. Kes tahhaks, ei jõua; kes jõuaks, ei tahha; kes tahhaks ja jõuaks, ei tohhi. Mitto head sõbra on meile su sisse üttelnud: „Postimees, meie näeme kül ärra, sul olleks enam abbi tarvis, agga meie ei tohhi sind avvitada, muido langeme teiste vihha alla; katsu, kuidas isse valmis saad.“ („Perno Post.“ 1861. nr. 44).

Suur rahvahulk oli nagu tuim tomp. Aineline puudus rõhus teda alalõpmata. Kui Jannsen siiski ajakirjanikuks hakkas ja oma terve olemise kaalu peale pani, siis tuli see sellest, et temal selge tundmine oli, mis ajakirjandus tähendab, et ainult siin mõjuvalt tuima tombu äratamise ja elustamise katset maksab teha. Kui vanal „koolmeistril“ oli temal kange usk õpetuse ja teadmise väe sisse. Sokratese ütlus, et hea ja õige teadmine tingimata hea ja õige tegemisele sunnib, näis temal kõikumata tõde olevat. Tarvis aga rahvale paremat näidata, siis teeb ta paremat. Tarvis aga rahvale jutustada, kuidas haritud maailmas

elatakse, siis tõuseb temaski tung: kas ei maksaks ka meil sinnapoole rühkida? „Kulutajas, et ma kele „Seitungid“ ehk „Avisid“ välja tullevad“ sõnab J. W. Jannsen: „Sa tead jo issegi: Tännini ellasime keige selle polest, mis omma silm ei näinud egga kõrv ei kuulnud, nago pimmedas kottis. Mis ni hästi meie maal, kui vooral maal igga pä imme asjo sündis, ei sanud meie middagi teada. — Muudsuggu rahval olli põlli kä, sest neil käisid ammo ja allati kirjad ja „Seitungid“ läbbi, agga meil polnud middagi, kust olleksime ka sagedamalt nähha sanud, kuida innimesed siin ja seäl maal ellavad, kuida põldo harrivad, lojuksid ja viljapuid kasvatavad, kuida sedda ehk teist tevad, mis siin ehk seäl sündinud, kus ön, kus äppardus olnud ja muud sellesarnast. No sesinnane kottis ehk kahhe ilma vahhel ello on nüüd otsas. Meil on omma kele „Postimees“, kes igga kord kül ued asjad kõnneleb, aga ommeti nisuggused, mis julgeste voime uskuda. No ütle isse, kas se polle tänno väärt assi?“

Kuid vähesed mõistsid tänu.

Rahvas ei tulnud järele. Ei jõudnud ega tahtnud.

Ei jõudnud tulla. Ta uppus ihulikku viletsusesse. Ta nälgis ja suri taudidesse ehk kiskus läbi niide hinge.

Ei tahtnud tulla. Ta ei teadnud, miks seda tarvis. Koolisid oli vähe asutatud ja needki õpetasid veel vähem. Kui J. W. Janneni elutöö algas, loeti lähemas ümbruses, Pärnu maakonnas, 1 kihelkohnakool 8 poisiga, 56 küla-kooli, kus korratumalt käijate arvgi madalas seisis: „50-nest kolilapsest tullevad 15 koli ja neist on jälle mõnned näddala kolis ja kaks koddo,“ hurjutab „Perno Postimees“ suvel 1857. „Lapsi muido koli ei sa, kuid vea neid karvopiddi senna. Kas se loom kül rammo peaks võtma, kes muido viljatera suhho ei võtta, kui võtta enne maha, seo jallad kinni ja topi väggise terra havalt suhho? — Kas seäl koliõppetus kül peaks moõma, kus kubjad, kiltred, kohtomehhed igga näddala vemlaga vanematte ja laste tagga peavad ollema, neid väggise selle peäle sundimas, mis nemmad hea mele ja rõmoga ise peavad teggema? . . . Koli sata peab vanema hool ja koli minna lapse rõõm ollema. Senni kui kolid veel innimestele otsego ristiks on, — mis head seält senni võib tulla? . . . Hakka nüüd isse omma ninna otsa kinni. Ühhes kihelkondas leiti nisuggusid, kes 20 aastat vanna ollid, aga Issa-meiet selgeste ei moistnud, ja vannemad ei häbbene ennest sellega vabbandamast: „Paljo tööd, polle aega koli sata“, ja tunnistavad ommeti omma häbbiks: isse meie

neid õppetada ei moista. . . Ühhes koggodusses leiti luggeja poissa, kes sure vaevaga kuet käsko pähhä said. . . Kas sel kombel immeks panna, et monnes kohtas pruut ja peigmees õppetaja ette luggema tullevad ja ommeti luggeda ei moista, vaid peavad veel nädalaks pariks taggasi minnema ja middagi õppima! sest peab veel assi sama! Nisuggused savad nüüd isse pärrast laste vanne- miks — hoidko Jummal, mis laste kasvatajad nisuggused on? Eks seäl pea siis ollema! „Kuidas känd ees, nenda võsso tagga? . . . Tõssi on kül, et vaene koliskäiminne mit- mede jures ka tõeste sure vaesusse pärrast ni villets on; ommeti teame kül ning olleme 18 aastat sedda asja peält vaatnud, vahhel isse ka näppo tö külge pistnud: surem sü vaesest kolikäimisest langeb tuima süddamega vanne- matte peäle, kes isse rummalad on ja ommas rummalusses ja tuimuses laste õnnistusest ei holi“ („Perno Posti.“ 1857, nr. 5). Selle tagajärjel jäi isegi nendel vähestel lastel, kes koolis käisid, lugemine puudulikuks. Liivimaa Evangeliumi - Lutheruse rahvakooli arvustikust aastast 1848/1849 kuuleme, et Pärnu ja Viljandi maakonnas 1 lugeja lapse kohta $1\frac{2}{3}$ puudulikult lugenud. Kirjutamist õppisid Võrumaal 54 lapsest 1, Pärnumaal 20 lapsest 1, Rehkendamist võtsid 190 lapsest 1 Võrumaal, 115 lapsest 1 Tartumaal, 24 lapsest 1 Pärnu pool. 1862 toob „Perno Postimees“ nr. 41 „tallo kolidest“ jälle aruande. Põhja- Liivimaal — Saaremaa välja arvatud — loeti juba 36 kihelkonna- ja 507 nädalakooli 13.800 lapsega. Palju pahem oli lugu Tallinnamaal: 226 koolis käis küll 7500 last, aga mõni nurk oli ikka alles täiesti pime. Saare-Lääne praos- konnast leiti ainult 2 kooli 59 õplasega, Lääne-Harjumaalt 10 kooli 158 lapsega! Kui palju needki lapsed koolist kasu said, on teine asi. Mõõdupuud tarvitati väga pehmelt. Lugejaks arvati juba, kes tähti kokku veerisid. Hea lugeja oli, nagu J. W. Janssen ütleb, kes sorinal luges, „nagu vessi vadi torrust ehk kalli astja naggast ämbri jookseb. Seal polle ka vahhemärki egga peatust. . . egga selget arro“ („Perno Post.“ 1862 nr. 8). „Eesti Postimehes“ 1864 nr. 20 kaebab ta uuesti, et kus „luggemist palja luggemisse pärrast õppetatakse, se on muido surnud massi- natõ. Kel ja rap veise kaelas sadab suremat kasso, kui nisuggune mõtlematta luggemine. . . Mõistusega luge- jate hulk on ikka alles hopis se vähhem hulk ja teistel on sest kül, kui võivad kidelda: minno poeg ehk tüttar loeb nago vessi.“ Jah, nago vessi — sorrinal, aga muud mid- dagi; luggeja ise mõistab omma luggemist nisamma vähhe,

kui need, kes teda kuulvad. . . On nenda tük loetud, siis on tühi tagga, agga meles ei ole middagi. Ja kes nõnda sorrinal loevad, olgo lapsed ehk vannad, neid petakse sureks „kirja- ja ramato mehhiks,“ kelle peale need, kes alles loevad, nago pörsas haige ninnaga tuustib, üsna kaetsemisega vatavad. . . Selge luggemisse vaesus on meie rahva suurem vaesus.“ J. W. Jannsen ei väsi ära õpetamast ja manitsemast, kuidas mõistusega lugeda ja aru saada? Ta juhatab lugejaid kirjavahemärka tundma ja tarvitama, „mis meie tallorahva silmis. . . kui arrosamata taeva tähhed ette tullevad.“ „Armas küllasõbber“ O. J. Järvamaalt seletab rahvalikul kombel, et need „kriipso tähhed“ lugeja meelest mitte tühine „kirri mirri“ ei tohtivat olla, vaid talvad (,), tipud (.), tiputalvad (;), kakstipud (:), loogad (()) jne. olevat lugemise selgemaks arusaamiseks ja mõnuks väga tarvilikud. „Oh, et meie Eestirahvas jubba nii kaugel olleks, et kõik selgeste luggeda mõistaksid!“ ohkab J. W. Jannsen. „Polleks meil siis ennam suurt vigga, vaid te olleks lahti.“ („Perno Postimees“ 1862 nr. 9.) Et rahvas nii ruttu sinnamaale ei jõua, siis tulgu nad laupäeva õhtul ehk pühapäeval kokku, et neile ette loetaks. „Perno Postimees“ 1862. nr. 11 jutustab lookese teerahvast Võrtsjärve ja Põltsamaa vahelt, kes „Postimehest“ küll kuulnud, teda aga näinud ei olnud: „Ma andsin Villandima meestele ka sedda nõu, et kui nad ehk ise — nago sedda mõnni kord juhtub — puhta luggemissega mitte ei peaksid hästi korda sama, et siis mõnda ennestele lasseksid ette luggeda, kennel se ammet selgem on. Ma näitsin varsi provi, kuidas luggemisse ja luggemisse vahhel vägga suur vaks vahhet on. Sa tead, Postimees, ma mõistan nattuke luggeda. (Seda ar v a v a d mitto ennast mõistvad.) Ma luggesin neile ühte ainust kohta kolmel neljal visil ette, et nad vahhet mõistaksid teha, ja mehhed kulasid pärrane suga peält. Ja kui siis mõnni assi — ütlesin minna — ommeti teil tundmatta ja arrosamata tahhab olla, no tule Jummal appi, eks siis mõisa paikus, õppetaja ehk kolimaias (?) mitte ni palju nõu ei peaks leitama? Küssige agga selletust, küllab siis ka selletakse.“

Teadmised, asjade ehk reaaliatetundmine seisis tõepoolest veel hoopis madalamal astmel, kui lihtne lugemise oskus ehk tehnika. „Eesti Matsil on veel palju terrasemat meelt tarvis, se on tõssi; agga kust se pididi tulleva? Eks. . . meie ei tea, kui suur assi meie õppetuse norel põlvel olli? Saksa Mihkel — ärra panne pahaks — saab ni kui munnast

koritakse, õppetud ja juhhatud, kolitud ja kolotud, ja peab siiski mõnni seas ollema, kellel unnimüts pähä passib; mis siis veel Eesti Matsist kõnnelda, kes nago metsviljapu muido isseennesest kasvab, kedda kegi paljo ei kassi ega kasvata.“ („Perno Post.“ 1862 nr. 11.) Sennised katsed ei olnud palju aidanud. Seitsmejaoline „Koliramat“ ja Kreutzwaldi „Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on“ pakkusid hulga teadmisi laiemalt ja ligemalt, aga nad ei lagunenud rahva sekka. Esimene mitte oma kange, kuiva keele ja kohmetanud ütlemiseviisi pärast, teine pidas lugeja teadmisi liig kõrgeks ja ei alanud alt otsat. J. W. Jannsen, kes talurahva keskel üles oli kasvanud, lihtinimeste lapsi Väändras ja Pärnus õpetas, tundis teadmiste järke, teadis, et neid põrmukest ei olnud eest leida, ja hakkas maast madalast õpetusega peale. „Eestimehhed teeks ja teaks ka mõnda head asja, kui neil allati hea nõu käepärrast olleks; issennesest middagi mele tulletada ja peale hakkata, seks on surem hulk alles liig. . . rummalad. . . No seeb se on, mis polest nüüd targemad teistele mõtteks, suuks ja silmaks peaksid ollema. Sedda ennam on meil tarvis väsimata omma tööd eddasi teha, kunni Jummal aitab päikest kõrgemale tõusta ja mustad varjud lühhemaks jada. Aega möda asjad käivad. . Meie silmad vist leikust paljo ei näe, mis nüüd külvame, aga meie peame lotusse peale külvama. . . Armastusse kannatuses peame neid kandma. . . kelle jures rummalus ja vaesus kokkotullid, ja neid jõudo möda juhatama.“ („Perno Post.“ 1862 nr. 11.)

J. W. Jannseni kitsendamata auks võime tunnistada, et tema seda, mida ta teistele südame peale paneb, ise kuhjaga täidetud mõõdul, võrdlemata osavusega ja nõrgendamata kannatusega on teinud. Just viimast peame otse imestama. Tema, kes koolitoas nii vali oli („Sa tead, Postimees, ma ollen nattuke äkkiline ja rippakas“), et ta nädalas mitmed kepid ja joonelauad laste seljas puruks peksnud, näitab rahva õpetamises armastust ja pikka meelt üles, mis iial ära ei väsi. Vististi oli veelgi vaevalisem rahva pead valgustada, „mis seest nisamma pimme ja uddune oli, kui väljast pessematta ja suggematta“, kui Pärnu alevi jõmpsikaid harida ja kasida. Nagu isa lapse, nii võtab J. W. Jannsen lugeja põlvede ette ja hakkab teda algolulisemate teadmistega tutvustama. Igas teadmiseharus peab tema põhja panema. Eest ei leidnud ta midagi, olgu siis pimedust, tuimust, kangust, umbusaldust. Ka hädalisemad tööriistad puuduvad: keel ja sõnad. Nii-pea kui ta suu avab ja midagi tahab öelda, sunnib keel

peatama ja sõnu otsima. Kitsikus algab esimese sammu pealt. J. W. Jannsenil on nõu ajalehte välja anda ja sellest nõust rahvale sõna saata. Aga kuidas seda teha? „Ajaleht“ on sõnakõla ja asja poolest rahval tundmata. Aga linnainimesed ehk arukamad talumehed on sakste suust „seitungist“ kuulnud, lõunapiiri äärsed lätlaste „avisitest“. Ja toimetaja sulg kirjutab: „Kulutaja, et ma kele „Seitungid“ ehk „Avisid“ välja tulle vad.“ Keisri herra mõtelnud omas suures alamate armastuses ka meie talurahva peale ja annud luba nende rõõmuks ja õpetuseks „üht ma kele Seitungi“ välja anda, mis sedda nimme kannab: „**Perno Postimees ehk Näddali-leht.**“ Aga paljudele jääb uus ettevõte ikka veel mõistatuseks. Mis teavad nemad „Seitungist“ ehk „Näddali-lehest“. J. W. Jannseni veri ei tohi hellaks ega järsuks minna, vaid nagu vilunud koolmeister küsib tema pikaliselt laste käest edasi:

„No mis assi see siis on?“

„Se on se assi, et sa 52 kord aastas ehk kord igga nädalis keigist asjust, mis sulle kassuks ja rõõmuks on, ikka jälle ued sannumed saad.“ . . .

„Agga mis asjast saab siis „Postimees“ meile kõnnelema ehk mähhärdusi sannumid meile toma?“

„Sedda keik siin lühhikesses kulutamisse lehtis sanna sannalt kätte räkida, polle kül mitte võimalik; agga lühhidelt ütelda, rägib „Postimees“ neist asjust:

1) Sannumed meie hommiko-merre rannast, se on Ria-, Tallina-, Kura- ja Somemaalt, kui ka keigest muust Venne issama linnadest ja madest, ni palju, kui meil neist tarvis teada on.

2) Sannumed voörast madest, rahvast ja nende ellust ja käekäimissest.

3) Sannumed kirrikutest ja kolidest (ehk mis siin ja seal, ni hästi meie kui voöral maal selle polest sündinud, ehk mis olleks tarvis tähhele panna, et keik löbbusaste eddasi lähhäks).

4) Sannumed pagganattest, ehk nende pimmedussest ja sest, kuidas Jummal neid aeg aialt tõe tundmissele aitab.

5) Sannumed põllo harrimissest, lojukse kasvatamisest, viljapude tallitamissest ja muido maia piddamisest, kui ka tervise hoidmisest.

6) Vimaks veel monnesuggused juttojätküd, mis armsad luggeda ja kennad kuulda; peäle sedda lühhikessed kulutussed mümisses, ostmisses, auksjoni piddamisest, vilja, sola, raua hinnast ja muud sellesarnast.“

„No se on muido hea kül; agga mis sähhärdune „Postimees“ aastas maksma tulleb? Kas meiesuggune jouab ka senna jure jäda?“

„Küllalt! se mehhikenne polle mitte kallis, vaid vägga oddav: Ta ei maksa siin Pernus mitte ennam, kui üks ainus rubla hõbbedet aastas; neile, kes maal, ehk muial linnades ellavad, maksab ta postirahhaga kokku: üks rubla ja kümme kopp. hõbbedat.“

„Agga kust meie sedda „Postimeest“ siis igga kord kätte same?“

„Ta tulleb isse koio kätte, ning selle eest peate omma armsat koggodusse õppetajat tännama, kes vaevaks on võtnud, need lehhed, mis nädalis postiga Pernust temma kätte tullevad, teile pühha ehk muul seätud päval välja jaggada.“

„Aga millal siis essimest lehti voiks jubba odata?“

„Õige varsi; se on: ni pea kui iggaüks teitest, kes sedda luggeda ja piddada tahtvad, ommad nimmed õppetajale üllesannud, ja õppetaja neid Pernu saatnud, — ni pea on varsi pärrast sedda essimenne leht postiga tullemas.“

„Lodame siis, et nüüd kulutusse lehhest ollete arro sanud,“ lõpetab J. W. Janssen, pikast seletusest väsinud. Aga lootus pettis, nagu ta pea pidi nägema. „Aru saanud“ on lugejad vähe ja iga post toob uskumata sõnumeid, kui vähe aru saadakse.

„Postimehe“ esimene number, „kesknädal sel 5-mal Jani-ku päval 1857“ algas riimitud „terretamisega“ :

„Terre, armas Eesti rahvas!
Minna, Perno Postimees,
Kulutama ollen vahvas
Keik, mis sünnib ilma sees,
Annan teäda sulle heaks,
Et ka sinno rahvas teaks,
Kuida keik mai-ilma maad
Ellavad ja teggevad.“

Aga 5 aastat hiljem (1862) ei tunne Järva mehed „Postimeest“ veel mitte ja ei ole ühest Eesti rahvast kuulnudki, kas nad kuu ehk aotähe peal elavad. Kui „Eestisõbralik Paide poesaks“ neile tänukirja ette loeb, mida kindralkuberner Suvorovile tema lahkumise puhul tahetakse saata, seletavad mehed, „neile ei olla sest kegi middagi ütelnud“. „Agga pärris nali tulli pärrast järrele, mis mind korruga nutma ja naerma aias. Igga sarvilinne teab omma nimme, aga need 3 meest ei teadnud mitte, et nemmad

Eestimehhed ollid. Kui kaupmees olli luggenud, küssis temma: „No mis te' nüüd arvate, armsad mehhed: teie lähhäte ommeti ka omma õppetaja jure ja pallute Eestlaste tänno vastovõtta ja eddasi sata?“ — „Jah, kui se meie eest olleks,“ ütlesid mehhed, „siis vägga hea melega; agga miks peaksime „Eestlaste“ eest tännama, kellest meie ei teage, kus ma ilma nurkas nemmad ellavad?“ Pärrast, kui kaupmees neile ärrasselletas, et nemmad isse ka „Eestlased“ olla, ütlesid mehhed: nemmad ei olla muud nimme teadnud, kui „Moamehhed“ ehk „Moarahvas“, kuidas meie Tallinna poolt su sedda on harjunud väljaütlemä. Et Eestirahvas nende vanna põlline suggunimme on, kuidas neid ka keik muud rahvas hüüdvad, sedda ei tahtnud nemmad naljalt mõista. — Nenda on loud, armas Postimees. Panne nüüd veel sedda ehk teist immeks!“ („Perno Post.“ 1862 nr. 11).

Uus leht pidi raudteest ja telegrafist rääkima. Mõlemaga tuli temal oma jagu tegemist. Lugejatel on aga need asjad tundmata. Tarvis neile seletada. Seda oskab J. W. Jannsen otse meisterlikult.

„Olleme ju monda korda kuulnud, et raudteesid ka ma peäl peab ollema, kelle peäl aurovankriga sõidetakse, ei hoost ega härga ees — ei tea, kas se ka tõssi peaks ollema?“

Tõssi kül, terve tõssi. Saksa-, Prantsusse- ja Inglismaal on neid jubba tuhhat pennikoorma kaupa valmis; ka meie Vennemaal on Peterburgist Musko linna 700 versta raudteed, mis ühhe öö ja pävaga lahkeste ärrasõidetakse. Et luggejad raudtedest ja aurovankridest parremat arrosaks, panneme sia üht pilti jure, kus peäl üks auromassin sõites nähha on. Raudteel ei olle mitte rõpad tee sees, vaid rattaste sees, nago vokki rattastel, kus nõrid peäl jooksvad. Joud, mis rattad vurruma panneb, on keva vee aur, mis massingi sees essimesse vankre peäl järgeste kōtakse. Pallaval aurul on vägga suur väggi sisse lodud, mis innimessed vannal aial veel ei tunnud, agga meie päivil ni hästi raudtede peäl, aurolaevade jures, veskides ja mitmes muus kohtas sure kassoga prugitakse. Kül se üks imme assi on! Suur rong tõldasid seisavad ühhe teise tagga, essimesse vankri peäl seisab auromassing ja tombab, teised nagu vangid, ahhelattega temma külgis kinni, muud kui tulge järrele! Omma versta 50, kui rut tagga, tundis ärrasõita, polle suur arros keddagi. Sel hobbosel polle heino egga kaero tarvis, kui agga kivvisüssa hästi käes on, et tuld võib alla tehma, siis jookseb, et teekäiate

körvad ulluvad. Raudtedde läbbi tullevad maad ja linnad teine teisele otsego lähhemale. Kuhho innimenne muido päva otsa kibbedaste pididi söitma, saab ta aurovankris raudtee peäl pari tunniga.“ („Perno Post.“ 1857. nr. 1).

„Teineimme assi meie maal, on need telekrahvid, agga et meil ses essimeses lehtis ruum kasinaks jääb, siis jättame sedda tulleva lehhe tarvis.“ Ja 2-nris hakkab J. W. Jannsen jälle hõõruma: „Telekrahvid on ka meie maal üsna uus assi. Kes Riast ülle Perno, Tallina ja Narva Peterburgi lina sõidab ehk seält seddasamma teed Riiga, se näeb keige tee äres pitkad postid püsti ja nende otsas üht trati ollevad, mis Riast Tallina ja seält Peterburgi ullatab. No mis sellega tehakse? Sellega antakse rutto sannumid. Se on se immelik sannumeandmisse massing, misga kegi üht küssimist Riast Peterburgi võib sata ja se lähheb sedda trati möda ülle Perno, Tallina ja Narva ni rutto, et enne kui piip tubbakast ärra põlleb, on vastus jälle tagasi. Sõnnumed ei ronni küll mitte, nagu kärbsed (kärblased) möda trati edasi, vaid mis ühhe tradi otsa pannakse, on teises otsas varsi teada, nago kui kegi so ninna näppistab, tundvad seddamaid ka teised liikmed.“ Kuidas see sünnib, sest kõneldakse pea pikemalt.

Jutt pöörab jesuitide poole. Esmalt õpetatakse, kuidas nime välja öelda, siis vaja neid karakteriseerida. J. W. Jannsen saab paari sõnaga toime: „Üks hirmus kavval, sallalik ja öel munka selts“ („P. Post.“ 1858 nr. 8). „Sannomed pagganatest“ viivad lugeja Aafrikasse: „Palla on se maa, nago rehhe tubba“ („P. P.“ 1857 nr. 1). Kliimast ei tohi rääkida. Seda ei tunneks lugejad. „Sannumed põllo harrimissest, lomade ja viljapuude kasvatamisest“ tahaksid juhatada puukooli asutama: „Kasvata isse, siis sa tead, mis sul on.“ Et seks himu äratada, ajab J. W. Jannsen lugeja suu enne vett jooksma: „Olleme monda korda moisa kärnäri käest ja linna turrult lapselle ounu ostnud, — kas see õige temp olli? Eks põllomees nisuggust asja pea linna vima, agga mitte linnast toma, raha nende eest sisse võtma, aga mitte välja andma?.. Egga se meil kahjuks egga laituseks ei olleks, kui meie tallo katkosed ja kaiovinnad öitseva pude vahelt välja paistaksid ning süggise puud oوندest, pirnidest, plomidest ja kirsi-marjust nõretaksid? Mis noidust sinna tarvis on? Meie nattukest vaeva ja Jumala õnnistus, mis ta kellegile ei kela, siis on käes.“ („P. P.“ 1857. nr. 1.) — „Põllo harrimissest“ 1857 nr. 6: „lgga laps teab jo, et põllo keige armsam toit, temma rammo ja vägge muud ei olle, kui

sõnnik, ja Tartlaste sanna: „Kos om sittakest, sääl om ka feivakest,“ on kül nattu ke inneto, agga terve tössi. . .“

„Sannumed ommalt maalt“ („P. P.“ 1857 nr. 4): „Oh viin, viin, kuidas tahhad sinna sedda keik tassuda, mis sa ma peäl kurja teed? Need luggematta silmapissarad, mis sinno pärrast ma peale langevad ja öhkamissed, mis taeva pole tousvad: misga vastad sinna sedda? Kui mitto innimesse hinge olled sinna jubba hukka saatnud! . . Mitmesuggused sured önnetusd on jubba sinno läbbi tulnud. Agga kes sest holib? . . Waesed jodikud on, kui olleks viin neid ärrateinud: näevad kül, kui mitto on langenud, ommeti on nemmad, kui kärbsed sene kallal, kunni isse ka langevad, kas siin ehk — seal! Siin olled nüüd, häbbemata viin! Pernus jälle üht tempo teinud, mis ihhokarvad püsti aiab. — Pääv pärrast Janipäva, hommiko varra, on viin kaks meest siin korraga kaela-piddi jökke tombanud ja ärraupputanud!

„Kuidas se tulnud?“

Tulnud? Mis seal tulnud? Polleks keddagi tulnud, kui nemmad polleks täis joobnud olnud! Vötke sepärrast head nou ja jätke se pahha ammet mahha, ennego ennestele häbbi ja teotust tete, et koer pärrast teie käest ennam leiba ei võtta.“ —

Ma andsin J. W. Jannsenile vaba sõnaõiguse. Las' ta ise räägib, missugune pind oli, kui tema tööle tuli, ja mis tema selle pinnaga peale hakkas. Ma arvan: Teie kõik olete nõus, et paras mees parajal ajal parajasse paika juhtus; et tema töö, mis tegijat ootas, osavamalt ära tegi kui ükski teine enne ehk pärast teda sellega oleks toime saanud. Igalpool haarab tema õigest otsast kinni ja sikutab, kunni asi vähegi joone jõuab. Otse loodud koolimees. Lahke meel südames, rõõmus laul suus, naljatilk keele peal ehk rahvaliku kõnekänu tõetera. Nii jutustab, õpetab, noomib J. W. Jannsen. Lugeja peab niisuguse käes pehmeks minema nagu vaha: nutab ja naerab korraga. Kes aga nurisejad ja peanorutajadki naerma saab, see on võitnud. Ja J. W. Jannsen võitis lahingu.

Ei mitte kohe ega kiirelt.

Tema tuli omile, aga omaksed ei võtnud teda vastu. Vastu võeti, suure lahkusega võeti vastu J. W. Jannseni jutud ja „Sannumetojad“, „Sioni Laulo-Kandle“ ja „Eesti Laulikud“, „Sioni-Ohvri-Altarid“ ja „Eesti Laste Rõõm“, aga tervet Jannsenit, nagu ta „Perno“ ja „Eesti Postimehes“ rahva ukse taga koputas, lasti kaua oodata. Veel kuus aastat „Postimehe“ ilmumisest saadik peab tema oma sõbrale

kurtma: „Ussu mind, se on üks villets luggu, et ma nende kattuste alla nii vähhe peasen, kuhho mo pärris teekond igga näddalas peaks käima, se on külladesse ja tallodesse, eht ölle-kattuste alla! Täno pean andma, mul on hea hulk söbro ning ma armastan neid; agga kui nende nimmekirjad läbbivatān, siis leian ommeti, et se keige vähhem ossa neist eht tallo perremehhed on, ja ommeti nende peale ollen ma isseärranis mõtelnud, kui esmalt omma pauna kaela pannin, pärrast sedda, kui käigo lubba ollin kätte sanud... Ma polle ial ennast kalliks piddanud, pärris tallo tuppa minna ja ennast Eestimehheks tunnistada. Kui hea melega istuksin nende lõuka otsa peal ja aiaks nendega jutto; kui hea melega viiks ma neile ommad sannumed, annak neile nõu, kõnneleks nendega, juhhataks neid ühhe ja teise asja polest piddama ja teggema, mis kõlbab, ja mahhajātma, mis mitte ei kõlba, — agga kes kutsub mind nende jure. Üsna ilna kutsmata ei voi ma ommeti mitte peale tungida, ja mis kasso olleks nisuggusest vastomeelt võõrussest?“ Paartuhat sõpra kogub ju „Postimehe“ ümber, aga terved suured kihelkonnad ei kõssagi. Vabandusi tuuakse mitu ette. „P. Postimees“ 1862 nr. 10 laseb „Küllameest“ harutada: „Pea vigga on muidogi meie rahva suur pudus tundmisse ja mõistusse polest; keik nende meled ja mõtted on iggapäise väljaspiddise asjade pole pöördud ja luggeminne ja mu tallitus, kus mõtlemist tarvis, on neile võõras ja vastomeelt; tulleb nüüd nisugguse asja eest veel nattuke rahha maksta, siis on jut varsi katki; on neil aega, siis viitvad sedda muido ärra, nende vaimo silm ei ullata kaugele näggema; peale sedda tulleb veel, et vähhe neid on, kes mõnnusaste luggeda mõistvad: seal ei voi meie suurt seitungi luggemist mitte lota, vaid nisuggune rahvas armastab just alles kottis ellada, kui agga süa on ja mõnni kord ka pea soe... Kui ma nüüd selle peale mõtlen, et meil sesamma üksainus Postimees on, lihha meie lihhast ja lu meie luust, üks keel ja meel, ja ommeti eht tallokohhas alles ni tundmatta: ehk siis meel ei peaks üsna happuks minnema? Kui sel kombel ronnime, millal same siis eddasi?“ Aga ka „Postimehe“ mõtte- ja kirjutamiseviisi üle nurisetakse. Küll lubab ta esimeses numbris „sedda kõnneleda, mis iggamehele mele järrele ja mokka pärrast on ning kasso ja keelmatta rõõmo sadab: ommeti teab ta ette ärra, et üks igga kord keikide melepärrast ei sa ja pallub sepärrast: võtke kannatusses vasto, mis armastusses pakkutakse.“ Aga kannatust on niisama vähe ilmas, kui

armastust. Juba paari kuu pärast kähvatab järvlane (maltsvetlane): „Postimees, sind ma omma maiasse ei lasse!“ „Tohho! külla naber, mikspärrast mitte?“ — „Sinnul on piip suus ja minna ollen karsk innimenne, kes pibo suitso ei salli.“ — Järvlane tombas mokkad torusse ja Postimees läks teise maiasse, kus vähhem karsid innimessed ellasid.“ („P. Post.“ 1857 nr. 10.) Aga seal pääseb niisama kära lahti, et „Postimees“ öelnud: „Miks sa pörsas siis ni varra peäle hakkasid? Piip ei sünni jo mitte neile, kelle su alles emma pimane on, vaid vana inimestele.“ „Postimees“ on kahe tule vahel: „Teil on vasto meelt, et ma pipo laidan, teistel jälle vasto meelt, et isse suitsva piboga möda teed käin. Kumbal on nüüd ennem õigus: kas Teil Villandimaal? ehk teisel sõbral Järvamaal?“ („P. P.“ 1858 nr. 40). Raskemini kaaluvad sisulised soovid. Sügise 1857 nr. kargab „luggeja“ vahele, kui Postimees „vööralt maalt sannumid“ tahab tuua: „Pea nattu ke kinni. Enne kui meie sinno „vööra ma“ sannomed loeme, loe ehk kule sinna veel enne meite „omma ma“ sannumid. Kas sa tead ka, et monni mees sinno pärrast ninna kärsutavad?“ Sul peab mitto vigga ollema, aga tunnistussed ei sünni ka hästi kokko. Monnedel olled sa liig vaimolik, rägid kirrikutest, kolidest, pagganaist ja ohkad hakkates ja lõppetes, et aeg iggavaks läab luggedes; teistel jälle olled sa liig lihhalik ja naljakas, mis mitme musta sapiga innimessel ka vasto meelt on ja peavad sind ommas meles nattu ke halbiks. Monnedel on so keel seggane ja kõnned nagu unne näud, mis kaua meles ei seisa; teised jälle on sellega rahhul, agga ei salli so kõrvend visi, et sa ikka ni tuhhat nelja omma sannumettega jooksed, nago aiaksid sa kili. Ja vimse asja polest võib neil keige ennem õigus olla, sest sul on se pahha viis, et sa kord sia, kord senna putud, ja siis jälle: lass' agga käia, ühhest maast teise, nago tulispask. Kibbeänd, selleta monda asja ka nattu ke pike-malt ära. Sa hüppad ühhest maast teise, nago linna-västri k ühhe mätta otsast teise otsa, meie luggedes takka järrele: agga ei tea ommeti, kus se ma ehk mis seäl sees?.. Mis arro meie pari sanna ga neist madest peame sama, kedda meie polle kuulnud egga näinud? Nenda jooksed sa ühhest teise, nago olleks sulle hõbbe sukka sees.“

Postimees vastab: „Jah, vait pean ollema, agga südda tombab ommeti nukso, nago poisil, keda koolmeister nurka pannud... Lubban ennast parrandada, ni paljo kui voin, agga ni heaks sada, et ma keikide mele pärrast voiksin

olla — ei, ei, ligimised, mis liig on liig: sedda ma ei voi mitte lubbada; jägo ikka tarkadele veel middagi tassuda.“ („P. Post.“ 1857 nr. 17.)

Muidugi ei tule lubatud parandamisest midagi välja. „Kõik pead ei sünni ühe kübara alla.“ Kes välja jäävad, laidavad edasi. Nii saab „Postimees“ veel 6 aastat hiljem peaaegu sõnasõnalt neidsamu süütõstmisi uuesti kuulda: „Mõnned tahtvad, et peaksid palju põllotööst kõnnelema; teed sa sedda, siis on jälle palju teisi, isseärranis linnades ja muial paikus, kes sedda, mis neil tarvis ei olle, hirmus iggavaks pannevad. Mõnned näaksid hea melega, et sul tihti Jummalaga sõnna maenitus suus seisaks; teed sa sedda, siis on jälle suur hulk teisi, kes jalga tampides sind kirrikopappiks söimavad, kui tahhaksid sa selle ette tungida jne. Mõnned tahhaksid, et sa peaksid kui pulmalinne iggapäev nalja teggema ja naerma aiama, teised jälle, et sa, kui Jeremias Jerusalemma varremate peal, allati nuttolaulo laulaksid, ja nenda palju muid tahtmessi, mis ükski ei jõua ärratäita.“ („P. Post.“ 1862 nr. 10.) Aga J. W. Jannsen ei kaota lootust ega usku. Kui augustikuus 1862 uued kaebtused tulevad, et „tossina kaupad valdasi seisavad ülleval¹⁾ ja seitungi lehte ni kassinaste tagga, et igga kassipoeg neid sabba peal ärrakannab; mõnni nurk nago koggoni rammota põld, siin ja seal mõnni üksik luggeja, mis röömu see peab teggema, märga sood künda?“ vastab tema: „Eestirahval on alles ommad vead ja vistrikud ja mõnnes paikus paise surussed; agga sedda lubbaminde ommeti meletulletada, et mul armastussest egga kannatussest ei tohhi pudustulla, sest nemmad on keige omma viggadega ikka minnio vennad. Aeg on jo mõnda asja jubba teinud. Tehko nüüd küll suur hulk alles, kui ei tunneks egga salliks nemmad mind, — ma tean ommeti, mis ma tean ja lodan kindlaste, et aega möda ni hästi Eestirahva kaebdused nende elloseisusse peäle, kui ka meie kaebdused nende tuimusse vasto savad kadduma. Kaebduses peab lotus ollema ja lotusses armastus, mis aega annab ja kannatab.“ Ja sõprade tänutunnistused ja julgustusekirjad ei jäänud tulemata. Nii saab toimetaja Jaanipäeva aegu 1858 Tallinna maalt palve: „Kule, Postimees! sa kidad ommas reisi laulus, et keik mailma nurgad olled läbbi käinud, palju

1) „P. Post.“ 1862 nr. 32 vastas küsimist „Kus ja kui laialt käib „Postimees?“ ja luges linnad ja kihelkonnad ükshaaval üles, kui palju „Postimehe“ „piddajaid“ igas kohas oli.

näinud ja mõnda sest tead räkida, no rägi siis!.. Kas on tõssi, et valmis leiva kakkud peavad pu otsas kasvama, nago meie kuse- ja männakäbbid, aga palju suuremad? Olled sa sedda näinud ja kus paikus? Nisamma tahhak- sin ma ka hea melega mitmest võõra ma lomadest ja pudest teada sada, kui sul rumi ja tahtmist olleks sest kõnneleda. Olle sinna meie prohversser, meil paremat ei olle.“

Poolehoidjate hulk tõuseb, kuigi pikkamisi ja visalt: nurisejad lahkuvad, noored sõbrad koguvad asemele. 1862 aasta lõpul on neid üle 2000, kui J. W. Jannsen neid Tartust jumalaga peab jätma, sest „Perno Postimees“ ei luba seda seal teha. „Nüüd piddin neist, nago rebbane kannalaudast, sallaja lahkuma. Se teggi haiget.“ („Eesti Postimees“ 1864. nr. 1.) Tartu kolimisega jõuab aga J. W. Jannseni elutöö õitseajasse. Ta algab seda järku tutvustamisega: „Eesti Postimehhe“ kirjutaja ja väljaandja ei olle kegi mu, kui teie vanna suggulanne Johann Jannsen, kes, ni hästi kui mõistab, jubba seitsmet aastat „Perno Postimehhe“ tasko täidab ja nüüd, kui Jummal ello jätkab, ue aastast sadik Pernust ärra Tarto ellama tulleb ja siin nimmetud „Eesti Postimeest“ väljaannab. Teie olete, armsad Eesti vennad, ma tännan teid süddamest, temmaga seiamale Pernus rahhul olnud, kannatanud ja tedda toitnud, ma lodan, teie saate ka eddespiddi, kus ta nüüd tervelt teie tenistusse üksi heidab, temmale ni palju leivapallokest muretsema, et ta pea üleval seisab; rikkust ta muidugi ei püa... Et temma kirjutajal ue astast saddik muud ikket enam kanda ei olle, saab temma keik omma nõdra jõudo selle peale kullutama, mis Postimehhe ammetis temma kohhus on.“ (Eesti Postimees ehk Näddalaleht ma- ja linna rahvale. Tartus, 1. Novembril 1863. „Üks leht proviks“). Väline muutmine — tulemine kõrvalisest mere- linnakesest maasüdamesse ja hariduse keskkotta, laiene- mine „Perno“ maakonnanimest „Eesti“ ja „ma- ja linna rahvani“ pidi sisemist uuestisündimist ja lahendamist ära tähendama. „Oma tuba, oma luba“ tegi toimetajale alles siin võimalikuks ütelda, mis ta õige tundis olevat ja tar- vilikuks arvas. Pärnus „kõlkus mul vaesel mehhel tabba luk su ees, ja nii kõvvaste, et suud paoksile ei annud.“ („E. Post.“ 1864 nr. 1). „Perno Postimehhe“ vastutav toimetaja ja väljaandja, raamatutrükkija W. Borm, kärpis valusalt toimetaja sõnavabadust. Lehe kulude pärast ala- tasa mures olles vaatas ta ainult selle peale, et leht aga läheb, ja hoidis iga teravama ütluse kõrvale, mis mõnda

lugejat ehk „vägevat“ oleks võinud pahandada. Need kammitsad katkesid Tartus. Aga ka vaimliselt kasvab toimetaja võimsasti. Tema silmaring laieneb siin otse nähtavalt; vaatlemise- ja otsustamiseviis vabaneb kitsendavatest eelarvamistest. Elav läbikäimine ärgaste, hari tud inimestega ja sagedad teekonnad saavad talle kui üli- kooliks. Kaastöölisi kogub suur hulk, ka kõrgema hari- dusega aitajaid. Vabamad tuuled, mis keiser Aleksander II suurte reformide ajajärgul idast ka meile puhuvad, teki- tavad oma jagu käremeelsust, mis ennast „Eesti Posti- mehes“ püüab avaldada, aga igakord ennast avaldada ei saa. Seal on siis nurin lahti: „Jah, kui Postimees keik trükki panneks, mis temmalle kirju- takse, siis oleks teine luggu!“ („Eesti Post.“ 1864 nr. 23.) „No jah, . . . seeb see kirrivane luggu on! Siin maailmas, mis täis kitsikust ja piggistust, peavad ni mitmed vannad ning nored, sured ning veikesed, targad ja rummalad sagedasti õhkama: oh! ah! olleks! peaks! tulleks! võttaks! sünniks! annaks! teeks! tahhaks! jne. ja tahtminne ei saa mitte täidetud . . . Ni suurt, rikkast egga väggevat ei ollegi ma peal, kes võiks kidelda: temma saab allati, mis ta tahhab. Siin ma peal on meil iggal ühhel omma kitsad väravad ees ja tagga. Nenda ka „Postimehhel“. Uskuge mind, temma tahhaks ka mõnda, agga mis tehha, ei anta! Trükki panna, mis kirjutakse, sedda tahhaks temma ka, agga — agga —

No mis agga — ütleb mõni — panne trükki, muud middagi, „siis om tettu!“

Tettu om kül, armas velli, agga kas om hästi tettu? Ma küssin esmalt ni tassa hiljukesti, mis Teie arvate ühhest kokkast, kes vahhetpiddamatta keik patta aeab ja ärra kedab mis temmale kätte tuakse: lihha, kallad, tangud, kaapsad, kartohvlid, erned, oad, lää- sid, happo ja magge, pimane ja rasvane, keik ühte patta ja sealt ühhe vaagna sisse, nüüd võtko mitto tuhhat armast küllalist lussikat kätte, sögo ja — kiitko! . . . Veel vaesem olleks luggu, kui mõnni söbber kokkale, olgo teadvalt ehk teadmatta, mu kedovilja seas ka koirohio, kärblase seni, hoblikaid, maltsa ja muud sellesarnast kätte annaks ja temma agga keik patta aeaks. Mis puddi peaks sest sama ja kes sedda söma?

No vaatke, kes teie „Postimehhe“ üllespiddamiseks söbra polest temmale küllaleiba sadade, just nendasama on ka meie luggu. Temma tännab igga tükki eest, mis heast süddamest temmale antakse, agga pallub ühhelho-

bil ka mitte ärraunnustada, et temma kokka-ammetit peab, kelle kohhus on, roga valmis teha ja kätte sata. Seal on siis ka mõnda arrotamist ja jaotamist tarvis. Teie teate jo, armad sõbrad, omma kõhho pärrast ei panne „Postimees“ mitte padda tullele, vaid oma sõbrade pärrast, se on: „Postimehhe“ ennese pärrast ei sada kegi temmale udist, vaid temma luggejate pärrast, agga kui luggu nenda, siis on temma kohhus, ni paljo kui jõud ja mõistus ullatab, selle eest murret kanda, et igga assi õigel kohhal ja kombel sünniks ja keik lauale ei panda, mis ette juhtub.

Ma tean kül, ning tunnistan tännoga, et igga sõbber, kes „Postimehhele“ middagi tasko pistmisse tarvis kirjutab, temmale sellega head teha tahhab. Mida enam kokkal käes keta, sedda parrem on temmal keta, ja midda ennam noda tõmbajaid, sedda kergem tõmbada. Ommeti pean palluma: ärge pahhandage ennast mitte ilma asjata, kui ta keik ühhes summas patta ei viska ja pärrast lauale ei panne. Se ei olle mitte võimalik ning ei sünniks ka kellegi süa; sest mõni tük on liig värske, kerge, magge, mõnne sees jälle liig paljo pippart, sola, koirohto ja sinnepit, et võimalik ei olle lauale panna, kegi ei pistaks ninna külge, ja kok saaks isse veel ennam Türgi pippart, kui ta tännini saab. Pealeselle ei ole kokkal mitte omma tubba egga omma lubba käes, vaid temmal on üllemate polest ka roakatsujaid seatud, kes igga kedo aeal omma ei ehk jah peavad jure ütlemä, ja kus ta jääb, mõnned asjad peavad ikka ka jalgopiddi kitsa värrava vahhele kinni jäma — kust Postimees igga näddala kord peab läbbi astuma . . .

Agga parrem pool munna kui tühi koor, parrem koido valge, kui pilkanne pimme, sest keige pikkem koit lähhäb vimaks ommeti pävaks. Aega möda asjad käivad. Meil peab omma jaggo ka kannatust ollema. Meie vannemad piddid veel ennam kannatama. Peaga läbi seinä joosta, murrab küll pead, mitte seinä, agga aega möda teeb ka vessi tilkudes kivvi sisse augo.“

Aga ka teistsuguste kaasaitajate kimpu satub uus toimetus Tartus: „Muido on keik vägga hea ja tänname süddamest, agga pallume ka ühhel hobil: ärge ripputage eddespiddi mitte ni rohkeste suitsetamisse rohto pattuse lihha peale, muidu kasvab Postimehhel veel vanna hea sees kalkuni sabba tahha, ja se ep olleks talle mitte sureks auuks. Tema armastab omma Eestirahvast nago lammas lammast, muud middagi; se on jo lodud assi ja

selle eest polle kitust tarvis. Kahjo kül, et jõud ja mõistus ni kassin on, muidu ei lähhäks mõnni sõnna temma käest vilto.“ („E. Post.“ 1864 nr. 4.)

„Eesti Postimeest“ võeti Tartus ootamata lahkusega vastu. „Perno Postimees“, keda J. W. Jannsen 7 aastat enesalgamisega toimetanud, hakkas kangesti võistlema: Oli tema ju kõigil tuttav ja sennised lugejad jäid tema juure. „Üksigi „Perno Postimehhe“ luggejatest ei tohtinud teada, et uest astast sadik uus kirjutaja tulleb ja vanna Tarto lähhab. Ka ue aasta kulutussed tehti nenda, kui ep sünniks middagi, mis nimmetamise väärt olleks. Keik ööldi vanna visi jävad“ („E. Post. 1864 nr. 1). „Eesti Postimees“ . . . jälle olli ennamiste keigil tundmata, võeras mees. Ma pean tunnistama, mo essimesed ue aasta sammud astusin ma üsna kartusse ja lotusse vahhel . . . Aga kuidas on luggu nüüd? Aitunmal sure Jummalale ja tänno armsa sõbradele, mo umbusk on möda kõrvu sanud ja nõdra ussul häbbi silmad täis. Nende essimesse kolme nädala sees on mo armsa sõbrade hulk jubba 1700 peale kasvanud ja selle päevani veel igga pääv mõnmed jure tulnud“ („E. Post.“ 1864, 22. januaril). Ja aasta lõpul võib ta tänuga sõprade küsimist vaigistada:

„Postimees! nüüd ellad Tartus,
Kuidas käib so kässi seal?
Lähhedalt kül leida tarkus —
On sul leib ka laua peal?“

„Eesti Postimehhe“ lugejate hulk on juba esimesel aastal 2210-ni tõusnud ja

„Toit ja rided on mul olnud,
Sest on kül; au Jummal!“

(„E. Post.“ 1864 nr. 52)

Kui kõige suuremat heategu ei jõua J. W. Jannsen seda küllalt kiita, et siit sõpru leiab, kes tema püüetest hakkavad aru saama ja kaasa tõmbama. Mõtteosalistega heidab J. W. Jannsen ühte ja ühendatud jõul sigivad ja edenevad Eesti rahva üleüldisemad ettevõtted. Et kõne aeg kipub lõppema, võime ainult üles lugeda, mis J. W. Jannsen Tartus korda saadab.

Esmalt: aja kirjanduse tööpõld laieneb ja värskeneb. Nagu uus kevade on 45-aastase toimetaja tuppa voolanud. Nii hoopis teine nägu on „Eesti Postimehel“, kui endisel nimekaimul Pärnus. Uued küsimused astuvad toimetuse vaatepiirile ja leiavad parajât vastust. Politika nõuab esimest korda oma õigust. Kodumaa rah-

vaste vahekorda vaja selgitada.¹⁾ Rahva omavalit-
suse algasutused (vallavalitsused), vallakohtud uuendatud
kujul, kiriku- ja kihelkonnakonvendid ja koolivalitsused
päriivad tähelepanemist ja juhatust. Rahva majandus asub
uuele alusele (raharendi-kontrahid, pärisohtade ostmine).
Väljarändamine läheb kibedaks. Linnadesse tekib Eesti
kodanikuseisus ja töövägi. Igalpool räägib J. W. Jannsen
kaasa ja aitab, kuidas jõud kannab.

Ka kirjandus ei jää unustusesse. Hulk raamatuid
ilmub. Rahvaliku kõne ja ladususe poolest et kannad
ehk J. W. Jannseni esimese ajajärgu mõõdupuud välja,
aga nad võivad ilutunde ja takti poolest. Endised loha-
kused, liigtüsedused, rahvalikud jämedused ei kannata üli-
koolilinna õhku. Ilmaaegseks ei ole arvata meeletuletust,
et „Eesti Postimehe Kalender“, 1871 alates, meie
esimene suurem ja sisukam tähtsamat oli, mis rikkaid tea-
teid rahva sekka kandis. „Eesti Postimehe juttu-
tubba“ (Soe tubba, maggus jutt) hindasime juba kõne
algusel. Kirjanduse arvustus saab alles „Eesti Posti-
mehes“ jalad alla.

1) Oma poliitikalisi vaateid avaldab J. W. Jannsen ees-
kavallselt „Eesti Postimehes“ 1871, nr. 17. „Küsimise kostmine“ vas-
tab „Kuidas võiksid 4 rahvasuggu, Eestlased, Lätia-
sed, Sakslased ja Vennelased meie Baltimaal ja
linnades leplikult ja rahholikult, kui ühhe maa ja
kroni allamad, issamaa head tagganõudes, teine tei-
sega õnnelikult koos ellada?“

1. Mitte ükski kui Vennelased. Nemmad ei ella jo
siin ükski, nago Pihkvas, Novgorodis, Moskvas, vaid selle maa endise
rahvaga seggi ja nendesamma seaduste järrele... Iggäühhel on jo omma
vannemattest pärritud sugguseisus, jummalatenistus, prugid, kombed,
keel ja elloviis ja kõige sellega on kõik ühhed rigiallamad... Kui
iggäüks ommal kohhal teeb, mis seadus ja õige allama kohhus on, siis
meie ei mõista mitte, kust kokkostündimata, rahhuto ello peab tullesma,
kui sedda mitte karvopiddi vahhele ei veeta? Keel, rided, ellovisid,
need ei tee sedda tõeste mitte, kui iggamees teist putumata omma jure
jääb ja teisele temma omma jättab. Üks Jummal, üks Keiser, üks isa-
maa, agga sepärrast ei olle mitte tarvis egga võimalik, et kõik puud
ühhe pitkused ja kõik lilled ühte värvi peavad ollesma... Üks ei olle
seläbbi mitte ennam egga teine vähhem rigi allam, vaid mõllemad ühhest
õigussest ja seadussest osavõtjad, kus jures iggalühhel temma omma
kätte jääb.

2. Mitte ükski Sakslased... Ehk kül vannal ajal selle
maanurga ärravõitjad, ei olle nemmad ial ükski siin maal ellanud ehk
selle maa endist rahvast ärra kaotanud või Sakslasiks muutnud.
Mis nüüd tore ärravõtmise ajal võimalik ei olnud, kuidas tahhaks se
tänapäval veel võimalik olla? Võitja õigus ei kesta jo mitte kauem
kui temma rrammo... Ärravõidetud innimesi jädavalt pärrisorjaks
piddada ei olle kuskil harritud rahva jures ennam võimalik egga prugi-

Keeles ja kirjaviisis hoidis J. W. Jannsen Pärnus kindlasti vana poole. Uue ülesvõtja, õpetaja Eduard Ahrens, ise ei kirjutanud sõnakest Eesti keeli. R. F. Fählmann, kes tema õpetusi Eesti kirjandusesse kandis, suri varakult. Nüüd keelemeistriks kuulutatud F. R. Kreutzwald ei tunnud keelt teaduslikult, tema keele- ja sõnastünnitused olid õnnetumad loodused, kirjaviisis vankus ta ilma kindlusetä. Mis pidi J. W. Jannseni uue poole tõmbama? „Mitto tarka meest terretaks mind lahkeminne ja vataks vähhem ülle ölla mo peale, kui ma omma suud ka nende Some modi kolutaks ja painutaks, nago mõnned sedda Eestirahva õnneks arvavad õige ollevad. Et ma sedda nüüd mitte ei te, selle eest pean ennast mõnda korda torkida laskma. Minna ei ütlet mitte, et nende kirja viis kuhhugi ei kõlba, ning et sellel ommal kombel ka arro ning seädust ei olle, agga et se parrem on, kui endine harjunud viis, isseärranis kui se õnsa Masingi radda möda puhhastud saaks; seeb se on, mis ma mitte ei usso. Eks polle tõssi: on üks uus viis parrem kui vanna, siis on se üllekohus ehk rummalus, teistele asja väggise peale

tav, kui ka allamad rahva-kihhid õppetusse valgusest veel küllalt läbbi tungitud ei olle. Mis ei lähhä enam, sedda ei tahheta ka enam. Ailaline rõhumise lust, kui sedda mõnnes süddames veel peaks ollema, ja allaline nurrisemine selle vasto, kus sedda mitte ei olle, on mõllemad ilmasjata: üks ei olle endisel visil mitte enam võimalik, sepärrast teist ka mitte enam tarvis. Üks kõrgem, teine maddalam, üks enam, teine vähhem harritud, agga ühhed allamad kõige mu meie maa rahvaga, kelle põlli uema ajaga kõigil uemaks mudab . . . Mis kõigil tarvis, sedda nõudko kõik, ja mis kõigile kahjo teeb, selle eest hoidko kõik.

3. Mitte üksi kui Eestlased ja Lätlased . . . Neid on küll kaugelt rohkem ja nemmad on enne teisi siin maal ellanud, agga nemmad ei olle mitte isseperremehhed, vaid seisvad kõige teistega ühlie ja sellesamma sureperremehhe valitsuse al . . . Vannaegsed sõad ja sõddiad on ammo mõdas ja muldas; kes meie nüüd ellame, ei olle enam võitjad: üks ei võidetud, vaid mõllemil ühhesuggune seadus, eeskirri ja koddõigus . . . Meie ei ella mitte enam teine teise al ehk peal, vaid teine teise kõrvas ja meil on täieste ühhesuggused õnnetused ja õnnetused, kartused, ühhesuggused issamaa rõmud ja kurbused, kuid veel mitte ühhesuggune valmoharridus ja õppetus. Kes arvab, et üks ilma teiseta läbbi saab, see eksib . . . Seisused, keled, rided, õppetus, suremad ehk vähhemad põllud, karjad ja rahhiakukrud ei kela keddagit ühhendamast egga rahhus ja armastusses ellamast . . . Näitab meil agga mõnni liig ruttu ees käivad ja hõlmata meid mahha jätvad, noh, siis tehkem, mis kõigil keelmata: sagem targemaks, siis olleme peage tedda tagga sanud ja temma saab ning peab meid omma väriliseks piddama.

4. Mitte kui peaksid kõik nelli rahva suggu ühheks ilmanimmata seggasugguks kokkolangema,

tungida, mis nemad mitte ei taha. On assi hea, siis eddeneb isseennesest. Kui aga neid, kes ommad uled varsi Some kele järrele ei käna, pahha melega seks ja teiseks nimmetakse, siis ei ussalda meie sedda mitte heaks kita egga järrele astuda. On nende uus viis tõeste valgus, noh, siis lasko sedda vaggusi paista ja tulletago mele, et aiateivaga rahvale pävatõusmist ei näidata, muido ei vata kegi senna pole.“ Selles seisukohas kinnitasid teda lugejate nõudmised „vanna kelemurde sisse jada“. Kui aga lugejad pahandasid: „Postimees, kas sa tukkud, või mis sul on, et sa suud lahti ei te ning selle peale ei kosta, mis seal ja seal meie vanna armsa kelemurde kirjutajate vasto kissataksse? näita ommeti, et sa ni juhm ja torm ei olle, kui need ehk ütlevad, kes keik tarkust enneste käes arvavad numa peal ollevat“, siis ei alanud ta sellepärast sulesõda ega tõstnud tüli. „Postimees ei pea, kui kegi väggise temma karvo kinni ei hakka, mitte tüllikas egga riakas mees ollema, vaid rahho püdma ja piddama“ („P. Post.“ 1862 nr. 13). Isegi nii kaugele läheb J. W. Janssen, et tema Kreutzwaldi uusi raamatuid

iggaüks sedda ausat kändo ärraunnustades, kellest ta väljakasvanud... Kuusk ja kask võivad vägga hästi teine teise kõrvas kasvada, agga kusest mitte kask ja kasest kuusk sada... Kes meest kui head Eestlast ei või prukida, mis tahhab ta temmaga siis kui sandi Sakslasega ehk Vennelasega tehha? Omma rahva armastus on nisamma teiste vaen, kui ümberpöördud. Mis kegi on, sedda olgo ta tõeste, agga küriego omma pead ja süddant nipaljo kui ial võib.

5. Iggaüks jägo seks, mista sündimisse polest on. Innimeste sugguarrud, seisused, pitkus, lühhidus, kõrgus, maddalus, must ja valge verri j. n. e. on maailmas ni mõnnesuggused ja ommeti on nemmad innimesed, kellel ilma süta mitte tarvis ei olle kääkleda ega nääkleda... Mis on 2—4 koddakondsedest arvata, kes teine teist igga pääv kissuvad ja ammustavad; ühhes toas ellavad ja ühhe teise kiuste scddasamma tubba püüdvad põllema panna; mõllemad jovad ühhest kaevust, ja mõllemad püüdvad vet ärra solkida; mõllemad ellavad ühheskous ja ühhest mulla pinnast ja mõllemad sovivad teine teist vastastikko mulla alla; kumbgil ei olle isseäranis päikest, tuleõhko egga vihmapiiska, ja kumbgi ei salli, et üks ja sesamma päike mõllemate peale paistab. Kas sedda nende suggunimmi teeb? Valie, vaid kurri südda kumbgi sees, mis teist omma kõrvas ei salli... Kas sel visil ello õnnelik ja rõmus võib olla? Ma ei ussu mitte. Ühhenidus teeb tuggevaks, lahutus lahjaks. Ühhe õn ei seisa mitte rõhhumises ega kurnamises, teise õn mitte lahkumises egga vihkamises. Mõllemil on mõllemid tarvis, sest kumbgi ei seisa egga lange ilma mõllemate kassuta egga kahjuta.“

J. W. Jansseni teooria kõlas imearmsalt, aga lugejatel puudus usk, et politikas rahuarmastusega ja üksmeelepidamise manitsusega läbi saab. Tema on optimist, nagu rahvaõpetuse küsimuses, nõnda ka siin: tarvis aga ära tunda ehk kätte näidata, mis õige ja hea on, siis teeb

soojalt soovitab, olgugi et tema nende „Kilpla peavannema“ solgitud keelt kahetseb. Ka võtab ta mitmed Kreutzwaldi uuendused vastu, „kes sõnna rikkusse polest meie keikide koolmeister on . . . Meie Eesti keel on vannast sadik veel hästi üksluine . . . Temal on veel mõnda söelumist ja tulamist tarvis ja saggedaste tulleb sõnnadest pudus, kui seda ehk teist võera kele asja meie keles tahhad nimetada . . . Mis siis immeks panna, kui veel mõnnesuggusse pudusse peale kommistame ja iggas maakonnas, kihhelkonnas, ja tihti veel iggas vallas isse visi sõnno leiame ja sellepärrast keik mõttid ja asjo õige sõnnaga välja üttelda keikil pudus on. Kes seal juhhatada mõistab, see juhhatago, juhhatust on vägga tarvis. Keik keled on aega möda sõnnade polest rikkamaks ja kõnne kånude polest kõlbamaks läinud ja neid vilitakse ja poleritakse allati eddasi. Rahvas, kes õppetusses ja tundmisses eddasi lähhab, ei või omma keelt harrimatta ja üksluiseks jätta.

üksik ehk terve rahvas, mis hea ja õige on. Praktika aga rääkis igapäev ristl vastu ja küsis: Mis siis, kui seda mitte ei teita? Kui naaber igäuhele mitte tema oma kätte ei jäta? Kui ta teda mitte omavääriliseks ei pea? Kui ta mitte üheõiguseliselt meie kõrvas ei taha elada, vaid eesõiguseliselt meie „peal“? J. W. Jannsen vastaks: „Sagem targemaks! Siis sate kõik mu kätte.“ Aga kuidas võis „targaks“ saada, kui kehvus nagu kaalupommid alla kiskus, kui keel tarkuse teed kinni sulgus? Selle peale ei tea J. W. Jannsen kosta. Ehk ta teab, aga ei taha. Sest tema ei taha võitlust, mis siis peab tulema. Ja tema ei taha võitlust, sest et võitlus tema rahuteooria vastu käib ja tema ise rahumees on. Sellepärrast tunneb J. W. Jannsen poliitikas oma nõuta olekut ja lapselikku naivsusust ja lõpetab nukralt: „Mul polle nüüd mitte teadmata, et mitmed teised mehhed selle küssimisse peale koston koggoni teist visi olleksid räkkinud: ühhed paljo pallavamalt, teised paljo ennam külmemalt: ühhed paljo ennam pahhemat, teised paljo ennam parremat kät omma kõnnevankriga sõites, ühhed olleksid kõik käskinud mahhakiskuda, mis nende ehhitud ei olle, teised olleksid ka vanna kõõddund kändusid maenitsenud allal hoida, sest et nad vannad on ja neil endine historia õigus olla seisma jäda j. n. c. Meie ei olle mõllemist kumbgit teinud, vaid omma vankrit kesk maantee peal katsunud hoida, sest et seda kõige silledamaks piddasime, ilma kahjota eddasi sada ja vankre lomus on jo, istugo üksainus mees ehk terve rahvas sees, eddasi minna; kui se kesset teed rutto ei lähha, siis lähhab ta möda kravi kaldaid ehk tuhhatelja ülle kivvide ja kändude veel vähhem . . . Kui lõssist, isse ärramõistetud rahvaarmastust tahhame ülestunnistada ja nende ja temma jädavad kasso nõuda, siis ei tohhi meie temmale mitte nõu anda lumme sees kangeks hanguda, ei ka omma juuksid põllema pista, et ruttem soja saaks, vaid et ennast mõistlikult õppides ja tööd tehhes ligutaks, siis jääb terveks ja kasvab.“ Siit juhivad idulehed J. W. Jannseni elutraagikasse, mis 7 aastat hiljemini (1878) uksest ja aknast sisse murdis, temalt rahvaarmastuse ja usalduse riisus ja temale hoopaa andis, nii et ta oma veresse maha jäi.

Targem su rägib targemaid sõnno . . . („P. Post.“ 1862, nr. 30). Sellepärast tahhame ka eddespidi sündsaid sõnno, mis läbbi meie kelerikkus kasvab, targema innimeste suust ja sullest hea melega vasto võtta.“ Ühtlasi lubab J. W. Jannsen „nödra jõudu möda nattuke abbiks olla“. Ja see „nöder jõud“ on murdesõnade leidmises ja uute sõnade loomisel hoopis osavam, kui „Võru linna keeletark“. Meie ei tea, kas J. W. Jannsen ühtegi keeleõpetust algusest otsani on läbi lugenud, loodus oli temale aga imeliku keeleanni hälli pannud. See oli kui rahva enese suust varastatud: nii selge ja puhas, ladus ja lahe, kõlav ja kujukas. Ja sel keelel oli jõudu. Ta voolas ja vahutas, kiskus kaasa, kes aga tema piirkonda sattus. Jannsenile tuleb keele ja kirjaviisi poolest kõik nagu isenesest, spontaanselt. Tarvis aga suud avada ja kullatükid kukuvad maha. On vaja senni tundmata asjadele ja ainetele uusi sõnu leida ehk luua, siis ei valmista see vaeva. Takistamata, loomulikult tilgub sulest paberile: raudtee, aurulaev. Keeleseadustest ei tea J. W. Jannsen suurt midagi, aga rikkumata keeletundmus juhib teda, et uus sõna keeleseaduste nõudmisi täidab. Ei õnnesta kord sõna, järgmine rida võib viga parandada ehk kohmakust siluda. Kevade 1862 peab „Postimees“ imeasjast jutustama, mida Londonis suvel toime pandavat ja Aadamast saadik kunni siamaale üleüldse teist korda ette võetavat. „Üks hirmus pärrato suur klaaskattuksega maia on isseärranis selle tarvis ehitatud, kohho keik neid luggematta palju immelikko asjo, mis senna nüüd igga pääv kokko joseb, igga riik isseärranis, seisma pannakse, . . . et järrel katsuda, kas ja kui palju mailm ommas kättetöös eddasi läinud?“ Kuidas seda imelooma ristida? Saksa keele kõla mõjul kirjutab ikäsi esmalt „Londoni väljaseädimine“. Aga asi ei näi päris korras ega sula olevat ja varsti lisab ta juure „ehk näido peäle sadetud“. Kui kirjutaja aga edasi kõneleb ja oma asja juure jõuab, et kõige veidram see olevat, et „ka meie Eesti tallorahva riideid sinna saadetavat, kust siis kõik maailma rahvas võivad näha, mis nägu eestlased on“, lipsab ka kohane sõna „Londoni näitus“ paberile. Nii on J. W. Jannsen Hornungi järele meie keele teiseks suureks painutajaks saanud. Aastakümned on Eesti kirjandus, iseäranis ajakirjandus, sellest rikkast pärandusest elanud. Tartus sattus J. W. Jannsen keeleliselt selge peaga J. Hurti mõju alla ja kui kirjanduses teed oli tasandatud ja F. R. Kreutzwaldi ja C. R. Jakobsoni raamatud ja J. Hurti „Eesti Postimehe lisaleht“ 1871 uudiseid olid laiemalt

tutvustanud, hakkas temagi uut õigekirja tarvitama, „Eesti Postimehes“ 1872.

Kui röömsal lauljal ja osaval laulusepal oli J. W. Jannsenil algusest peale laulu ja mängu hariduslik ja kasvatustlik tähtsus selge. „Laul on üks vägga kallis Jummalalodud assi, mis igga innimessele, kel koggoni putomp ja kivvitük rindus ei olle, ikka rõmo ja melehead teeb. Kes laulda tahhaks, agga lauldud ei sa, on üks vaene innimenne; agga kes lauldud saab ja laulda ei tahha, on üks tuim tompp ja tühhipaljas, kirjutab ta „Perno Postimehhe“ alguses. Lauluhimu õhutada, laulutundmist kasvatada peab ta üheks peaülesandeks elus. Ühe häälega kirikulaul olevat juba hea tükk paremaks läinud ja mõnes koguduses õige armas kuulda, aga nelja häälega laulu ei tuntavatki, vaid peetavat narri asjaks. Isegi meestekooridele ei olevat tänini veel mitte ühtainust laulu „ma kele“ trükitud. Lauludest, mis „muido koddo ja kolis armsad on kulda“, olevat ka puudus, ehk küll Paulsen 40 lauluga väikest alustust teinud. Rahvalaulu, mis senni Eesti vainudel kõlanud, J. W. Jannsen ei salli, ei tunne tema ilu ega mõnu. „Aido raido, ellad vennad“ — „Külla neiud, norokessed“ — „Terre, ella ämma eite“ ja muud nende sarnatsed, nimmetakse ka lauluks, agga ei sanna pitkust, ei õiget viit, ei arro egga otsa; sanna seält, teine seält kokko pandud, nagu paigatud torropil, ja se peab laul ollema? Iggal mehhel omad sannad ja omma viis, teine kõrristab ees, teine kagutab järrele, saggedast kolm nelli kord üht ainust sanna — se peab laul ollema? Seddasuggust laulo võib kõrtsi ukse ees ja külla kige peäl kuulda! agga ta panneb kõrvad ugama ja aiab, nago suitsu ving, pea vallotama.“ („P. Post.“ 1857 nr. 14.) See hauakõne ei teinud rahvalaulule enam haiget. Ta heitles iseenesest juba surmaga ja heitis pea hinge. Tarvis oli tema tühja aset täita. „Seäl peavad armsad laulo õppetajad isse nou pidana, parremaid saksa kele laulusid kokko otsima ja nodi järrele seadima, kunni neid aega möda trükki läbbi jure kasvab. Tunneme ühte meest, kellel neid kaunis hea kahl (liggi 500) kous on ja kes ka trükki tarvis 25 meeste- ja 25 seggaminne-kori on nelja heälega ülles pannud, mis juba trükitud olleksid, kui rahha koppiko nappos tööd taggasi ei hoiaks.“ („P. Post.“ 1857 nr. 14.) 1860 pääsis siiski „Eesti Laulik“ 125 lauluga ja 1862 „Eesti Lauliko Viisiraamat“ ilma. Need ja muud J. W. Jannseni lihtsad laulud on viisi järele loodud ja lauldud. „Ühes viisiga voolas lauliku suust sõna

välja; viisi järele seadis tema laulud Saksa keelest Eesti keelde.“ Nii said nad „oma aja rahva arusaamise ja vaimu nõudmise kohaseks“ ja sütitasid. Enam kui ükski teine kogu ja viisiraamat on nad rahva elu sügavusesse tunginud. J. W. Jannsen on ennast otse rahva hinge sisse laulnud. Aga ka tegelikumalt pani tema käe adra külge ja „uppitas nõdra joudo möda ommast kohhast“, nagu ta ütles. Tema kogus noori inimesi Pärnu Ülejõe koolimajasse, et „tühhi, pühhapäine, ühhest ulitsast teise hulkuminne, neid käest ärra ei pettaks“, ja õpetas laulu, et ise tõeks teha, mis ta ametivendadele ütles: „Mitto kallist meeste- ja naeste heält seisvad, nago hea viljama võsso al — kegi ei künna üllesse egga panne hüüdma.“ Ilus ettevõtte kosus. Pea võis J. W. Jannseni koor Pärnu Elisabeti koguduse jumalateenistusi oma lauluga kaunistada. 25 aug. 1863 pani ta kirikus koguduse vaeste toetamiseks „Makele nelja- heälega, vaimoliku Korilaulmisse“ toime, sest kontserdi nime kui arusaamata võõrast ei julenud tema veel tarvita- da. „„Eesti Postimehhe““ essimessed Jõulud Tartus“ olid J. W. Jannsenil kurvad ja tuleviku pärast rõhuvad. „Minna tullin Jõuluks Pernust Tarto, 40 luggeja nimmed taškus ja värriseja arg südda rindus, mis tuksudes küssis: mis saab nüüd? kust tulleb võeras linnas ei mitte ü h h e, vaid k a h h e k s a innimesse peavarri, kõhhotäide ja ihhokatte? Kahheksa innimessega Tartus Jõulust Jõulo ellada, se tarvitab nattokest.. Lõin silmad üllespole, siis tundsin julgust, lõin neid omma luggejate peale, siis langes südda sapa sääarde.“ („E. Post.“ 1864 nr. 4.) Vana aasta õhtul läheb tema Maarja kirikusse, kus vastastikune jumalatee- nistus palve, laulu ja Väägvere Wirkhausi p a s u n a m ä n g u g a teda vaigistab ja julgustab. Sest ajast saadik astub tema silmaringi lähemale ka mäng ja pütüd mängu edendada. Laul ja mäng tutvustab teda Maarja praost A. H. Willigerodega, millest edaspidi head pidi tõusma, ja ajab viimaks teed „m e e s t e l a u l o s e l t s i „V a n n e m u i s e“ asutami- sele. „Põhjusekirja järele (§ 2) on k i r r i k o k o r i l a u l s e l t s i peaassi; agga seal kõrvas ka muud igga innimessele sündsad ja lõbbusad laulud, mis rõmuks ja õppetusseks armsad kuulda.“ („Eesti Post.“ 1865 nr. 48.)

Eesti rahva ärksamate liikmete ühinemisel seltsidesse avitas kaasa J. W. Jannseni iseloom ja vaimuanded.

J. W. Jannseni i s i k lummastas.

Lõbus tuju, lahe jutt, heasüdamlik nali, sõbralik vastutulemine pidi igäühe peale mõju avaldama ja ligi tõmbama, kes meelega vastu ei puigelnud. Kus J. W.

Jannsen ka liikus, sinna kogus pea kuulajaid; kus ta asus, sai ümbruse keskkohaks. Nii juba Väandras ja Pärnus. Seal kandis kogumine vabamat, rohkem juhuslikku laadi: käidi koos l a u l m a s. Tartus võitis kogumine kindlama kuju ja muretses seadusliku aluse. Esimese Eesti seltsi asutamine kasvas J. W. Jannseni enese hingelisest tarvidusest välja mõtteosalistega kokku saada, kas omas perekonnas ehk Maarja koguduse peakoolisalis. Ja ka noore taimelava hingeks jäi J. W. Jannsen, kunni haigus teda sundis k õ n e t o o l i l t maha astuma ja t a k t i k e p p i käest panema. J. W. Jannseni kõneosavus ja muusikaanne mõistis harjumata, tundmata seltsielule tööd pakkuda, uusi sõpru ligi kutsuda, vanu koos hoida. J. W. Jannseni lapsed jälle panid Eesti eluvõimsale n ä i t e l a v a l e aluse ja tema ise oma „parema käega“ (Koidulaga) kirjutab näitemängusid. Kitsarinnaliseks ja kiriklaseks sõimatud Väandra kanter muutus elurõõmsaks, ilutsevaks näitemaja austajaks ja edendajaks¹⁾. „Vanemuise“ eeskuju ja teejamine kitsastest värvatest läbi kihutas teisteski linnades järele tegema ja seltsa asutama. J. W. Jannsen sai Eesti seltskondliku elu loojaks.

1) Kui jõudsasti J. W. Jannsen Tartus edenes ja küpsis, näitab tema seisukoht näitemängu vastu. Veel 1865 hurjutab tema „Kirjavastus“ nr. 181 J. D—d T. s: „Kas Teie üsna t õ e s t „Postimehhe“ käest nõuate, et temma ka teatremängust peab sõnumid toma? Ol vennike, vimaks tulleb mõnni ja pärrib tema käest teadust, kus kõrtsis linna pärjelid igga õhtu koos käivad, mis nende emmandad igga lõunaks keetnud ja kedda vorimehhed iggapääv sõidatanud! No vaat, see olleks assi!“ 4 aastat hiljem teatab aga seesama J. W. Jannsen kui „Vanemuise“ president, et 5. aastapäeva peoks jaanipäeval „tahhetakse essimest korda ka velket estikeli teatremängo katsuda.. Mängottükki nimme on: „Saremaa onnopoeg.““ Ja varsti („E. Post.“ 1870 nr. 27) ajab tema palava jutu „essimessest eesti vaatemängust“, kiidab, et mäng elav ja loomulik olnud, tänab neid, kes pealtvaatajaille seda õpetlikku rõõmu valmistanud, ja küsib kärsitumalt: „Kas essimine hakkatus nüüd viimseks peab jäma?“ Paar kuud hiljem mängitakse „Vanemuise“ saalis uuesti „vaate- ehk n ä i t e m ä n g o (teatert)“. Jälle võtab J. W. Jannsen ise nr. 41. juhtival kohal sõna, ja tutvustab pikemalt: „„Marret ja Mina ehk! osjakassed“. — Mis asjad need on? No vata, selle nime al näggid Mikeli päval ja pääv pärrast sedda umbes 500 innimest siin Tartus jälle uut vaatemängo. Nago „Saremaa onnopoeg“ ollid ka „Marret ja Mina“ tükkikene Eesti rahva ellust, mis pealt kulajate ja näggijatele mitte ette ei loetud egga malitud, vaid ellavalt näidati. Se'ep se vaatemängo viis on, et seal pilt silma ees ellab, mis ramatust luggedes ehk pabberi pealt vadates surnud ja ellota on ja luggedes ehk vadates innimese vaimus alles ello peab sama; ja valmo peeglid, kust kujo vasto peab paistma, ei olle jo kõik ühhetassa selged. — Mis tulli nüüd viimse vaatemängus ette? Rikka perretütte uhkus ja vaese saunalapsc allandus ja kuidas vimaks mõllemad paraja palga savad. . Nõnda palju kui sest

Kinnitatud seltsi korraldamine ei tühjendanud J. W. Jannseni maja külalistest. Kes Tartu tuli, käis „Posti papat“ vaatamas. Tutvuse ja sõpruse sidemed laienesid üle terve maa ja kohendasid pinda Eesti esimesele ühisele ettevõttele. Juubelilaulupeol 1869 langes „Vanemuise“ aias taevalik säde tuhandete hingesse ja sütitas: meie oleme üks Eesti rahvas.

Noor rahvuslik ühistunne otsis omale avaldamiseteesid.

Sealsamas „Vanemuise“ aias võttis kuju Eesti Kirjameeste Seltsi mõte. Viljandis juhatas J. W. Jannsen 25. novembril 1872 asumisekoosolekut.

Niisama sai tugevat hoogu ja kindlamat korraldust Eesti Aleksandri-kooli asutamine. Peakomitee auliikmete eesotsast ei leia meie mitte põhjusega „redaktor“ J. W. Jannseni nime.

Ehk küll varakult maa-elust lahkunud (1851), ei kahane J. W. Jannsenil siiski mitte põllutöö tähtsuse arusaamine, kust siis ja praegu veel meie rahva arvukam osa ülespidamist korjab. „Perno Postimehe“ lühikesed „Sannumed põllo harrimissest, lomade ja viljapude kasvatamisest“ ei vasta kauemini elulistele nõuetele. Küsimuste sügavamaks harutamiseks ja teaduste laialelaotamiseks hakkab Tartus 1869. aastast peale „Eesti Postimehe“ käe kõrval „Eesti Põllumees“ kõndima. Juba järgmisel aastal kogub J. W. Jannsen ärganud talupidajaid „Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi“ kokku. Õpetlikud kõned, näitlikud juhatused, vastastikused teadaandmised ja läbirääkimised toovad koidupuna üles Eesti uuemale, kõrgemale põlluharimisele, karjakasvatamisele, aia- ja mesilastepidamisele ja käsitööle.

Igalpool on J. W. Jannsen ees ja taga, palava hingega, äratava sõnaga, nobeda sulega, kaasakiskuva ees-

mõistsime ja ommast kohhast üttelda võime, andis igga liggimängia holega tähhelpannes parrajal mõedul täkkile ni palju ello, et tervelt ja löbbusalt pealt vatajatele silma paistis. Meie teades, kui vahhetek vimast korda langes, näitsid kõik pealtvaatjad vägga rahhul olleivad ja sedda ka tormiliselt tunnistavad.“ Aga kaugemad lugejad ei saa sellega uudishimu veel taltsutada. Nr. 46. algab J. W. Jannsen 3 numbrist läbi käivat seletust: „Tihti on su sõnna ja kirja läbbi küttitud, miks meie sest pikkemalt ei kõnnele? Kui ta siis ühhedele mitte vastomeelt ja teistele meelt möda peaks ollema, noh, eks võime tänna katsuda, ni palju kui mele on jänud.“ Ta lõpetab jannsenilikult: „Noh, auusad lugejad, olge nüüd kuuldes vässind ehk mitte, aga ennam ei olle mulle meele jänud. Ni palju pean ütlema, et vatemängo isse peab vaatma, muido jääb vahhe ikka nõnda, kui pulmas olla ehk pulmast kõnnelda. Vatemängo seadus on: tulle ja vata.“

kujuga. Ka seal, kus lähineva raugaeaga algatamine ja eestvedamine nooremate eesõiguseks läheb (rahvuslikus liikumises, Eesti Kirjameeste Seltsis, Aleksandri-kooli korjandustes), saab J. W. Jannsen aru ja sammub ühes, kuigi vastased arvasid märkavat, et ta maha jäävat. Kõik ei ole tõesti ka mitte kallis kuld, mis J. W. Jannsen räägib, kirjutab ja toimetab, aga ikka on ja jääb see ehtsaks, olgugi odavamaks vaseks ehk rauaks, peab kuldset keskteed ja annab vähemalt keskmöödu välja. Halba, meelega halba, ei ole tema süda iial tunnud, keel kõnelnud, käsi kirjutanud. Kus ta siiski teadmatuses eksis, püüdis ta parandada; kus ta nõrkuses pahandas, palus ta andeks.¹⁾ Ainult ühe asjatüki poolest jäi J. W. Jannsen parandataks ja eduvõimetumaks. „Rahu kosutab!“ ja „Eesti rahvale kasuks, ei kellegile kahjuks!“ seda tötundmist ja elujuhtnööri ei suutnud ükski torm kõigutada, mis tema pea üle hulus. Ja „Eesti Postimees“ jäi eestiliseks ka siis, kui eluõhtul ootamata „rahvatänu“ nagu välg rauga maha rabas. Kui 1881 J. W. Jannseni 25-aastaseks ajaks kirjanikujuubeliks tänulikud lapsed unustamata isale viimast rõõmu tahtsid valmistada, määras halvatud Eesti mees kokkupandud ilusa summa Eesti Aleksandri-kooli kasvandikkude abirahaks: ustav noore põlve ideaalidele kunni surmani. Ühtlasi esimene sarnane tegu Eestis, mis alles meie päivil järeletegijaid leidis.

1) „Et keikide melepärrast ep olle sanud, on muidugi teada. Melitades met mokka peale märida ja allati paitada, ei parranda meie asjo ka mitte. Tulletage mele, et ni hästi temma silledad kui karredad sõnnad mõllemad vennalikkust süddamest tullevad, mis jo mõnne pahha asja pärrast ka kippitama võib hakkata. Ta teab küi, et mõnned pahha melega üttelnud: „Oh temma ei rägi mitte keik nenda, kuidas meie tahhame! Miks aga ei ütle temma mitte nende ja nenda, vaat, se olleks vessi meie veski peale!“ Agga ta teab ka, et jälle teine poolt mitto jalga tambivad, ööldes: „Temma karv on ammo liig helle, ta peaks paljo ennam musta ja valge vahhel käima ja mitte sedda ja sedda räkima!“ Säh, minne sea nüüd keik need sõnnad salmiks. Nipea kui sa ühhe kitust piad kätte sada, on teine laitussega kannul. Mis teeb se? Eks sedda, et vimaks kitus laitusse eest ja la tus kitusse ees ni paljo maksvad, kui ei mõllemist kumbgi. Ja nenda on siis „Postimees“ siamale omma lootsikut kivvide vahhelt püüdnu läbbisata, ni paljo kui nõdder jõud ullatas. Jo ta parremat ei mõistnud, et parrem ei teinud. Tahtmist on temmal omma nattuke ka olnud, sugguwendade kassuks ellada, kui se ep olle korda läinud, siis on se jõu, mõistusse ehk mõnne mu asja vigga olnud, mis temma käes egga väes ei olle parrandada. On ta siis mõnni kord eksinud — ja miks sedda temmasuggusel ei peaks tullemä? — siis pallub andeks ja lubbab, ni paljo kui jõuab, ennast parranda, kui se, mis tahhetakse, ka tõeste parrandus on.“ („E. Post.“ 1865 nr. 52.)

Nii astub J. W. Jannsen täna hauast tõustes meie ette. Kõiges selles, mis viimasel poolaastasajal Eesti rahva elus idujõuliseks ja eduvõimuliseks tunnistatud, kui

sihiajaja ja rajaraiuja,
kivikaaluja ja kännujuurija,
söödikutindja ja kütiselooja,
seemnekülvaja ja orasekastja.

Meie teretame Sind austades.

Ja kui kord Eesti aja- ja hariduselugu kirjutatakse, siis seatakse J. W. Jannsen Eesti rahva õpetajate esimesse rinda:

Sest õigus jääb Tartu maalermeister Georg Sachsile, kelle hiiglakuju viimsena J. W. Jannseni lahtise haua ääre ilmumus ja kes vägeva häälega üle surmavälja hüüdis:

„Isa Jannsen ei ole mitte surnud, vaid ta elab oma töödes praegu veel ja saab elama lastelasteni. Tulevane põlv saab teda veel enam mõistma, kui sennine.“

W. Reiman.

J. W. Jannseni kirjanduslise tegevuse väline käik¹⁾.

Meie elame viimasel ajal väga ruttu — asjad ja olud muutuvad nädalates ja kuudes enam, kui endisel ajal aastatel ja aastakümnetel. See tuleb igas asjas ja nähtuses ilmsiks, nii ka kirjanikkude ja lugejate vahekorras. Praegusel ajal ei saa keegi vähegi nimekam kirjanik tundmatana püsida, isegi siis mitte, kui ta varjunime all kirjutab; ikka teatakse vähemalt peajoontes, kes ja mis ta on, kus elab jne.

Tükis teisiti oli lugu enam kui pool aastasada tagasi, kui J. W. Jannsen oma kirjanikutegevust algas. Umbes parkümmend aastat töötas ta Eesti kirjapõllul õige suurelt ja rohkelt, ilma et ta i s i k u s t midagi oleks tuntud ja teatud; see seisis tema kirjatööde kui eesriide taga varjul. Jannseni „Siioni kandlel“ olid rahval õige laialt tarvitusel, kohati peeti neid otsekohe „teiseks“ ehk „koduseks“ lauluraamatuks, kiriku-lauluraamatuga ühevääriliseks, kuid selle raamatu „tegiast“ ei teatud nii hästi kui midagi. Sest see

1) J. W. Jannsenist kui ilukirjanikust on M. Kampmann „Eesti Kirjanduse“ III (1908) aastakäigus juba pikema kirjutuse avaldanud (lhk. 189—197, 217—224 ja 249—258). „E. K.“ toim.

polnud oma nime nimetanud ja ka kuskilt mujalt ei saadud seda teada.

Et see nii oli, selgub asjaoludest. Jannsen ilmus Eesti kirjandusepõllule nagu „arglik Joosep“, kui „talumees saksa tuppa“. Enne teda seisis Eesti kirjaõllu harimine — nii suur asi kui see oli — ikka õpetatud meeste käes; need võisid iseteadvalt oma raamatutele ka enda nime etteotsa seada, jätsid küll tihti ka seadmata. J. W. Jannsen oli esimene Eesti kirjamees, kes rahva oma „sügavatest ridadest“ ilmus (Kreutzwald oli õpetlane), temal ei olnud mingi eksami ega ametiga kiidelda. Ta arvas siis sündsamaks oma nimest parem üsna vaikida ning saatis esimese „Siioni kandle“ 1845 tundmatana välja.

Vististi aga andis lahke vastuvõtmine, mis raamat leidis, kirjanikule oma jagu julgust ja tõstis iseteadvust, nii et ta kolm aastat hiljemini oma teise raamatu — „Sannomitoja“ — väljaandmisel juba enda nime nimetada usaldas. Selle kaudu sai ta juba rohkem tuttavaks, nimelt veel, et järgneva 1849. a. „Tarto ja Võro ma rahva kalendris“ raamatut ja ta toimetajat rahvale tutvustati. Selles kalendris ilmus esimest korda „Rammato kulutaja“ — esimene Eesti kirjanduse arvustus Eesti keeles. (Nagu kirjutuse laadist näha, oli see endise Rõuge õpetaja Reinthali töö, kes siis „Õpetatud Eesti Seltsi“ kirjatoimetajaks oli. Nimetatud kalender aga ilmus selle seltsi kirjastusel ning oli nõnda nagu ta häälekandjaks ajakirjaks. Sellepärast on kalendris avaldatud mõtetel oma väärtus.)

„Rammato kulutaja“ enese kohta olgu nimetatud — praegusel ajal tundub see küll iseäralikult — et ta ainult 15 raamatust võis teatada, mis paaril eelmisel aastal ilmunud. Ning nendestki olid sisuliselt enam kui pooled võimalikud, kujuliselt suurem osa väiksed. Aga ometi avaldas juba see esimene „Rammato kulutaja“ selgelt Eesti kirjanduses kätte jõudnud uue aja koitu. Sest ta võis esimestest Eesti ajakirja katsetest teatada: Dr. Kreutzwaldi tootest „Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on“ ja õpetaja Körberi väljaantud „Leivakorvikesest“. Mõlemil aga jäi nende esimene aastakäik, mil esimesest viis annet, teisest kaksteistkümmend nummert ilmus, ka viimaseks. Kolmas sarnast laadi ettevõtte oli ka „Sannomitoja“, mille mõtte oli ainult aastas kord ilmuda, sest ta nime taga seisis aastaarv 1848, ning see ettevõtte jäi siis ka püsivaks. See raamat sai nii esimeseks ettemääratud ajal ja osade kaupa järjekorras ilmuvaks eestikeelseks kirjatööks — aasta-raamatuks.

Nagu teisiti olla ei võinud, tarvitas esimene eestikeelne arvustus raamatute hindamisel õige kergelt ning lühikest mõõdupuud ja püüdis neid võimalikult rohkesti kiita, et inimesi ostma ja lugema õhutada. Ainult ühe kohta on öeldud, et see „ei maksa lugemist“, teised kõik saavad enam-vähem hea numברי. Kõige parem aga on „Sannomitojale“ jagatud, mis ka arvustuses kõige etteotsa on seatud, sellega vist mõista andes, et see kõigist teistest üle ja ette käib. Mõndapidi kujutavad on arvustuse algussonad, mis järgmiselt käivad (toome nad värvikamaks näituseks alguskujus):

„Rammato tiitlilehhe pääl om väikesse pildikesse seen lugeda: Johann Jannsen, ning eenkõnne all om sesamma nimmi ja manno om pantu: Vändra kanter. Meije es tijä enne, kas Vändra kantrit om vai ei olle, vai ehk kas Vändra kanter rammatit kirjutada mõistab vai ei mõista, ent selle rammato läbbi olleme Vändra kantriga tuttavas sanu ning pakkume temmale kui häle sõbrale kätt. Sel mehhel om armastus omma rahva vasto sõämen, Ma keel kui loodu suun, temma mõistab nii armsalt ja ilosalt kirjutada, et kes rammatot luggema nakkab, se sedda kas vai sõmata lugge“.¹⁾ Arvustuse lõpul soovitatakse elavalt, et „Sannomitoja“ tõesti iga aasta meie rahvale niisugust suupäralist toitu pakuks.

Tõepoolest selgub juba Jannseni esimesest ilmalikust kirjatööst igapidi, et kirjanik, kui kõrgema vaimuga võitnud, kirjatöö jaoks „kutsutud ja loodud“ oli, nii et temal mitte vaja polnud selleks alles pika harjutuse ja õppimise varal saada. Enamasti on algavate kirjanikkude esimesed tooted ikka mõndapidi puudulikud ning kirjanik edeneb, täieneb ja areneb aja jooksul kõrgemale järjele. Jannsen oli aga juba oma esimeste kirjapõllu-vagude ajamisel kui täiesti kodu. Igas lauses, igas kõnekäänus ja kujutuses, ilmub ta esimeses „Sannomitojas“ vilunud ja valminud kirjanikuna — teadagi kõnesoleva aja vaatekohalt mõõtes. Aga muidugi mõista arenes ka Jannseni kirjaniku-anne aja jooksul ja

1) Kõnesolev kalender ilmus Lõuna-Eesti (Tartu) keeles, mis tollel ajal alles Põhja-Eesti (Tallinna) keelega kirjanduses tuntavalt võistles. Sest „Rammato kulutajas“ nimetatud 15 raamatust on tervelt kolmandik tartukeelseid.

Õige mitmes tükis on nii Tartu keel Tallinna omast kirjanduses eel käinud: Kõige esimene eestikeelne trükitud raamat (väike katekismus) oli tartukeelne, nii ka kõige esimene Eesti algupärane kunstiuuletus (Käsu Hansu nutulaul), edasi esimene Eesti keeli ajaleht (Rothi ja Oldekopp'i „Tarto Marahva nädali leht“ a. 1806), viimati ka esimene Eesti raamatute arvustus rahva oma keeles.

kauema tegevuse mõjul veel, ning tema kirjutusi töötamise-aja algul ja selle lõpul võrreldes näeme nendes tubli vaksa vahet olevat. Jannseni viimased jutustused „Eesti Postimehe“ kalendris, nimelt „Vaese lese kuldtükk, ehk kuidas Mari Jüri sai“, seisavad tema „Püssi papa“ juttudest tuntavalt kõrgemal.

Teine iseäraline joon Jannseni kirjanikutegevuses on see, et ta anne end õieti mitmekülgselt avaldas, nii et tema väga mitmel tööväljal kodu võis olla ja väärtuslist tööd teha. Jannseni kirjutusi erialadelt üksteisega kõrva seades ei tahaks nagu uskudagi, et need ühe mehe tööd on. Oma tegevust algas ta, nagu tähendatud, vaimulikul kirja-põllul ning jätkas seda veel ligi parkümmend aastat. Selle töö saaduseks on kolm „Siioni kannelt“ — 1003 lauluga, kaks jagu „Siioni ohvri altarit“ — hulga lauludega ja palvetega, kaheosaline „Iggapäevane usutunnistus ja kinnitus“, „Laupäeva õhtune küllalinne“; peale nende veel hulk vaimuliku sisuga kirjutusi ja luuletusi oma ajalehes. See on terve kogu vaimulikkude kirjavara, pealegi kõik nii sügavas ja õhkuvas usulises vaimus kirjutatud, mõjukamalt ja sündsamalt, kui seda toleaeegsed õppinud usuteadlased võisid teha. Mis ta kirjutas, tuli südamest ja läks südamesse.

Jannseni vaimulikkude kirjatööde järele võiks teda üsna usu- ja kirikuliseks meheks arvata, kellel muul tööpõllul aset pole. Ometi on tema ilmalikud kirjatööd üleüldlikult vabad igast vagatsemisevaimust ja ettetükkivast kiriklikkusest. Tema on ka sellel tööväljal täitsa meister. Küll armastas Jannsen oma juttudes ja ka muudes kirjutustes — nagu ta ise ütles — „Jumala sõna soola“ tarvitada, kuid see sündis ikka harukorral. Sest üleüldiselt on tema kirjutused nii naljarohked ja lõbusat laadi, et „palvemehe“ kuju kuskilt silma ei puutu.

Jannseni ilmalik kirjatöö on muidugi veel väga palju suurem ja rohkem kui vaimulik, sest seitse „Sõnumetoojat“ ning vahest tosin teisi raamatuid on juba ise tubli kogu kirjavara.

Kaugelt suurem oli aga ometi ta ajakirjanduslik tegevus ligi veerandi aastasaja jooksul. Esimesed aastakäigud, „Postimehi“ on pea ainuüksi Jannseni sulega kirjutatud, sest kaastöötajaid ei olnud siis veel olemaski, või neid oli väga vähe. Hiljemini tuli küll tööjõudu ligi, aga siis kasvas ka töö ise lehe suurenemisega ühtelugu; „Postimehe“ kõrval oli temal vaja ka paari lisalehe, pärast „Põlumehe“ ning „Postimehe kalendri“ eest hoolitseda.

Mis Jannsen oma 35-aastaselt kirjanikutöö vältusel kirjutanud, annab kokku päris suure riida kirjandust. Suurem osa sellest (nimelt kõik sõnumete ja kirjelduste laadilised tükid ajalehtedes) oli küll ainult oma aja tarviduse täitmiseks ning jääb tulevatele põlvetele tundmataks; viimased aga lõikavad rohkelt vilja sellest külvist, mis Jannseni käest heidetud seemnest kasvanud. Sest see töö avaldab oma mõju väga kaua veel meie rahva elus. Jannseni jutulised tooted on aga olevikule ja tulevikuks kohaseks vaimutoiduks.

Kõige selle suure töö kõrval, millest terve rahvas osa sai, püsis aga kirjaniku isik suuremale hulgale kaua nagu võõrana ja tundmatana. Sest kuigi „Sõnumetooja“ ja hiljem (1860) „Eesti lauliku“ kaudu ta nimi oma jagu tutvaks sai, ei tuntud nimekandjat palju mujal kui ta ligemas ümbruses. Tervel oma tegevuse ajal „Perno Postimehe“ juures ei ilmunud Jannseni nime ka mitte ühte kordagi lehes, sest lehe ametlik väljaandja oli trükikoja omanik Borm, kellega äri-asju aeti, ning pealegi ei nimetatud siis toimetajat üleüldse lehes mitte; all seisis üks tsensuuri luba. Veel oma „Siioni Ohvri altarit“ a. 1859 välja andes oli kirjanik oma nime avaldamisega tagasihoidlik. Ta ütles eeskõnes, et raamatu kirjutaja nime teatamine raamatut paremaks ei tee; „kui agga siiski mõnni ussovend temma eest palvet tehha tahhab ehk tedda laita, et parremat raamatut polle mõistnud kirjutada, siis teadku, et „Siioni Ohvri altar“ ja „Siioni Laulo Kannel“ on ühhe käega kirjutatud“.

Käändekohaks sai selles vahekorras Jannseni Tartusse asumine a. 1864 ning „Eesti Postimehe“ väljaandmine. Ja leht ilmus juba toimetaja allkirjaga ning temal oli nüüd ka väljaandja tegevuses rahvaga rohkelt otsekohest kokkupõrget. Ka hakkas Jannsen nüüd hoolsalt seltskonnategelaseks, kaugelt suuremal määral kui Pärnus, ning tema tuivuskond laienes suurelt, kuni see esimese laulupidu puhul ligikaudu ülemaaliseks sai. Kuid siis ilmus jälle teine iseäralik nähtus toimetaja ning lugejate vahekorras: rahva keeles ja mõtteviisis sulas „Postimehe“ kirjutaja või „tegija“ isik lehega otse üheks; ei kõneldud palju Jannsenist, vaid aga „Postimehest“. Õeldi harilikult, et „Postimees“ tegi seda ja seda, pidas kõnet, juhatas laulu, käis reisil jne. Niisugust vahekorda, kus kirjaniku isik ja nimi tema ameti taha nagu ära kaob, ei tunta Eestis teist.

H. Prants.

Jannseni hingeelust ja tundeilmast.

H. Rosenthal.

Austatud kuuljad!¹⁾ Täna sel pühalikul mälestusekoosolekul ei või mina, kes ma Jannseni lähema perekonna kõige vanem, veel elusse jäänud liige olen, mitte sõnalausumata teie seas viibida... Tahan nimelt mõnda isiklikku mälestust isa Jannseni elueast ja tolleaegsetest oludest kuuldavale tuua. Ma võin seda kirjatükkide põhjal teha, mida tema noorem tütar, minu unustamata abikaasa, pieteetlikult alal on hoidnud.

Et Jannseni tööd ja tegevust õigesti hinnata, tuleb seda aega tähele panna, mil tema elas. Seisukord meie maal on sest saadik sedavõrt muutunud, et praegune noorsugu endist elu enesele vaevalt suudab ette kujutada. Lühidalt võiks ütelda, Baltimaa oli siis väike, isesugune Saksa riik ehk maakond, kus veel keskaegne korraldus püsis. Ühist Saksa riiki, kes kõigele Euroopale sõja on julenud kuulutada, kes maid rüüstab, linnasid põletab ja surmavate gaaside ja masinate võimuga maal ja merel, õhust ja vee alt inimesi hävitab, ei olnud veel olemas; isevõimuline, uhke ja upsakas Saksamaa seisis alles mitmetest väikestest riikidest koos, millest igaüks omapead talitas ja elutses. Niisamasugune oli ka Baltimaa, mis küll Venemaaga ühendatud, aga siiski, nagu eraldatud asundus, omavoliliste eesõiguste kaitsel iseseisev valdkond oli. Valitsuse esitaja oli kindralkuberner, kes sakslaste sõbrana nende nõuete täitmise eest hoolitses. Keisri Aleksandri II valitsuse ajal pidas seda ametit kaua aega vürst Suvorov. Üksikute kubermangude tsiviilkubernerid olid sakslased ehk saksameelsed venelased. Kohtutes, kõikides linna koolides ja teistes ametkondades valitsesid ainuüksi sakslased ja Saksa keel. Kes seda keelt ei osanud, seda peeti umbkeelseks. Venelastest elasid linnades mõned väikekaupmehed, kes enamasti talupoegadega kaubitsesid.

Vanade keskaja kommete järele olid kõik elanikud seisustesse jaotatud. Nendest oli kõige ülem aadeli- ehk mõisnikuseisus, mille volikonda üleüldine maavalitsus ja sakslaste eesõiguste kaitsmine koondus. Teine oli õpetatud meeste ehk literaatide seisus, kuhu õpetajaid, õiguse-

1) Järgneva kõne on kadunud Dr. H. Rosenthal († 1916) sel otstarbel valmistanud, et seda J. W. Jannseni auks toimepandaval pidulikul Eesti Kirjanduse Seltsi koosolekul ette kanda. „E. K.“ toim.

teadlasi, arsta, kooliõpetajaid ja teisi kõrgema haridusega mehi arvati. Nad olid peaaegu kõik sakslased ja töötasid esimese seisuse meeles ning vaimus. Kolmas oli kaupmeeste ja neljas käsitöölise seisus. Neil mõlematel oli õigus — magistraadiga ehk raekohtuga ühes, kuhu õigusteadlasi ja kaupmehi selle enese poolt eluajaks valiti — linnade valitsemisest osa võtta. Nende seisuste liikmed olid suuremalt osalt kõik täisverd sakslased ehk pidid ennast seks tunnistama. Tööstus oli sel ajal teistsugune kui praegu. Ei olnud vabrikuid olemas; iga käsitöö pidi ilma masinate abita, lihtsate riistade varal ära tehtama. See nõudis suurt osavust, põhjalikku õppimist ja kaua-aegset vilumist, mille Saksamaalt tulnud ja siia asunud mehed sealt kaasa töid ja oma lastele ehk perekonna-liikmetele päranduseks jätsid.

Viiendasse, kõige alamasse seisusesse loeti talupoegi ehk maarahvast, kes mitte sakslased ei olnud, keda sellepärast „Undeutsche“ või armuliselt „unsere Esten“ nimetati. Iseenese kohta ei tarvitanud nad oma keeles mitte iseäralist, üleüldist nime, vaid hüüdsid ennast maarahvaks, s. o. selleks rahvaks, kelle päralt see maa oli, kus nad elasid. Masingi ajaleht kandis sel põhjusel pealkirja „Ma rahva nädalaleht“ ja Willigerode ei teadnud teist nimetust, kui „Talurahva postimees“. Sõna „Eesti“ ei olnud meie keele veel mitte tunginud. Kui aga pärast pärispõlve ärakaotamist maarahva seast palju inimesi linnadesse elama läks, kuhu nad oma perekondadega ja lastega töölisena, teenijatena, voorimeestena ja pärast ka käsitöölise-seisuse liikmetena asuma jäid, siis ei olnud neile maarahva nimi mitte enam kohane, sest nad ei elanud mitte enam maal — nad olid linnarahvas. Niisama vähe oli talumehe nimi nendele sünnis, kes mitte talupidajad ehk talusulased ei olnud, vaid maal mõisavalitsejate ehk — nagu neid kutsuti — opmannide, köstrite, „koolmeistrite“, piimarentnikkude, juustutegijate ja sarnaste tegelaste ametit pidasid. Need kõik hakkasid aegamööda häda pärast Saksa keelt kõnelema, sest et neil ühtepuhku igas töös ja talituses sakslastega tegemist oli, ja endid ka sakslasteks nimetama. See oli kadakasaksuse algus ja põhjus. Pärisakslased võtsid neid hea meelega oma alamasse seisusesse vastu, mida neil enestel ei olnud, lootes selle tõttu oma rahva hulka arvuliselt rohkendada. Sest ajast saadik tekkisid ka mõned eestikeelsed sõnakäänud Balti Saksa keele ja ongi sinna püsima jäänud, nagu „mach die Türe los“, „ich möchte mit ihm zusammenkommen“.

„das nimmt Zeit“. Teiselt poolt püüdsid mõned Balti kirjanikud, nimelt Dr. Schultz, kirjanikunimega Bertram, võõriti väljaräägitud saksakeelseid sõnu ja laureid eestikeelsetega segi Balti Saksa murrakuks välja kuulutada, ja valmistasidki laulusid selles murrakus, nagu: „Hallerlei nurrige Sichten un soterkleichen“, ehk „De oberpalse Vreind“. Nõnda taheti kadakasaksust suureks kasvatada, kindlas usus, et sellest aegamööda päris saksus välja võrsub.

Neid püüdeid hakkas kõige esmalt Jannsen oma tegevusega takistama; tema pani aluspõhja kadakasaksuse hävitusele ja selle vastu võitlemisele.

Enne kui sellest juttu teen, pean ma teie pilgu Jannseni noorusepõlve ja tema vaimu arenemise peale juhtima. Seda võin ma päevaraamatute põhjal teha, mis kaua aega enne tema surma minu abikaasa hoiu all seisid. Ta oli nad ise just selle, oma tütre, kätte usaldanud. Need raamatud on Saksa keeli kirjutatud ja sisaldavad vaimulikku, uskliku meele avaldusi. Nende seest paistab nooremehe väga hingeelu ja õrn tundeilm välja, aga selgub ka ühel hoobil mõju, mis tolleaegsetel koolidel Eesti poiste kohta oli. Seal nõuti kõige pealt Saksa keelt ja usuõpetust — Saksa keelt, et poissa kadakasakslasteks muuta, ja usuõpetust, et neid sõnakuulelikkudeks käsu-alusteks kasvatada.

Jannsen oli vist väga hoolas ja virk õpilane. Sest juba 19 aasta vanuselt nimetati ta kõstri- ja koolitaja-ameti peale. Selle kohuse täitmiseks oli ta tõesti enam kohane, kui mõni teine; Pühakiri ei seisnud temal mitte üksi peas, vaid ka südames, ta oli usklikum, kui mõni jumalasõna kuulutaja. Seda tunnistavad päevaraamatud kahtlemata tõsidusega. Neid on olemas kolmes heftis ja ühe Saksamaal kirjutatud vana mälestuseraamatu tühjadel lehtedel. Märkused ei käi mitte iga päeva kohta, vaid on ajuti, vahel kaunis pika aja takka, üles tähendatud. Ma ei või ega taha teie tähelepanemist nende ettelugemisega tüüdata. See võtaks liig palju aega, ja seda ei olegi vaja, sest et mõttet sisu poolest enam ehk vähem ühesugused ja meele avaldused suuremalt jaolt patukahetsused ja palved on. Näituseks olgu mõned tähtsamad kohad eestikeelses tõlkes ette toodud.

Mottoks ehk juhtsõnaks seisab üks vaimulik laul, mis vist mõnest kiriku lauluraamatust võetud. Ehk teab mõni kiriku- või kooliõpetaja ütelda, kus see algkirjas leidub, kui ma selle Saksa keeli sõnadega ette loen, sest et kohast tõlget ei ole.

„Jahre eilen, Tage fliegen,
 Meine Zeit ist bald dahin;
 Von dem Höchsten werd' ich kriegen
 Meinen Lohn, wenn ich dort bin.
 Lohn der Sünde — Herr, verschone! —
 Ist mein aufbewahrter Teil.
 Herr, mit Barmherzigkeit lohne!
 Brich in mir den Sündenpfail.“

Esimene ülestähendus on 15. sept. 1839, kui Jannsen 20 aastat ja 4 kuud vana oli ja üks aasta kõstriametit oli pidanud. Sõnad on tõlkes järgmised:

„15. septembril. Issand, mu armas aitaja üksi! Sa näed küll, et mina seisukorras olen, millest mul võimata on ilma Sinuta lahti saada. Oh, ma vaene patune, kes ma pattu üksi silmakirjaks vihkan ja tõepoolest õige armastan! Häda mulle! ma vihkan seda iga kord siis, kui see juba tehtud on. „Hea karjane! kas Sa ei taha ükskord juba halastada?!““

Nõnda kirjutab 20-aastane noormees, kes elumuresid ja maailma kurjust veel mitte ei tunnud ja mingisugust hädaohtu ei kannatanud. Sarnased mõtted korduvad ka teistel päevadel.

Tema tundmustest oma koolilaste vastu annavad järgmised kohad tunnistust:

„2. veebruaril 1840. Mahalöödud silmadega ja kurva südamega vaatan ma armsa päikse poole, mis nende päevade sees mu pähe paistab. Rohkem kui pooled minu 15 armsast koolilapsest on haigevoodis ning kannatavad sarlaki palaviku põlevat kuumust ja ühtlasi kaela kahepoolsete lämmastust. Igal lõunajal käin ma neid kord vaatamas, ja ei või neid mitte aidata, muud kui mõnede Pühakirja troostisõnadega. Mõned neist on ka väga viletsas seisukorras; nimelt üks vane mateta vaenelaps, kes juba väga haige on ja keda siiski veel terveks peetakse. Issand, aita neid vaeseid nende hädas ja anna andeks igapähele tema patud, „sest nad ei tea, mis nad teevad.““

„10. veebruaril. Issand Jeesus Kristus! Minu koolilapsed on mulle kõik armsad; aga kõige armsam nendest on veel eila õhtu raskesti haigeiks jäänud! (Emilie K.). Südamest armastatud Jeesus! Sinu halastus on suur; päästa vaese hing; suur oleks mu rõõm, kui ta terveks saaks, aga suur ka, kui ta Sinu juure tuleks! Siis on ta armsa isa juures. Armsaid väikseid päästa Oma tahtmist mööda hädaohust, minu hinge aga Oma laual patu-unest.“

Nõnda võib üksi usklik mees kirjutada.

Viimane tähendus esimeses päevaraamatu-heftis on 9. aug. 1840 ja lausub järgmiselt:

„9. augustil. Kui väga sagedasti eksivad inimesed oma mõttes ja arus — niisugust hirmsat vilja pidin ma oma külvist täna lõikama ja nimelt ühest lapsest, keda ma tema tervise ja haiguse päevades oma käte peal olen kannud. Issand, õpeta mind palvetama. Täna on üks kõige imelikumatest päevadest minu elus. Väljastpoolt tagakiusamine, seestpoolt patt, — kes päästab mind sest surma ihust!“

Teine heft, mis kuni 30. maini 1842 ulatas, on kaotsi läinud, sest kolmas, alalolev teine, algab nõnda:

„Vändra köstrimajas, alustatud 16. septembril 1842 kell pool kümme õhtul. Selle aasta 30. maikuu-päevast kuni siiamaale ei ole ma päevamärkusi mitte enam üles tähendanud; tahan siis lühidalt mõnda — kui võin — juure jätkata. — Nagu mu viimane päevaraamat teatab, oli seal juttu misjonist. Issand on sellega küll hakatust teinud. Mõnede eelkäinud takistuste järele, nimelt luba pärast, tehti ettelugemistega 23. augustil s. a. algust. Truu Issand õnnistas esimest päeva, laskis selle rahvale armsaks saada ja meie lootsime palju misjonitundidest. 2. pühapäeval selle järel oli õpetaja-herra ka seal ja asi läks veel hästi. Kolmandal, järgmisel pühapäeval aga näis hingede vaenlane oma osa etendada tahtvat. Ta saatis korda, et mõned meie liikmed üksteisest mitte aru ei saanud või aru saada ei tahtnud. Üks liige soovis, et misjonitunnid mitte nii „surnud“ ei peaks olema, et seal mitte üks hää tegev ei oleks, vaid mitu häält korraga. Sedamaid pärast ettelugemist pidi mõni katehisatsioon (katekismuse küsimistekord) toimetatama, mis siis ka ilma heaksarvamisetä meie poolt sündis. Kui mina ettelugemise — milleks mulle üleüldse pool tundi lubati — märgu peale pidin lõpetama, läks see liige platsi ja kõneles edasi, paganate ebajumalaid südame ebajumalatega võrreldes, ka oma ettevõtet tähendades. Koosolijaid, kes „ennast vaimust äratatud tundvat“, kutsuti avalikult oma arvamisi vaimulikkudes asjades ehk — nagu natukene lahkemini ja soojemini kõlab — „oma südame tundmisi“ teatama, mida siis ka koosolijate seast — ma ei ütle mitte „päris misjoniseltsi-liikmete seast“ — mõned isikud tõesti tegid. Meie aga, ah, sügavasti maharõhutud ja oma misjonitundide lõpu pärast vaevalt alles alustatud tegevust ette nähes — norutasime pead ja ütlesime: „Issand, meie oleme kõik kurja ära teeninud!“ — Kui see omal kombel isesugune koosolek laiali oli läinud, jäid 5–6 liiget veel minu juure. Meie vaatasime kohkunud paletega

üksteise otsa ja ei teadnud, mis veel tuleb teha. Ootamata pealetungimise tõttu liig kohutatud, ei võinud meie nõupidamisel mingisugusele otsusele jõuda, ja meie tegime maha, sellel nädalal ühel õhtul veel kord kokku tulla. See sündis. Meie otsustasime siis, kui see Issanda juhatusel teiseks ei lähe, palvetega ja paluvate arutustega ette astuda, tahtsime siis veel ühe pühapäevani oodata. Selles seisukorras oleme veel praegugi.“

See kirjeldus seletab, et Jannsenil, vist ka usuõpetuse mõjul, noorespõlves suur huvi misjonitöö vastu oli, mille läbi teadusi kaugematest maadest ja harimata rahvastest võis omandada. Tema luges sel ajal nelja saksakeelset misjonilehte ja suure hoolega Krummacher'i raamatut „Elisa't“, kust sagedasti terved laused päevaraamatusse on märgitud. Sellepärast ilmus ka hulk aastaid järestikku misjonileht „Postimehe“ lisana. Väandra misjonitunni sekeldusest järgneb aga ka, et usumäratsused, mis meie rahva seas mitu korda ja mitmel kohal on liikunud, juba sel ajal seal tärkamas olid. Kuid nad ei saanud siis mitte võimust võtta, sest 23. sept. kirjutab Jannsen: „Meie misjoniga läks viimasel pühapäeval — meie Jeesusele olgu tänu öeldud — väga kenasti ja ühemeelselt.“ Nii on see ka pärast olnud ja jäänud, teistsugusid märkusi ei leidu mitte enam. Märatsuse idud lämbusid vist iseenesest ja ei jõudnud laiali laguneda.

J. W. Jannseni meeleolust kosja ja pulma ajal annavad järgmised kohad tunnistust:

„23. X. See päev saadeti K. juures C(arlshofis, Eesti keeli: Rõusas) mööda. — Issand, kas on E. see, kelle Sa mulle osaks oled annud? Kui mitte, siis ütle mulle, Issand, seda pea! Ma ei taha ju teda — kes minu vastu nii mahe on — ettekujutustega kinni pidada. Kui see mitte ei pea olema — siis hoiä minu keel, jalad, käed ja pilgud.

29. X. Minu kosjapäev! Täna olen ma oma kallilt äialt ja ämmalt enda armsa Emilie käe palunud ja rõõmustava „ja“ saanud.

30. X. Esimene päev minu peigmehe-seisuses! Mina olen siis peigmees? Jah, seda sa oled, selles ei või midagi muutuda. Issand, kas tead Sina ka sellest midagi? Kristus, Sa Jumala Tall, halasta meie peale ja anna meile Oma rahu! Elisa, II köide, lhk. 158—161.

7. märtsil 1843. Kõige minu elu kohta mälestuseväärilisem päev peab ja saab mulle armas olema — laulatusepäevana oma kalli Emiliega! — Pulmapühitsus

läks küll teisiti, kui see tõsiste kristlaste juures oleks pidanud minema. Selle peale ärgu vaadaku Jumal oma armus mitte!"

Minu käes on ka laulatuse-kutsekiri, mille ta ise kaunistatud tähtedega Saksa keeli on kirjutanud. Sõnad on Eesti keeli järgmised: „Minu laulatusest mamsli Juliana Emile Koch'iga 7. märtsil kell 5 peale lõunat minu majas lahkesti osa võtta palub alandlikult Johann Jannsen.“ Pulmad peeti, nagu sellest näha, köstrimajas, mitte äia juures Rõusas. Sõna „mamsli“ kohta tuleb tähendada, et nimetusi proua ja preili ainuüksi kõrgemate seisuste naisterahvastele anti, teistes seisustes tarvitati Prantsuse keelest võetud sõnu madam ja mamsel, nagu see Lessingi ja Schilleri ajal Saksamaal moeks oli.

Lühikest aega pärast pulmi algab Jannseni kirjanikutöö. 31. VII. kirjutab ta: „Siioni laulukandle tõlkimisega loodan ma täna kuni sajanda lauluni jõuda.“ — Muud ülestähendused selles heftis ei paku laiematele ringkondadele mitte suuremat huvitust. Heft lõpeb 12. okt. 1843.

Järgmine algab sõnadega:

„19. X. 1844. „Kõik ja kõiges Kristusele!“ 1843. a. oktoobrist peale ei ole ma päevaraamatut kirjutanud, s. o. 7 päeva rohkem kui üks aasta ei ole ma sõnakestki üles tähendanud. Ma tean aga, et kui seda oleksin teinud, kirjutus mind enam nutule kui naerule oleks äritanud. Issand on küll kõik see aasta truu olnud, mina aga ikka truuduseta vastupanija ja õel. Üks kuu pärast eelmise päevaraamatu lõpetamist kinkis mulle Issand tütre, kes juba rohkem kui 10 kuud minu rõõm on olnud, kelle sündimise järele minu armas naine haiglaseks jäi ja seda veelgi on, — Issand teab, kuna ta oma endise tervise tagasi saab.“

Haigus jäigi tema elu lõpuni püsima, ajuti küll natuke taganedes, ajuti teda aga ka õige kibedasti vaevates. Täiesti, tublisti terve ei ole ta sest ajast saadik enam kunagi olnud. See on Jannseni perekonnas palju muret ja hädaohtu sünnitanud ja sagedasti elu üliraskeks teinud. Jumalakartlik usk on Jannsenit aidanud kõike ärdust ja hingevalu kannatada, ilma et see teistele oleks silma paistnud. Näituseks olgu järgmine avaldus:

„7. XII. Täna hommiku pärast harilikku piiblitlugemist olen ma Heinrich Stilling'i eluloo läbilugemise lõpetanud. Selle 5-köitelise teose olen ma tõesti iseäraliku huvitusega läbi lugenud, nimelt sellepärast, et ma sealt enam kui üks kord tähtsat sarnadust iseenesse eluga leian. Üle-

üldse, mis tsentner-raskesse võlakoomasse puutub, olen ma täiesti temaga ühesugune. Aga kahjuks ei ole mul mitte tema kõikumata lapselikku usku igavesti truu Jeesuse sisse. Ma katsun oma, minu kohta küll õige suurt võlga (umbes 400 rubla hõbedat) iseenda jõuga maksta, ja et mul seks mingisugust võimalikku lootust ei ole, lähen ma rahutuks, kärsituks, piinan ennast muredega, mis ometi midagi ei aita, ja ei jäta asja mitte alatise lapselik-uskliku palvega Selle hooleks, kes ikka aitab, kui meie aga usume. Oh, mina olen liig kohmetu, küpšmata olevus oma Issanda ja Lunastaja Jeesuse Kristuse riigis.“

Kaunis huvitav märkus on järgmine:

„30. XII. Üks väga tähtis päev minu elus. Täna avaldas ennast ammu südames kantud tung, Ladina keelt õppida, soovivates sõnades. Ma läksin ettevõttega oma kirikuõpetaja juure, et tema käest sõnaraamatut paluda, ja tema lubaski mulle tundisid anda, 10 kop. tund, mida ma iga õhtu võin võtta. Pärast, kui ma sellest hiiu ettevõttest ka oma kallile prouale von D(itmarile) ja Vändra kodukoolitajale herra Bolz'ile nõu küsides rääkisin, sai mulle ootamata hea vastuvõtte ja kinnitus osaks. Oh, et see aga mitte üksi lihast ja verest ei tuleks, vaid ka Jumalale, minu Lunastajale auks! Issand, anna mulle nõrgale jõudu! Esimene, mis ma täna meeles pean, on: „*Deus amat homines!*“

Kui kaugele ta selle õppimisega on jõudnud, ei ole mitte üles tähendatud. Kirjutused jäävad järk-järgult lühemaks, harvemaks ja kehvemaks. Perekond kasvab suuremaks, iga kahe aasta pärast tuleb üks laps juure, abikaasa tervis muutub kiduraks, ja perekondlikud sekeldused tekivad ämmaga ja näälagaga pärast äia surma, kes 24. juulil 1845 siit ilmast lahkus. Ka vahekord kirikuõpetajaga ei ole mitte kõige parem, vaid läheb aegamööda sandimaks; surmamõtted tõusevad pähe, elumured rõhuvad südant ja usk hakkab vankuma. Ta püüab teist kohta saada. Alistes on koht vaba ja ta räägib seepärast sealse kirikuõpetaja praost Schneider'iga, aga nõu ei lähe täide. Siis tahab ta köstriametist täiesti lahkuda ja põllumeheks hakata. Vändra kodukoolitaja Bolz kavatseb Rõusa ja Vihtra karjamõisa rentida ja Jannseni heade tingimistega mõisavalitsejaks nimetada, aga ettevõtte jääb katki. Viimaks saab ta 15. aprillil 1848 köstriameti juure veel kooliõpetaja-koha Carolinenhofis (Eesti keeli Ermises). Need on kokkuvõetult tähtsamad teated kolmandast alalejäänud heftist, mis 1848. a. 29. augustiga lõpeb.

Viimased ülestähendused leiduvad ühe Saksamaal kirjutatud mälestuseraamatu valgetel lehtedel. See on vist, nagu oletada võib, herra Bolz'i oma olnud ja juhtumisekaupa Jannseni päranduseks saanud. Pealkirjaks on: Päävaraamat 1850., 1851., 1852., 1853., 1854. kohta. Esi- mesel leheküljel seisab :

„1850. Issand, ära vaata minu nooruse pattude peale! Anna andeks ka minu salajad süüd!“

„9. jaanuaril. Täna õhtu sai maha teha: Ma jätan maha oma sündimise- ja senise elukoha Vändra ja lähen kooliõpetajana Pärnu. Kas see parem, kas see pahem saab olema, mis mina tean? Armust elasin ma tänini; kui Issand minu elu veel kauemini jätkab, saab see kõik ärateenimata arm olema. Issand! ikka edasi minuga, ja ära lase mind mitte üksi minna!“

Oma senistest ametitalitustest lahkudes kirjutab ta veel :

„26. märtsil. Kui Jumal tahab, lähen ma kõstrina täna viimast korda kirikusse. Issand, mõnigi rist ja mõnigi häda on mind siin rõhunud: — Sinu nimi olgu kiidetud ja Sinu tahtmine sündigu.“

„4. aprillil. 1. skp. andsin ma oma ameti Ermise kooliõpetajana käest ära. Lahkumine vaestest lastest oli valus, ehk küll paljud nende seast õieti mitte ei teadnud, mispärast nad nii kibedasti nutsid. Oh, et Jumala meele pärast oleks neile pea usklikku koolitajat saata ja nõnda juhutada, et tal mitte, nagu mul, pea jälle tarvis poleks armsatele väikestele lahkumisevalu teha! 2-el ei olnud ma mitte enam orelimängijana kirikus. Kirikuõpetaja, täiesti südameta ja tundmuseta jesuiit, katsub mind veel igal võimalikul viisil haavata, aga midagi ei sünni, mida Issand mitte ei taha. Tema käest võetud 9 rubla hõbedat andis mulle Issand peaaegu kahe võrra tagasi. Ma olen häbis- tatud! Aamen.“

„Pärnus. 15. aprillil. 10. jätsin ma Vändra, oma sündimise- ja senise elukoha, maha ja jõudsin 12. Pärnu. Teekond oli meie 4 väikse lapsega natuke vaeva- line, aga ometi ilma õnnetusteta. — Siin ma nüüd olen; Issand peab ja saab teadma, kuidas edasi läheb. Halas- taja, armurikas Issand! juhata ja taluta mind oma käega, muidu eksin ja langen ma iga silmapilk. Sinu sõna olgu minu toit ja valgus minu tee peal.“

Uuel kohal ei alanud uus tegevus mitte sedamaid, vaid, alles poole aasta pärast. Koolimaja, mis vanast lin- nast teisel pool jõge, alevi elanikkude tarbeks oli määratud, oli alles ehitusel. Selle kohta leiduvad järgmised teated :

„19. juulil. Esimest ööd magasin juba uue katuse all. Esimesed read kirjutan ma oma uues kirjutusetoas. Oh, Sa ütlemata truu Issand! Ole Sina selles majas minu aitaja, minu trööstija, juhataja ja saatja täht! Ära lase midagi ilma Sinuta, veel vähem Sinu vastu sündida! Oh Issand, Issand! ma tahaksin, aga Sa tead, kui palju ma võin! Hoia oma armusilmad minu ja mu koolilaste üle vallali! Kaota nimelt kurjust nooresoo seast ja õnnista oma sõna sellel väga hukkaläinud ja jumalakartmata Ülejõel (Bremerseite)! Issand Jeesus! Oma viie verise haava pärast — halasta, halasta! Sinu läbipistetud südame hooleks olgu kõik!

21. septembril. Nüüd on õhtu käes ja jälle va-gune minu majakeses, mille kirikuõpetaja herra Schultz täna enne lõunat kell 10 lauluga, palvega ja manitsusega koolitajatele, vanematele ja lastele sisse õnnistas — kooli-majaks Ülejõe. — Issand, võta maja oma armu tiiva all hoida, palve kuulda ja sõna, mida täna räägiti ja pärast räägitakse ning õpetatakse, vanemate ja laste südames rohkesti õnnistada! — Püha Vaimu abiga olgu Piibel valgus ja leib selles majas. Kõik ja kõiges Kristusele!“

Kuidas tema käsi esiotsa käis, sellest annab tunnistust järgmine ülestähendus:

„1851. 30. jaanuaril. Minu süda on õige rõhutatud. Töödega, mis mulle vähe sisse toovad või mitte midagi, olen ma nõnda koormatud, et mulle aega mõtlemiseks üle ei jää, ja kui ma siiski mõtlema pean, siis on see: Mida pean ma sööma, mida jooma, kust seda-teist kätte saama? 60 lapsega peab aeg päev otsa tululikult mööda saadetama, 2 keeles õpetatama, peale selle õhtuti veel 2—3 era-tundi, niisama 2 keeles ja pealegi veel üks orelitund ja — tõsine puudus majas! Issand, kallis Lunastaja, anna mulle kannatust, alandust ja usku! Kaitse minu tervist ja õnnista heldusest kõike minu nõrka tegevust! Südame põhjast hüüan ma Sinu poole: „Anna meile meie i g a p ä e v a s t leiba tänapäev!“ — “

Nõnda läheb elu mures ja vaevas edasi. Vahepeal tulevad veel kaks poega perekonnale juure. Laste üleval-pidamine ja kasvatamine teevad ränga koorma veel raske-maks. 1854, 22. maikuu-päevast peale usaldatakse tema kätte Ülejõe alevi valitsus, mis temale küll mõnda tülinat tegi, aga ka sissetulekut natuke suurendas. Kahjuks oli see amet ajutine — kuni Läti keele oskaja uue kassanotaariuse tulekuni. Järgmisel aastal jääb abikaasa täiesti pöduraks ja ei toibu mitte enne, kui ta veebruarikuus 1857 Tartu

viiakse, kuhu ta kaheks aastaks ravitsusele jääb. Sellest ajast leiduvad veel mõned lühikesed sõnumid. Kõige tähtsam on järgmine:

„1. juulil 1857. Kaua meeles liikunud soov, Eesti ajalehte välja anda, on viimaks täidetud. 23. detsembril m. a. tuli luba ja 5. juunil s. a. ilmus „Perno Postimehhe“ esimene number. See teeb mulle küll palju tööd, aga on tarviline, ja Jumal tahab aidata, kes Teda paluvad.“

Sellega lõpevad päevaraamatute järjekorralised märkused, sest ajakirjanduse alaline, väsimata töö ei annud enam aega ega püsimumust sisemise elu tunnete liikumisi üles tähendada.

Jannseni nooreea hingeelu 20 aasta vältusel aga paistab nendest kohtadest, millega ma teid tutvustasin, nagu selge peeglipilt välja. Ta oli usklik, jumalakartlik mees, täitis oma ametikohuseid Jumala abi peale lootes, kannatas vaeva ja valu Jumala armu sisse uskudes ja seisis eluvõitlustes kindlal ankrul. Tormid ja marud kõigutasid ja vintsutasid tema elulaeva, aga ankru põhi pidas vastu. Jannseni elu oli väga raske, sissetulekud vähesed, võlakoorm sagedasti õige kõrge, perekond suur, abikaasa kidur ja põdur, sekeldused sugulastega ja ülematega vahetevahel kibedad ja teravad, töö ja vaev aga ikka ülirohke. Ja siiski ei katkenud tema kannatus; ta otsis ja leidis tuge ning jõudu Pühakirjast ning vaimuliku sisuga raamatutest ehk usklike meeste elulugudest.

Aga ta ei unustanud isiklike murede surve all oma rahvast kunagi ära. Oma koolilaste eest hoolitses ta isaliku armastusega, täiskasvanud inimeste vaimu piire katsus ta misjonitundisid pidades laiendada, kohe pärast abielusse heitmist hakkas ta „Siioni laulukannelt“ tõlkima, pärast seda „Sõnumitoojat“ välja andma ja viimaks ajakirjandust põhjendama. Mis tema hinges liikus, seda ei hoidnud ta salajas, iseenele, vaid püüdis ka teistele jagada, oma rahva äratuseks ja arendamiseks avaldada, rahva kasuks ja tuluks oma tundeid ilmutada. Aga aineliselt voolas tema vaeva ja highi palk suuremalt osalt trükkijate kukrusse, tema tarviduste jaoks ei antud mitte rohkem kui 10 protsenti. See summa ei ulatanud mitte laste kasvatamiseks ega koolitamiseks, pealegi veel haige abikaasa ravitsemiseks. Kust nõu leida, kuidas kõiki kulusid katta? Sealt, kus tema eluankur kindlal põhjal seisis. Sealt leidis ta julgust oma koolitajakohta Pärnus maha jätta ja Tartu kolida, väiksest palgast

loobuda, maksuta elukorterist lahkuda, tundmata tuleviku hõlma heita ja oma jõuga ning Jumala abiga iseseisvalt tegevust alata. Ja see õnnestas paremini, kui ta oodata oli võinud.

Enne Pärnust lahkumist laskis ta oma päevapildi ülitähtsa allkirjaga valmistada ja laotas selle oma lugejate sekka laiali. Kindla, aatelise pilguga vaatab ta kaugele, uude elusse. Pildil oli üllatavalt suur mõju. Igaüks näitas seda oma sõpradele ning tuttavatele ja pani ta seinale ripuma. Isegi kõrtsides kaunistas see võõrastetubasid. Ärge kohkuge, kui ma kõrtsisid nimetan. Need ei olnud sel ajal mitte priiskamise- ja joomisekohad, kus tralli löödi, nad olid teekäijate jaamad, millel otse kultuuriline tähendus oli. Raudteesid ei olnud meie maal olemas, postijaamad olid posthobustega reisijatele määratud ja ei võtnud teisi teekäijaid mitte vastu. Kes oma hobusega sõitis, jalgsi käis või voorisid vedas, ei leidnud maanteel teist ulualust, kui üksnes kõrtsi, kus ta võis puhata, ennast soendada, keha karastada ja hobuseid süüta. Seal leiti ka võimalust kaugemalt tulnud võõraste inimestega kokku saada, tutvust sobitada ja mõtteid vahetada, mis praegusel ajal raudteevagunites sünnib. Sealt kõlas siis ka pildi allkiri kui hüüdjaja hääl, kui äratusekutse läbi kõige maa ja jäi äraminejale meele ning südamesse juurduma. Sõnad on järgmised: „Eestimees! jää igas riides ja iga nime all E e s t i m e h e k s, siis oled aus mees oma rahva ees.“ Jannsen ei võinud mitte enam kirjutada maamees ehk talumees, sest paljud olid linnameesteks saanud, taludest lahkunud ja teistes ametites tegevad, ei kannud ka mitte enam rahvariideid ega talupoja nime. Jannsen pidi teise üleüldise nime meie rahva kohta ka meie keeles tarvitusele võtma. Mingisugune teine ei olnud nii kohane, kui see, mis sakslased meile annud ja mida ka teised rahvad tundsid. Sellepärast hüüdis ta: Eesti mees, jää Eesti meheks, eestlane, jää eestlaseks, kui ka su riided ehk su perekonna- või ametinimi saksataolised on, kui sa kõrgemasse seisusesse jõudnud, kui sa rohkem haridust ja õpetust saanud, kui sul ka Saksa või mõni teine keel selge on, jää eestlaseks, ära unusta ja ära salga oma rahvast, millest sa oled võrsunud; siis oled sa aus mees oma rahva ees, muidu aga autu, naeruväärt inimene.

See oli õigesti sihitud, mõjuv hoop, mis kadaka-saksuse pähe langes. Paljud, kes mitte enam talupojad ei olnud ja oma ametitalitustes Saksa keelt pidid kõnelema, ei teadnud isegi mitte, mis nad õieti olid, kas juba

tõesti sakslased või mõned muulased. Neile just ütles Jannsen: Teie olete eestlased; jääge seks igas töös ja tegevuses, igas elukutses, igas seisuses, siis olete ausad oma rahva ees. Oma rahva ees? Jah, meie maal elab ju Eesti rahvas, Saksa rahvast ei olegi siin olemas. Siin asub küll palju sakslasi, mõisates ja linnades mitmetes seisustes, aga rahvas on Eesti rahvas, ja selle rahva ees olete ausad mehed, kui teie tema poegadeks jääte. See oli selge, vastuvaidlemata sõna. See hakkas südames närima, see ei pääsnud enam sealt välja, see jäi sinna pesitama ja kandis rohket vilja... Selle allkirja sõnad said tõkkeks saksastamisele ja alusmüüriks iseseisvale arenemisele. Nad olid väga hinge põhjast tulnud ja tungisid sellepärast ka nii võimsalt ja vägevalt vastuvõtlikkude rinda.

Et Jannsenil ka veel edaspidises elus ja vanemas eas see väga hing ja lapselik meel alale jäi, sellest tahaksin ma veel ühe tunnistuse ette tuua. See on kiri, mis ta meile, oma tütrele ja minule, pärast oma ema surma kirjutas. Sõnad on tõlkes järgmised:

„Tartus, 3. II. 1873. Armsad lapsed! Kahetsege mind, ma olen oma vana armsa ema kaotanud! Minu venna telegrammi järele on ta 29. jaanuari hommikul vaikselt hinge heitnud, umbes 80 aastat vana. Eugenie on lapsepõlves nii sagedasti tema süles istunud ja sagedasti „vanamammale“ midagi ette nutnud, kui see teda mitte ikka ei „silmitanud“. Kui ka kurb teadustus mulle mitte ootamata ei tulnud, on see mind ometi väga kohutanud, sest ma olen oma ema, teistsuguse eluseisuse peale vaatamata, lapselikult armastanud. Tema on minu esimesi sammusid juhitanud, tema on minu pärast valvanud ja kannatanud, tema südame alla, tema rinna naale olen ma süngitatud olnud, lühidalt — ta oli minu e m a, ja see on kõige armastuse ning truuduse ja kõige selle mõiste, mis ta mulle oli. Ma ei ole mitte enam laps, ja siiski olen ma t e m a laps, kes sügava tundmusega oma e m a taga leinab. Oh ema, ema, mis ei peitu küll kõik selles lihtsas, lühikeses sõnas! Mis saaks nii paljudest, sagedasti uhketest, külmadest, kõvadest inimestest, kui mitte emaarmastust ilmas ei oleks? — Matus saab 8. veebruaril olema. Kahjuks ei saa ma sinna mitte minna, aga ma katsun mammale nõu anda, et ta ühe meie poisiga matusest osa võtaks. Kui tal aga natuke

rohkem julgust oleks! Ehk teeb ta seda ometi.
Jumal hoidku Teid kõiki heas tujus.

Teie J. W. Jannsen, vaeseks jäänud vaenelaps.“

Mina võin siia juure lisada, et ta oma ema tõesti sügavasti armastas, sest ta rääkis temast sagedasti, ikka suure armastusega. Nimelt kordas ta tihti, ta olla oma rõõmsa meele ja naljasõnad just emalt pärinud.

Niisugune hingeelu oli sellel mehel, kelle surma meie nüüd mälestame ja keda Eesti rahvas haua põhjani tänab. Ta oli ikka rahulik ja kannatlik, ka kui temale peale käidi; ta ei olnud mitte vaenuline, vaid katsus vastaseid naljasõnadega vaigistada. Mina olen rohkem kui 20 aastat tema lähike tuttav, väimees ja vahetevahel ka kaastööline olnud, aga ei ole selle aja sees teda kunagi vihasena näinud ega karedat sõna tema suust kuulnud. Rahulikult, ilma vihata ja vaenuta, ilma vaidluseta ja käreduseta püüdis ta töötada ja oma rahvast edasi aidata. Tema vagast hingest ei ole ta elupäevades keegi muu nii sügavasti aru saanud, kui meie lugupeetud luuletaja, Paistu kirikuõpetaja Bergmann († 1916), kes pärast tema surma järgmise laulu tema mälestuseks pühendas (trükitud „Olevikus“ 1890, nr. 29, 16. juulil):

Hinga rahu, rahunõudja,
Siiski julge sõdija;
Hinga valkses', vahva sõudja,
Siiski targu tüürija.

Rahumeel Su südant täitis
Hällist kuni hauani,
Lepitus Su lipult läikis
Viimse võitlemiseni.

Rahutööd Sa teha püüdsid,
Tüdimata meelega,
Rahutööle rahvast hüüdsid
Armastusehäälega.

Rahu leidsid sildamele
Igavesest allikast,
Rahu nõudsid rahvastele
Eksimata ägedast'.

Rahulill Su hauapinda
Igavesti ehtigu,
Hüüdku: Iga Eesti rinda
Rahu, rahu asugu!

Mälestused ja teated J. W. Jannsenist.

Lapse-east ja noorest põlvest.

Jannseni iseäralises „ülikoolis“ (milleks ta Vändra veskituba ise tihti nimetas), kus ta rahva elu ja olu nii põhjalikult tundma õppis, avas terasele lapsele end rahva hing oma täiuses; ta nägi ja kuulis, kuidas rahvas rääkis ja mõtles, elas ja oli; ta pilk tungis rahva tõsisesse mõtteilmasse ja meeleolusse, ning see tundmine sai temale edaspidises kirjanikutöös alati värskelt voolavaks allikaks, mille sarnast muudel meie kirjanikkudel vähe on olnud. Muidugi oli selleks haruldast terasust tarvis, et niisugusest „ülikoolist“ elutarkust ja tegevuseosavust omandada, kuid seda oli Vändra möldri pojalt täiel mõeldul.

Esimene põrutavam ja mõjukam sündmus tema elus oli v a e s e k s - l a p s e k s jäämine. Kuidamoodi isa surma teatus esiti ta peale mõjunud, sellest kõneles kirjanik hiljemini ise. Tema olnud parajasti omavoliliselt küla vainule teiste laste seltsi jooksnud, kui teda veskilt korruga hüütud: „Tule ruttu koju, isa suri!“ Lapse kõrvu aga kuuldunud viimane sõna nii, et „isa kuri,“ ning ta mõelnud, et teda nüüd kodu seljasaun ootab. Norus näol ja viiveldes ilmunud ta veskisse, ja kui siin nägi, et isa käsi teda enam karistada ei saa, olnud temal selle pärast esiti koguni meeldiv tunne. Laps ei suutnud kohe seda ränka kaotust hinnata, mis teda oli tabanud.

Aga õige pea sai ta seda tegelikult kibedalt tunda. Isa surm tähendas Jannseni omastele väga palju: perekond pidi oma senisest asukohast, veskist, nüüd välja kolima ja lesk ema läks pea uuesti mehele, saunikule Solkoja Jaanile (liignimega Rõõmussaar), kus esimese mehe lastel õiget asu polnud; need pidid teisale paigutatama. (J. võõrasisa peetud üleüldiselt na kerget võitu meheks.) Nimelt kurvaks kujunes väikse Juhani elu. Arvatavasti on tema esitsa koguni vallavaesena perest peresse pidanud käima ja nõnda väga nappi ja mõrudat leiba sööma (seda arvamist toetab peale muu see asjalugu, et Jannsen oma kirjatöodes niisuguse valla-vaeselapse põlve mõnda korda väga tõetruult ja kaastundlikul kujul on kirjeldanud). Kindel on küll see, et tema õige noorelt juba Vändra Särghaua talusse karjaseks sai.¹⁾

1) Järgnevad lood on kirjanikult E. Petersonilt saadud teadete järele, kelle vana-vanaisa Jaan sel ajal Särghaua peremees oli; ta poja-poeg, E. Petersoni isa, on Jannseni noorest east õige palju kõnelnud.

Konks on noorelt kõver. Seda rahva kõnekäändu on Jannsen oma kirjutustes õige tihti tarvitanud; oli see ju tal endal läbielatud ja äratuntud nähtus. Õige varakult avaldas noor Juhan, et temast kord tubli konks saab, sest ta oli mitmetpidi kõver ja terane. Tegi tükka, mille peale keegi teine tema taoline poiss ei mõelnud. Ei tea, kas mõne kuulduse või üsna oma peas kerkinud mõtte mõjul katsunud tema kord koguni lendama hakata. Teinud selleks tiivad: Puuraami külge lõõnud tikkudega kasetohud, siis kinnitanud tiivad õlgade külge, läinud küüni katusele ja hüüdnud uhkusetundes ta teguviisi imestavalt vaatlevale peretütrel: „Vaata aga, Juula, nüüd ma tulen!“ ja hüpanud katuselt lendu. Kuid kukkunudki kohe täie raskusega maha ja saanud õige tugeva põrutuse; tiivad lagunened juba esimesel lehitamisel, sest tohud läinud raami küljest lahti.

Nimetatud peretütar olnud Jannsenil karjas käies ning mujal seltsiliseks ja aidanud tema kord suurest kimbatusest välja. Vallatu poiss roninud puu otsa, et seal olevat hoburäästa pesa järgi vaadata, kas seal munad või pojad sees on, kuid kukkunud puu otsast alla ning jalg jäänud nõnda kitsalt puu vahele, et seda enam kuidagi lahti pole saanud. Juula pidanud siis kirve tooma ja puu maha raiuma. Aga ka siis jäänud jalg veel kiilusse, nii et puuharu otse jala juurest katki pidi raiutama. Ometi õnnestas see hädaohtlik tegu ja poiss sai jala tervelt vabaks.

H. Prants.

Oma 13—14 aasta vanaduses oli Jannsen sirge, vile, ilusa valge näoga lõbus poisike. Minu isaga elasid nad lähedas naabruses ja sõbrustasid, sagedasti koos käies. Ehk minu isa küll aastat 4—5 noorem oli, leppinud nad siiski hästi kokku.

Kord olnud mõlemil väiksed kirved karjas kaasas ja nad hakanud ühte vähemat kaske maha raiuma, kusjuures minu isa temale kaunis hea haava käe sisse raiunud. Kui ta selle peale väga ehmatanud olnud ja pisarsilmil vanemate peale mõeldes ka heasti hirmu tundnud, trööstinud Jannsen teda lahkemeelselt, öeldes, et ega ta tema peale ometi vanematele kaebama ei lähe; selle peale võivat ta julge olla. Kui kodus Jannsenilt küsitud, mis ta käele teinud, vastanud küsitav lihtsalt: „Hakkasin kaske raiuma ja kirves läks kätte.“ Pärast seda pole siis keegi ka enam asja lähemalt järele pärinud, kuni viimaks minu isa ise sellest kord sõندانud kõnelda.

A. Engelbrecht.

J. Morrison jutustas, et J. W. Jannsenil juba noores lapseas luuleanne olnud, seda tarvitanud ta juba karjas käies. Nii teadnud vändralased järgmist lugu jutustada:

Olnud kena maikuu hommik ja Jannsen olnud karjaga Vändra jõe ääres väljas; kari söönud all, Jannsen olnud ise puu otsas ja laulnud, ülespoole vaadates:

„Sa päike, vaata halva peal, kui muld, põrm laulan ma . . .“

Nagu see episood näitab, vaimustas looduse ilu tulevast kirjanikku sügavasti, kes inimese jõuetust ja väiklust sellega võrdlema hakkas ja võrrelda oskas.

M. Kivialune.

Tulevase kirjaniku kalduvustele ja tema välja-arene-misele oli Särghauel elu küll õige hea ja suuremõjuline. Sealne pererahvas oli juba põlvest põlve lugemiseoskaja ning nõnda siis laiema silmaringiga kui ümbruskond. See asjaolu andis siis poisi terasele vaimule rohket hoogu; ta õppis seal peale muu ka kirjutamise kätte. Särghauel leidis ka selle aja kohta kaunis rohkearvuline kogu raamatuid, mida õpihimuline karjapoiss suure isuga luges ja nende najal oma vaimu teritas; ta kandis neid karja juureski kaelkotis ligi. Peagi olid need temal aga mitmele korrale läbi loetud ja ta igatses ning otsis lisa mujalt, kust aga saada võis. Kuid saamine oli vähene ja vaevaline. Kord juhatatud temale, et valla teises ääres Alt-Kuke talus mõningad raamatud leida olevat. Ligemal pühapäeval võttiski poiss, nagu ta ise ütelda armastas, „jalad selga“ ja läks kirikulistega ühes versta 15 Vändra kirikusse. Kuna aga teised kirikus jutlusel viibisid, tõttas tema veel kolm versta edasi Kukele ja sai sealt raamatu; see oli Arveliuse kaunis „Jutto ja Opetusse Ramat“, ilmunud 1782. Siis ruttas ta jutluse lõpuks jälle kiriku juuretagasi ning tuli sealt ühes teistega koju. Kodus näitas ta peremehele rõõmsa meelega oma saadud raamatut ja kiitis: „Vaata, mis mul on!“

Särghauel elas ja teenis noor Jannsen umbes paar aastat. Siis viidi ema juure Solkojale, kus ta põlv sugugi kiita polnud.

Uue ja mõjuva pöörde ta elusse tõi tema ristiisa, Vändra mõisa omaniku Voldemar von Ditmari kojutulek (see oli kaua aega pealinnas sõjaväe-teenistuses olnud ja seal majoriks saanud). Mõisa veskis uut möldrit leides hakkas v. Ditmar järele kuulama, kuhu endise möldri poeg, tema ristilaps, jäänud. Selle kurba saatust kuulda.

saades võttis ta poisi mõisa oma hoolitsuse alla. Esiotsa ei tulnud temale küll mõttesse, et poisist muud saaks kui lihtne talumees. Ta pandi siis, kui talulaps kunagi, mõisa puduloomade karjas käima ja lasti teda muud kerget tööd teha. Kuid peagi märkas mõisaherra, et ristipojas midagi haruldast peitub. Sest see oli mõisaski suur raamatute tuhnija, luges neid karja juures ja kus aga sai.

Iseäralise sündmuse kaudu sattus lambakarjane tutvusesse ka Vändra selleaegse õpetaja Karl Körberiga, kes pärast tema elu peale suuresti mõjus. Kord tulnud mõisnik ja õpetaja seltsis mõisa lambakarjast mööda ja näinud seal karjahoidjat suure kivi kõrval maas pikutavat. Õpetaja lausunud pahandavalt ja poisi arvatavat laiskust noomivalt oma seltsilisele: „Ennäe, kus üks tulevane hobusevaras!“ Kuid mõisnik vastanud varmalt, et see arvamine ekslik on; selles poisikeses peituvat usinust ja vaimukust. Kui siis herrased poisi juure jõudnud, karanud see kärmelt püsti ja teretanud aupaklikult. Õpetaja küsimise peale, kas poiss ka lugeda oskab, vastanud see iseteadvalt: „Küll oskan.“ Tõmmanud siis kaelkotist kähku raamatu välja (see oli Luce „Saarema jutotoja“) ning asunud õpetajale sorinal lugema. Lugenud nõnda ilusti, õieti ja kohase rõhuga, et õpetaja otse imestanud ning oma heas tujus prohvetliku sõna öelnud: „Noh, vaata, sa loed ju nagu mõni köster! Meil ongi juba köster vana, teeme sinust edaspidi Vändra köstri.“ Terast poissi ei pannud ettekuulutus sugugi kohmetama, vaid see ütlus sattus parajasse paika; viisakalt vastanud ta: „Täna väga hea lubamise eest!“

H. Prants.

Teisalt teatatakse selles asjas veel järgmist:

Jannsenil olnud ka väga ilus, armas ja selge lauluhääl. Kord lõõritanud ta ilusal suvehommikul rõõmsasti lammaste karjas tee ääres heinamaal, kui õpetaja K. Körber parajasti mööda sõitnud. Õpetaja kuulatanud ja rõõmustanud rõõmsa poisikese üle. Kuulanud kohe ta elu ja perekonna järele. Teada saades, et ta vaese lese naise poeg on, mõtelnud õpetaja kohe, et sellest võib veel kord tubli mees saada, ja võtnud ta varsti oma juure õpetuse alla. Pühapäiviti pidanud Jannsen siis kirikus koori peal köstrile oreli kõrva laulda aitama, äripäevadel aga tublisti õppima ja töötama, kuni viimaks ka ise köstriks sai.

A. Engelbrecht.

Köstriameti lubamine ei ununud edasipüüdva meelega poisil enam, vaid mõni aasta hiljemini oli temal juhused seda

sõna õpetajale tagasi öelda. Suuremaks saades anti Juhanile ta muu tegevuse kõrval ka mõisa öövahi amet pidada. Kord ühel pimedal õhtul silmanud agar öövaht kedagi meest mõisa õues liikuvat ning pärinud siis kohe oma ametivõimu volil kõva sõnaga: „Kes sa oled ja mis sul mõisas asja?“ Võõrale tulnud küsimine küll ootamata, aga ta vastanud ka niisama ametlikult: „Mina olen Vändra kirikherra!“ Selle peale öelnud öövaht rahuldatult: „Noh, kui kirikherra oled, siis mine aga peale!“ Kuid siis küsinud õpetaja omakorda: „Ja kes oled siis sina?“ Vastus tulnud üllatav: „Mina olen Vändra köster.“ Selle lööksõna peale ei leidnud õpetaja sündsat vastust. Aga mõisaherra jutule jõudes pärinud ta järele, et mis imeline öövaht tal väljas on, kes end köstriks kiidab. Ja von Ditmar seletanud: „Eks ta ole otse seesama poiss, keda sa ise kord karja juures tulevaks Vändra köstriks nimetasid. Poisile on see meele jäänud ja ta ütles nüüd su oma sõna sulle tagasi.“

Kas nüüd otse see sündmus mõtteks algatust andis või mõni muu, aga mõisnik ja õpetaja võtsid nõuks, esiti nalja viisil öeldud sõna tõeks teha ja noorele Jannsenile paremat õpetust anda. Tema terane vaim ja ilus lauluhäääl olid muidugi sellele mõttele mõjuvaks õhutajaks. Von Ditmar muretses, et ta ristipoeg Vändra köstrikskooli sai, mis otse sellel ajal asutati. Kõige esimeste õppijate hulgas oli ka Jannsen. Ta pandi kooli Vändra valla poolt, kooliseaduse põhjal, et kui kihelkonnakooli muidu tarvilist arvu õppijaid ei saa, siis kihelkond terasemad poisid (kuni 12) sinna paneb. Nendele muretses vald õperaamatud ja riided; leivakott aga pidi kodunt olema. Jannsenile nõutas seda vist mõisa, mille tasuks suvel seal teenis. (Võib olla, et eelkõneldud lood juba Jannseni koolipõlvel on sündinudki.)

H. Prants.

J. W. Jannseni lähem austaja ja tuttav J. Morrison Pärnu-Jakobist (surnud 18. veebr. 1915. a.) kõneles kadunud kirjamehe lapsepõlvest järgmise loo:

Kui Jannsen Vändra köstri juures koolis käinud, pannud köster Koch oma koolipoissa ööseti kangaid vahtima, et neid ära ei varastataks, nagu seda tol ajal ümberkaudu ette tulnud. Vahikord tulnud esimest korda Jannseni kätte. Jannsen olnud ka õhtul kanga-aias omal kohal; aga et kevadine öö soe, siis vajunud mehikese silmad kinni; ta pugunud kanga alla ja jäänud magama.

Selleaegsel Vändra õpetajal Kõrberil olnud viisiks ööseti jalutamas käia, ning täh. ööl läinud ta otseteed

köstri kanga-aiast läbi kodu poole. Vist olid astuja sam-
mud kangaste valvaja üles äratanud, sest krapsti karanud
kanga alt Jannsen möödamineva õpetaja jalust kinni.
Õpetaja ehmatanud ära ja ütelnud: „Lase lahti!“

„Ei lase; kes sa oled?“ vastas poiss, ise ikka õpe-
tajat kinni hoides.

„Ma olen Vändra õpetaja.“

Jannsen ei näinud seda uskuvat, sest lahti ta ei lask-
nud. Õpetaja küsinud siis:

„Kes siis sina oled?“

„Mina olen Vändra köster,“ oli vastus.

Viimaks ometi jõudis unine kangaste valvaja selgu-
sele, et kinnivõetud varas tõesti Vändra õpetaja oli, ja
õpetaja pääsis kimbutamisest. Juhtumisest rääkisid mõ-
lemad, niihästi õpetaja kui ka Jannsen ise, oma lähema-
tele tuttavatele, ehk esiotsa õpetaja äpardust küll varjati.

M. Kivialune.

Oma agara ja usina õppimisega jõudis poiss ruttu
edasi ning oli peagi koolist läbi.

Siis võttis õpetaja ta enda juure, et tema haridust
veel mõndapidi eraviisil õpetuseandmisega täiendada, ni-
melt Saksa keeles ja muusikas. Õpetaja ise õppinud jälle
nooreltmehelt paremat Eesti keele tundmist. Kirikumõisas sai
õpihimuline noormees ka rohkesti voolava hariduseallika,
õpetaja Kõrberi hea raamatukogu juure. Tasuks õpetuse
eest pidi aga õppiija kirikumõisas ka oma tööjõudu mitmet
moodi rakkesse panema, peale muu õpetajat ta käikudel
sõidutama.

Kord tuli õpetajal pikem sõit ette — Tartusse Liivi-
maa sinotile — ja Jannsen võeti kutsariks. Teel jäädi
Puurmanni mõisa, kus herrased Kõrberi tuttavad olid,
õõmajale. Kuna Kõrberit osava muusikamehena tunti, paluti
temalt muusika tegemist ja õpetaja mängis mõned tõsisemad
tükid. Kuid siis avaldanud mõisa preilid soovi, et ka midagi
lõbusamat tuleks. Kõrber lausunud: „Ahaa, vist noored taha-
vad küll kontsakõdi saada! Noh, minust küll selle nõuta-
jat ei saa, aga kutsuge mu kutsar tuppa, küll tema mängib
teile tantsulugusid¹⁾“. Esiti imestatud seda kõnet kuuldes õieti,
sest mis muusikat nüüd hobuseajajalt võis loota. Et aga
õpetaja oma sõna koguni tõsiselt korranud, tahetud kat-

1) A. Jürgensteini teatust mööda on see lugu ka veidi teisel kujul
rahva seas liikumas (v. lhk. 127 ja 128).

seks kuulata, mida moodi kutsari mäng kõlab. Aga kui see siis mängima hakanud, annud esimene imestus maad teisele veel suuremale: Mäng olnud missugune! — See Jannseni mängulugu Puurmannis on õige laialt rahva seas tuttavaks saanud; sellest teati kui haruldasest sündmusest isegi Eestimaa äärel Setu piiril kõnelda. H. Prants.

Jannsen köstrina.

Jannseni õppimiseagaruse kohta on түsedaks tõenduseks, et tema õige pea oma kooliskäimise lõpetamise järele, juba 19-aastaselt, oma kodukoha köstriks — ehk kantriks, nagu ta ise nimetada armastas — seati. Ametisaamine läks tal selle poolest hõlpsasti, et kohaandjad, mõisnik ja õpetaja, seda nii tahtsid. Aga ta pidas oma ametit tosin aastaid niimoodi, et sellest Vändra vanemale rahvale tänini veel hea mälestus alali on püsinud. Jannsen jättis kantri Vändraste mõjukamad jäljed kui keegi teine enne ja pärast teda; tema mängimiseosavust tuletati veel kaua kiitusega meele. H. Prants.

Jannsen kosis mõisa juustumeistri tütre. Hommikul sõitis ta kodust uhke sõiduriistaga välja, aga mõrsjakodu ligidal kõrtsi juures laskis ta hobused rehe alla ajada, palkas juhtumisi seal olevalt külamehelt lihtsa taluvankri, kus heinakott redelite vahel istmeks, ja sõitis sellega pruudi ukse ette. Seal vabandas ta, et ta hiljaks jäänud, aga hobusega olla sekeldusi olnud, ja nüüd olla tarvis rutata, et õigeaks ajaks kiriku jõuda. Selle juures nõudis ta, et mõrsja tema kõrval, tema vankris peab sõitma.

Kehv taluvanker ei meeldinud neiule, olid ju teised pulmalised uhkete sõiduriistadega ilmunud, aga Jannsen lükkas kõik lahked ettepanekud, mõnda neist tarvitada, kangekaelselt tagasi. Ta ei tahta kedagi ilmaaegu jalameheks jätta. Neiu hakkas nutma, aga istus siiski peigmehe kõrvale heinakoti otsa ja pulmarong läks minema.

Kõrtsi juures pidas Jannsen hobuse kinni ja andis ootavale omanikule ära, laskis oma sõiduriista välja tuua ja istus mõrsjaga sinna, et sõitu jätkata.

„Ma tahtsin näha,“ seletas ta oma teguviisi vabandades mõrsjale, „kas sa mind armastad või ilusat vankrit. Kui sa ei oleks minu vankrile istunud, siis oleksin ma tuldud teed üksinda tagasi sõitnud.“

Naine ei ole hiljem oma järeleandmist iialgi kahetsenud. Jannsen ise ka mitte. G. E. Luiga.

Köstritegevusest mõjukam, viljarikkam ja ka Jannseni enese tuleviku tegevuse kohta sündsaks ettevalmistuseks oli tema tegevus rahva üle üldise hariduse edendajana, õpetlikkude kõnede pidajana. See pidi muidugi kõnesoleva aja laadiliselt ja sellekohastes raamides sündima. Kanter pidas õpetaja nõusolemisel ja vahest ka soovil pühapäiviti pärast kirikut oma juures palve- ja misjonitundisid. Kuid nendest kujunesid pärast, tunni- pidaja enda täienemisel ja ta kirjanikukalduvuse mõjul, nagu väiksed algushariduslised kursused. „Kanter“ hakkas vaimulikkude seletuste kõrval ka ilmalikka andma, nimelt misjonitegevust kirjeldades ka paganamaade loodusest, rahvast jne. kõnelema. (Kuidaviisi, seda näeme tema pärastistest mõnusatest selletaolistest kirjutustest.) Puudutati ka mõnesuguseid muid teaduslikka küsimusi, nagu taevalaotuse üle, maakera ja päikese käiku jne. Enne ja pärast tundide pidamist kõneldi nendest asjadest koduselt muidugi veel laiemalt ja vabamalt. Rahvale olid niisugused teadusepalukesed sel ajal alles täiesti uudiseks ja väga meeldivaks ning sündsaks vaimutoiduks. Kantri tunnid said aegapidi kuulsaks ja lugupeetuks, nii et sinna inimesi kaugemaltki tuli. Tundide puhul kubises „kantrimaja“ ümbrus inimestest ja hobustest, nagu oleks seal mõnda laata peetud.

See nähtus kandis aga peale muu seda isemoodi vilja, et õpetaja ja kantri vahekord, mis sinnamaani koguni südamlilik olnud (Körber annud oma reisikirjad Jannsenile läbi vaadata ja parandada), aegapidi külmemaks ja võõramaks muutus. Sest kanter, kes enne oma ülema ja õpetuseandja peale suure aukartusega vaadanud ning ta soovide järgi käinud, omandas aja jooksul enda väärtuse tundmisega enam iseisvust. Ning kuna Körber juba oma loomu poolest endast lugupidaja ning auihaldaja oli, tärkas temas kadedus, et ta endine õpilane temast nüüd mööda minema ning kõrgemale kasvama kippus. Sest inimesed käisid murruna „kantretundidel“, hoopis rohkem kui kirikus. Aga „Käru pühadel“ (iga kuu esimesel pühapäeval, mil õpetaja Käru abikirikus jutlustamas käis, kuna Vändras köstrijutlus oli) tuli kirikusse palju rohkem rahvast kui õpetaja kodusolekul. Körberile tikkus tunne, et kanter temal kiriku tühjaks kõneleb. Sellele tegevusele otse lausa vastu astuda oli tal ometi piinlik ja ta jättis selle tegemata; kuid oma pahameelt ja nukrust avaldanud õpetaja mõndagi korda kantremajast tundide ajal mööda minnes torkavate tähendustega, nagu näit.: „mis siin nüüd lahti on, — kas peetakse uut Vändra laata või?“

H. Prants.

Järgnevad lood jutustas mulle vana Undritz, õpetaja Paul Undritz'i isa, endine Pusu (Veskimõisa) karjamõisa rentnik Tartumaal Kambja kihelkonnas. Kas lood tõesti sündinud või legendad on, seda ma ei tea. Jutustaja oli tõsise iseloomuga inimene ja ei armastanud tühja juttu ajada; ta oli Jannseni vaimustatud austaja ja käis palju nende isikutega läbi, kes sel ajal Eesti avalikku elu esitasid; sealt oli ta nähtavasti mulle jutustatud lugusid kuulnud. On nad legendad, siis on nad igatahes väga varaselt tekkinud. Jutustamise aeg võis olla kas 1885. või 1886. aastal.

Kui vana Jannsen Vändras köster oli, siis tuli tal õpetajaga mõnikord veidraid sekeldusi ette.

Õpetaja armastas köstrit narrida, aga köster ei jäänud ka parajat vastust võlgu.

Kord kui köster ametiasjus õpetaja juures oli, nägi viimane läbi akna vaadates köstri koeri oma õues jooksvat.

„Ei tea, kelle need koerad siin peaksid ümber hulkuma,“ uriseb ta.

Jannsen vaatab välja ja vastab: „Need on minu koerad.“

„Mispärast lased neid siin ümber jooksta?“

„Aga mis ma võin neile teha?“

„Pane nad kinni.“

„Kuhu?“

„No aja siis kotti!“

Kui Jannsen õpetaja juurest koju jõuab, kutsub ta kellamehe, käsib koerad kinni võtta, kotti ajada ja õpetaja juure viia. Kellamees kohmetab sarnast käsku kuuldes ja küsib seletust, mistarvis koeri õpetaja juure viia.

„Tee, mis sulle öeldakse,“ vastab köster. „Õpetaja ise käskis.“

Kellamehel ei ole enam arupidamist, vaid peab tegema, mis ülemus käsib. Ta ajab koerad kotti, võtab selga, sammub kirikumõisa, astub kirjutusetuppa ja teatab asjalikult:

„Õpetaja herra, koerad on siin.“

„Mis koerad?“ küsib õpetaja arusaamatuses.

„Köstri koerad.“

„Mis neist siia tõid?“

„Köster ütles, et õpetajaherra ise olla käskinud.“

Nüüd tuli õpetajal oma ennist öeldud sõna meele; ta viskas käega ja ütles:

„Hea küll, lase nad jooksta!“ —

Jannsen hoidis rahva poole ja ei meeldinud mõisnikkudele ega õpetajale. Mingi asja pärast tõsteti köstri peale kaebtus ja konvent tuli kokku seda harutama. Kogudusest aga käis teade läbi: mõisnikud tahavad meie köstrit lahti teha.

Määratud päeva hommikul, veel enne kui mõisnikkude töllad kirikumõisa trepi ette hakkasid veerema, tuli juba kõigilt poolt inimesi jala ja hobusega köstri maja juure kokku, kes temaga ühes tahtsid kohtu ette minna ja tema lahtilaskmist keelata.

Kui tund kätte jõudis, mil Jannsen kirikumõisa pidi minema, oli tema sõpru ja poolehoidjaid juba köstrimaja õu täis kogunud.

Jannsenit liigutas see osavõtmine väga. Kirikumõisa poole läksid nad suures rongis ja laulsid:

„Meil tuleb abi Jumalast,
Kes ikka vägev olnud...

Kui oleks ilm täis kuradid,
Kes tahaksid meid neelda,
Ei karda meie kedagit,
Küll Jumal võib neid keelda...“

Laul ei olnud veel otsas, kui rong kirikumõisa jõudis. Kõik jäid seisma ja laulsid laulu lõpuni ära. Siis pööras Jannsen ümber, tänas sõpru saatmise eest ja palus südamlikult, et nad kohe ümber pööraksid ja rahulikult koju hakkaksid minema. Kui mehed seda palvet täitsid ja kõik ära minemas olid, läks Jannsen kohtumõistjate ette. Need ei sõandanud mitte teda lahti lasta. **G. E. Luiga.**

Sel ajal, kui Jannsen köster oli, läinud tema kari kord õpetaja maa peale vilja. Selle eest trahvinud õpetaja Jannsenit. Teine kord, kui õpetaja kari oma karjamaal köstri põllu ääres söömas olnud, läinud Jannsen salaja, tõmmanud aia maha ja lasknud õpetaja karja oma vilja — ja trahvinud siis õpetajat omakorda rohkem.

Lydia Kraus.

Lausa pahanduseks andis viimaks põhjust üks iseenesest tühine asi. Õpetaja Körber oli teatavasti ka ise õige viljakas Eesti kirjanik. Ta on üle paarikümne raamatu kirjutanud ning temalt sai küll ka Jannsen oma kirjanduslikeks tegevuseks esiti õhutust ja vahest mõnda eeskujugi, kuna aga teistpidi äratundmine, et Körberi raamatute keel väga palju soovida jättis, temas iha äratas paremini kirjutama hakata kui Körber seda oskas.

Õpilane oli meistrist mööda saanud. Nukra meelega märkas seda ka Körber ise, aimas, et kantrist temale vägev võistleja kasvab, ja ei näinud siis Jannseni kirjanikuks hakkamist sugugi hea meelega.¹⁾

Sündis siis nõnda, et Jannsen juhust leidis oma üleolemist teoga tunnistada. Körberil oli moeks koolikatsumistel oma raamatuid („Karjalaste raamat“, „Külaleib“, „Leivakorvikesed“ ja muud sarnased) usinamatele lastele meelega annetada ning selle juures raamatukestesse mõnda mõttesalmikest või mõnda muud eluõpetust kirjutada. Kord oli üks koolilaps raamatukese saanud õpetaja kirjutatud ridadega :

„Ära koori mähka.
Hoiä oma nahka!“

Hiljem juhtus Jannsen raamatut nägema ja kirjutas sinna omalt poolt salmiku ligi, mis õpetaja omale mitte austav polnud. Pärast aga sattus raamat jälle Körberi silmi; see nägi, mis sündinud, ja päris karmilt, kes tema kirjale lisa teinud. „Kanter kirjutas,“ vastas laps tõetruult. Ja siis kärsutas õpetaja selle „ninatarkuse“ üle õige tuntavalt nina.

Kas ja mismoodi hõõrumisi ja kokkupõrkamisi see asi õpetaja ja kantri vahel tekitanud, ei teata ligemalt. Aga tõe-asi on, et nende vahekord viimasel ajal, mil Jannsen Väändras viibis, õieti teravaks ja vastoluliseks oli läinud. Kõneldakse (vast liialdades), et Körber kord kurtnud, Jannsen olla temale enam pahandust teinud kui 12 hobusega võib vedada. Jannsen jälle öelnud mõrudalt: „Keda Jumal tahab nuhelda, selle teeb ta kõstriks“. Tagajärjeks oli, et Jannsen varsti pärast seda enam „Väändra kanter“ ei olnud ning ta järeltulijaks esimene kättesaadav mees võeti, — keegi, kes sinnamaani kingsepaametit pidanud. Kui Väändra inimesed olid õpetaja ees

1) Kümmeaastast hiljem oli endisel „Väändra kantril“ võimalik seda ettejuudmist enda endisest õpetajast hiilgavalt suuremal tõelisel näidata. A. 1859 said Körber ja Jannsen korraks ametivendadeks ja omast kohast võistlejateks: Körber toimetas Tartus ilmuvat „Tallo-rahva Postimeest“, Jannsen „Perno Postimeest“. Ja tagajärg oli, et kõstri leht õpetaja lehe surnuks võistles, nii et see aasta lõpul seisma jäi ja oma lugejad ise Pärnu lehe juure juhatas.

Körber isegi tunnistanud pärast salgamatat seda, et tema endine kanter temast üle olevat. Kord tulnud Körberile Tartust ta tööde kirjutaja Laakmanni käest kantitais ta oma kirjutatud raamatuid, nende seas aga leidunud ka mõned Jannseni omad, vahest kogemata trükikojas sinna pandud. Körber silmitsenud neid ja öelnud siis, tema tundvat, et selle mehe raamatud sisu poolest tema omad kaugelt üles kaaluvat....

nurinat tõstnud, et sellest mehest küll senise kantri kohast orelimängijat ei saa, öelnud õpetaja hoolimata: „Pole viga; lase aga Andres oma näpud pigist puhtaks peseb, siis ta mängib teile küllalt!“¹⁾

Kõneldud lugu võis vahest Jannseni Vändrast lahkumist kiirendada, aga ka selletagi oleks see igatahes tulnud, sest tungiv tarvidus, linnapaigas kirjandusele ligemale saada, ning ka oodatav laste koolitamine tõmbas Jannseni mõjukalt Pärnu poole. Temal mõlkus juba siis tugevalt mõte, Eesti ajalehte asutada. See soov tärpanud temale, nagu ta ise sellest kord „Postimehes“ kirjutas, juba koolipoisi-põlves, O. W. Masingi ajalehte lugedes. Need olid muidugi aga vanemad aastakäigud ning terane poisike kuulas, kust uuemaid saada võiks, sai aga teada, et leht ammu enam ei ilmugi. Ja siis tulnud temale mõttesse, et kui ma kord ise hakkama saan, siis asun ajalehte kirjutama. Soov täitis poisikese meelt nii, et sellest korra isegi oma kooliõpetajale usaldas kõnelda, tähendades, et hea oleks, kui ka meie rahvale tema keeles „seitungi“ pakutaks. Aga selle kõne peale hakanud vali koolimees, „pikk, tugev herra“, käriseb nagu kibuvitsa-põõsas. Kärkinud kurjalt: „Ennäe mul asja! Noh, see oleks alles sadul sea selga! Või talurahvale seitungi? Katsu mul saksu! Kes peaks õieti seda kirjutama, kes trükkima, kes lugema ja — mis peaksi: kes mõistma? Talurahvast nüüd mõni seitungi tahtja! Mis pöörane mõte sulle pähe on tulnud, poiss! Katsu aga, et oma koolitöö juure saad, muidu ma kirjutatan sulle vembraga naha peale niisuguse seitungi, et sulle eluajaks meele jääb.“

Selleks korra surmati tulevase toimetaja ajalehemõte küll, kuid surnuks see ei jäänud, vaid tärkas omal ajal poisist meheks sirgunud Jannseni peas uuesti elule ja sai kindlama kuju, kui esimene kirjandusline ettevõte, „Siioni kannel“, tal õieti õnnestas. Juba siis (a. 1845) katsus ta esimest korda ajalehe asutamise püüdega õnne, kuid lubapalvele tuli käre eitav vastus. Aga see ei kohutanud meest mõtte juurest eemale, vaid ta püüdis sellest tõeks teha, niipalju kui võimalik. Et ajalehte asutada ei saanud, hakkas ta ometi aastaraamatut välja andma — eelnimetatud „Sõnumetoojat“, mis ettevõttest aga pärast tema mõlemad „Postimehed“ välja võrsusid ning terve Eesti ajakirjandus arenes. Mõlemate „Postimeeste“ luba

1) Siit saadik on H. Prants oma kirjutustes E. Petersoni isa mälestuste järele jutustanud.

saadi korraga, 23. dets. 1856 — „jõulukingiks,“ arvas Jannsen. Kõigi keeldude ja raskuste kiuste, mis talle teel ees seisid, sai Jannsenist Eesti ajakirjanduse isa.¹⁾

H. Prants.

Jannsen Pärnus.

Pärnu tulles olla Jannsen Tori lodja peal laulnud: „Ma tahan maha jätta sind, kaval Vändramaa, ja Pärnu linna tötta, seal vabalt elada.“

Pärnus oli kirjutamine temale öötööks, kuna ta sagedasti üksnes kaks tundi magamiseks tarvitas, sest et väiksest l'ooliõpetaja-palgast temale ja ta perele ülespidamiseks ei jatkunud.

Olen kirjanduseväljal Jannseni õpilane. Jannseni järele sain ka mina endisel ajal kirjaniku nime: Jannsen andis „Eesti lauliku“ välja, mina — „Eesti laulutooja“ (7 annet); Jannseni „Sõnumetooja“ õhutusel kirjutasin mina 10 annet „Eesti jututoojat“; tema andis „Sioni Ohvri Altari“ välja, mina — 4 jagu „Sioni Ohvri Kannelt“. Temal oli meistritöö, minul — õpilasetöö.

M. Sohberg.

Aastal 1859, kui ma 11-aastane olin, viis isa mu Pärnu linna alevisse, J. W. Jannseni juure kooli, kus ma 4 aastat õppisin.

Alevit, kus kool asus, kutsuti sel ajal Pärnu kalameeste aleviks.

Koolimaja, kus J. W. Jannsen „koolreistriks“ oli, on praegugi olemas, niisama ka tema väike kirjutusetuba kooliklassi kõrval.

Tema kool oli kõrgem külakool, kus ainult selleaegne linna õpetaja praost Schulz ülema kohuseid täitis; muud Pärnu linnas asuvad koolide ülevaatajad temasse ei puutunud.

Palgaks oli J. W. Jannsenil umbes 3 vakamaad. Põllul kasvatati enamasti ikka kartulid, kuna muu osa rohumaaks oli. Majapidamise tarvis olid tal hobune ja sulane.

Sügisel olid ka koolipoisid ja -tüdrukud kartulite ülesvõtmisel abiks ja said selle tasuks süüa. Proua oli kartulihuniku juures korda pidamas.

1) Õigusega on öeldud, et tema „Eesti vaimuelu isa oli iga põllu peal“, aga kõige täielikumalt maksab see sõna ajakirjanduse kohta; ta oli sellel tööpõllul igas tükis algataja ja põhjapanija, nii et teised seal edasi võisid ehitada.

Koolis käis umbes 70 last. Igaüks neist maksis aastas 3 rbl. kooliraha . . .

Oma palgale teenis J. W. Jannsen lisa kirjatöödega. Minu kooliskäimise ajal kirjutas ta „Perno Postimeest“. Meie, ustavamad koolipoisid, viisime tihti tema kirjutusi trükikotta.

Tunniplaani meil koolis ei olnud. Siiski oli tundide kord meil iga nädal ühel kohal: hommikul laul, palve ja lühike kõne. Siis järgnesid tunnid — esmalt katekismus ja piiblilugu, kuna teiseks tunniks rehkendus oli.

Kool oli kaheklassiline. Kooli laudad olid lihtsad, ääred ühekõrgused ja seisid klassis kahes viirus, mille vahelt tee läbi käis. Klassist läks üks kirjutusetuppa ja teine üks otsekohe teiselt poolt koolmeistri eluruumidesse.

Selleaegse moe järele kandis J. W. Jannsen pikka pruuni kalevist kuube, mida õigusega öökuueks võib nimetada. Ja selle pika kuue kohaselt kandis ta ka pika varrega piipu. Piibus tubaka põlemasüütamisega oli ta alati kimbus.

Eluruumidest paremat kätt istusid koolilaudades lapsed, tüdrukud ja poisid segamini. Meie kõik olime Eesti keele õppijad, parema poole peal aga need, kes ka Saksa keelt õppisid . . .

Ilukirjutus ja diktaat olid mõlemad Eesti keeles ja ühes teise klassi lastega. Ilukirjutuse tarvis olid targematel heftid, kuhu nad suurelt tahvlilt sõnu ja lauseid ära kirjutisid. Sel ajal tarvitati hanesulgi, mida koolmeister sule-noaga kõigile lastele pidi lõikama.

Laulmiseõpetamises oli J. W. Jannseni kool teistest tolle-aegsetest koolidest kõrgemal järjel, sest terve kihelkonna külakoolmeistrid aeti tema juure laulukursusele. Koolis õpetati kiriku- ja ilmlikka laulusid. Viisid kirjutati suure tahvli peale. Selle varal tehti ka noodinimed ja muud noodiõpetuse üksikasjad tutvaks. See edendas viisi õppimist. Ilmlikkude laulude salmide jaoks olid koolilastel väiksed heftid.

Sel ajal, kui ma koolis käisin, valmistas J. W. Jannsen „Eesti laulikut“. Pärast koolitunda ja tundide vaheaegadel mängis ta kooli klassis oreliga neid viisisid üle ja proovis nende kokkukõla . . . Kui ta muidu oma meelelahutuseks orelit mängis ja seega iluheliseid mängus kinni püüdis, oli seda kaunis kuulda. Rahvas läks õhinal kiriku, kui teadis, et sel pühapäeval Jannsen orelit mängib.

Minu kooliskäimise ajal oli Jannsenil segakoor, kus ka mina altilaulja olin. Laulmas olid seekord muu seas

tema varem ja noorem tütar (nad laulsid sopraani), selleaegne pasunakoori juhataja ning pärastine Häädemeeste köster Jürgens, aidaperemees Tõnisberg, pärastine Sindi vabriku direktor Nuth, Kirschbaum j. t. Laul helises kaunimal kõlal.

Laulud olid suurelt jaolt vaimulikud. Mäletan, need kanti kord Pärnu Elisabeti kirikus kontserdina ette. Kontserdil oli palju rahvast.

Kui Toris 1854. a. uut kivist kirikut õnnistati, läksid ka minu vanemad sel pühapäeval kiriku. Tagasi tulles jutustasid nad, et linnast olnud Jannsen seal oma lauljatega koori peal laulmas; laul olnud ilus kuulda.

Minu isa ja teised vanemad inimesed teadsid kõnelda, et Jannsen oma lauljatega kord Pärnu linna kõrgel vallil ilmlikka laulusid laulnud, muu seas ka „Rätsepate laulu“. Linna rätsepad saanud selle laulu pärast Jannseni peale pahaseks.

Johan Oidermann (Toris).

Jannsen Tartus.

„Vanemuine“ oli esimene Eesti selts eestikeelse laulmise ja kõnepidamise jaoks Tartu linnas. Tema asutaja oli J. W. Jannsen. Vaevast hoolimata seadis ta põhjuskirja kokku ning saatis selle kõrgele riigivalitsusele kinnitada. Põhjuskiri leidis kinnitust — ja nõnda võisid siis eestlased juba 1866. a. seltsis koosolekuid pidada ja avalikult laulmas käia . . . Puudumata püüdsin ka mina iga kuu, kui selts koos käis, seal olla.¹⁾

Isa Jannsen oli osav laulu- ja kõnemees. Ka teised osavad mehed pidasid laulmise vaheaegadel niisama õpetlikka kõnesid. See kõik oli Eesti noorele seltsile ehk sellest seltsist osavõtjatele sõpradele kosutavaks hariduseäratuseks; seepärast võeti seltsi koosolekutest vaimustusega osa . . .

Pärnumaal Tori vallas elas taluperemees ning ehitusemeister Jaan Tamman. Ta oli umbes 1868. a. kaks-kolm tuttavat taluperemeest enese juure palunud ja teadustas neile, et tal juba mõni aeg südame peal olla Pärnumaa

1) „Vanemuise“ seltsi esialgseks kooskõlmise-kohaks oli Kroonuata taga olev Freidank'i maja, kust selts peagi kesklinna poole Tirongi majasse asus. Et ka siin ruum kitsaks jäi, siis kolis selts üle Kivisilla vasakut kätt seisvasse esimesesse (Pabu) majasse teisele korrale, kust ta pea jälle tagasi teisele poole jõge, linna serva, Ropka mõisa tee ääre vasakut kätt viimsesse linna majasse korteri läks. Sealt rändas „Vanemuine“ hiljemini Jaama uulitsasse oma päriseks ostetud majasse. 1906. aastast peale asub ta Aia uul. oma majas.

talunikkude majapidamise edendamiseks põllumeesteseltsi asutada (selleks annud talle „Vanemuise“ seltsi asutamine hoogu), ja luges neile enese kokkuseatud põhjuskirja punktid ette, mis pikemalt läbi harutati, parandati ja siis J. W. Jannseni kui „Vanemuise“ seltsi presidendi kätte läbi vaadata ja parandada saadeti. Jannsen kui agar mees ei jätnud soovi täitmata; ühtlasi oli ta sealt ka Tartu Eesti Põllumeesteseltsi põhjuskirja välja kirjutanud, mille ta siis Tartus „Vanemuise“ viimases üürikorteris (Ropka mõisa tee ääres olevas majas) umbes 50-nele Tartumaa talupidajale ette luges. Koosolijad võtsid põhjuskirja rõõmuga vastu, kirjutati nimed alla ja saadeti kinnitusele. Ka Pärnumaa meestele tagasisaadetud põhjuskirja toimetas J. W. Jannsen hiljemini riigivalitsusele kinnitada. Tartu põllumeesteseltsi asutajatele jõudis seltsi kinnitamine pea kätte, hiljemini ka Pärnumaa meestele.

Mart Mitt.

Pärnu esimesel laulupidul (10. juunil 1900) kõneles ülempreester M. Suigusaar oma isiklikkudest mälestustest Jannseni kohta muu seas järgmist: Kui esimese Eesti üleüldise laulupidu mõte liikuma hakanud, tulnud Jannsen ühel päeval Suigusaare juure ja ütelnud temale: „Kuule, Suigusaar, mina ei oska ise Vene keelt; ole nüüd mulle abiks ja aita mul kubernerile venekeelne palvekiri kirjutada, et meie laulupidu luba saaksime.“ Suigusaar olnud nõus ja kirjutanud kirja valmis, mis sedamaid ära saadetud. Luba ei jäänud tulemata.

M. Kivialune.

Jannseni suuri ja laialisi teenuseid meie rahva edu loos on teisel tarviliselt hinnatud. Siin olgu veel selle peale tähendatud, et tema ka Eesti rahva ligistamiseks ja tutvustamiseks oma sugurahvastele Soomes ja Ungaris tähtsaks teguriks oli. Tema alatud ja juhitud esimene Eesti laulupidu ei saanud üksi vägevaks „pasunaks, mis pani ärkama kõik Eesti isamaad“, vaid see nõutas Eestile ka lugupidamist ta „vanemate vendade“ — Soome rahvatõu kulturarahvaste juures. Laulupidu tõmbevõimul tulid siia külaliseks Soomest magistrid *Aspelin* ja *Svan*, Ungarist õpetlane *Hunfalvy*. Need võisid siin vastuvõtmist leida juba Eesti soolises ja Eesti vaimulises *haritud* perekonnas — Jannseni kodus, kus kõrgevaimuline majatütar *Koidula* kui hingeaks oli. Jannseni perekond oli nõnda mitte ainult Eesti ärkavale seltskonna-elule idupaigaks, vaid ka kaugelt tulnud võõrastele nendele omase

peavarju pakkujaks. Ja nende Eestis viibimine kandis meile väärtuslist vilja: Soomes hakati sest saadik Eestit hoopis rohkem tähele panema ja sellest kirjutama; hoolstasti tegi seda nimelt Svan, kes Eesti keelegi kaunikeselt ära õppis ja seda vähehaaval kodukeeleks tarvitas. Ungaris aga kirjutas Hunfalvy oma reisinähtustest siin maal suure kaheköitelise raamatu, millest esimene köide ka saksakeelses tõlkes ilmus, ning selles kõneles ta uuele elule ärkava Eesti olust suure lugupidamisega, tutvustas nõnda Ungari rahvast e s i m e s t korda ta kauge ja unustusesse sattunud sugulasega, nimelt ka ta keelega, selle (ja Soome) keele sugulust Ungari keelega näidates. Nõnda pandi Soomes kui Ungaris alus Eestiga tutvustamiseks.

Ungari õpetlane, kes juba oma kodumaal Eesti sugurahva vastu huvitust tunnud ning tema keelega tegemist teinud, nii et siin alles eestlastega kõneldes öelda võis: „Ma mõistan jo natukene teie keelt,“ teadis ka Eesti laulupidu pidamisest ja reisis otse selleks ajaks siia. Oma sõidul Riias Haapsalu kaudu Tallinna, siis Tallinnast Tartu ja jälle Viljandi kaudu Tallinna tagasi, puutus ta ka õige rohkelt Eesti rahvaga kokku, kuna linnades end Eesti haritlastega tutvustas, niipalju kui neid siis oli. Tema kirjatööst leiame mitmeti õige huvitavaid teateid tolleaegse Eestimaa ja rahva olukorrast, mida mujalt kuskilt ei leidu; ka on kauge võõra mõtteavaldustel siinsete nähtuste kohta oma teatav mõnu. Ungaris on Hunfalvy kirjeldused kahtlemata mõju avaldanud.

Jäägu aga siin kõik muu kõrvale ja kuulame Ungari teadlase kirjutusest üksi seda osa, mis otse Jannseni kohta käib.

„Koputati ukse pihta ja mu hüüdmise peale astusid sisse kaks noortmeest: Svan, ühe Helsingi erakooli juhataja, ja Aspelin, Soome riigi-arhiivi ametnik. Nemadki olevat Soomemaalt Eesti piduks siia tulnud ja Jannseni juure korterisse asunud. Nad kutsusid mind ka sinna, ja meie läksime siis kolmekesi.

Jannsen elab Eesti kiriku lähedal oma ühekordses majas... Kui meie sisse astusime, võttis meid parajasti koju tulnud peremees lahkelt vastu ja tutvustas mind oma perekonnale — abikaasale ja mõlemale tütrele; noored soomlased olid kui majasõbrad muidugi juba tuttavad. Olin vähe aega kõnelnud, läks proua Jannsen oma noorema tütreaga, kes väga ema sarnane ja temale, nagu näis, perenaisetalituses abiks on, meie juurest ära ning jutuajamist juhtis nüüd majaherra ja ta vanem tütar,

kellel, nagu kõigest tunda võis, majas teatav vaimline ülevõim (suprematie) käes oli. See oli Lydia, „Ojamöldri“ kirjutaja ja alles esimene Eesti naiskirjanik. Oma luuletused on ta „Emajõe ööpiku“ nime all avaldanud; ta on nõnda esimene Eesti ööpik.

Vististi ütleb seda lugedes mõnigi lugeja, et mis selles siis iseäralist on, kui keegi parema kasvatuses saanud tüdruk, kelle isa kirjanik, ka ise uudisjutte ja salmi-kesi kirjutab. Muidugi, iseenesest ei ole selles midagi iseäralikku; Inglise, Prantsuse, Saksa kirjanduses, juba ka meie juures Ungaris nimetatakse seda ainult siis, kui kirjanik tõesti midagi tähelepanavat on kirjutanud. Koguni teisiti on aga lugu eestlaste juures. Siin laseb see nähtus teatavat arenemisekäiku aimata, mida vaja on, et keegi rahvas ülepea haritud rahvaste reas võib olla; see on linna-eestluse esimene kevade-õis, mis seniste olude kestusel veel võimata on olnud. Meie mõistame otsekohe nimetatud nähtuse tähtsust, kui meie Jannsenit teatava uhkusetundega kuuleme ütlevat: „Mina olen juba vabal ajal sündinud!“ Sest eestlased olid alles 1819. aastani pärisorjad ja tänagi veel arvab siitmaa linnade vana kodanik, et linnas Eesti alguskool ülearune olevat!

Vahest ei suuda ma seda tunnet mitte õigel viisil kujutada, mis Jannseni majas viibides minule tahtmata peale tuli. Mina arvasin end, kuna ma veel salgakest noori liimesi ka ligiolevateks mõtlesin, nõnda-öelda noore eestluse ringkonnas viibivat, kelle vaimliseks juhiks minu külaskäigu puhul maja-peremees, ta iseäranis külgetõmbavaks liikmeks aga neiu Lydia ilmus. Tema suured pruunikad juuksed, mida uueaegne peakate selgesti näha laskis, varjas kõrget otsaesist ja kena, õieti ilusat nägu, mis endast meesügavust ja mõtterikkust avaldas. Tema hääl kõlas meeldivalt; Saksa keelt kõneles ta, nagu üleüldse Baltimaa haritud elanikud, väga puhtalt ja ilusalt. Ta kõnelemine ja liikumised on elavad, kärmed, aga mitte kärsitud (ägedad). Kasvu poolest on ta natuke üle keskmise suuruse.

Minult päriti õige palju Ungari olude üle ja ma sain aru, et niihästi Jannsenit kui ta tütart meie Franz Deasci¹⁾ isik ja ta iseolu iseäraliselt huvitas. Mina aga juhtisin kõnet ikka jälle eestlaste, nende püüete, lootuste ja tulevikuootuste peale, mis mind väga huvitasid. Jannseni kindel arvamine on, et eestlased ainult sakslastega kokku sündides kosuda ja edeneda võivat; ta soovib aga

1) Tolleaegne Ungari tähtsam avaliku elu tegelane.

sakslastelt rohkemat liginemist, et see lõhe kaoks, mis tänini veel nende mõlemate selle maa kihtide vahel olemas on. Eestlane peab ka linnades mõjule saada võima; seltskonnas peab üheõiguslus valitsema; mis peale selle, jätab ta asjade arenemisekäigu hooleks. Tema on iga üleliigse ruttamise vastane ja ise järeleandlik nendele eelarvamistele, mille juured endisel ajal tugevaks on saanud ja mis mitte äkki ei või ära kuivada, mida aga vägivaldselt hävitada püüda halpus oleks; sest siis saaksid nad kas veel tugevamaks, või tungiksid ka teisele, tervele maapinnale. Tema peasiht käib selle peale, rahvast harida ja elavamaks, töökamaks teha.

Meie näeme, Jannsen, vahest Eesti haritluse (tsivilisatsiooni) pea-tööriist, on arukalt mõtlev, mõõdukas mees; tema tegevus võib üksnes nõnda õnnistusrikas olla, sest ta ehitab ja ei hävita midagi.

Eesti ajakirjanduse kohta võis Jannsen minule kõige kindlamaid teateid anda, sest ta on selle keskkoht, peaaegu ta ainus toimetaja ja väljaandja. (Teatatakse ligemalt, et Eestis siis viis ajalehte ilmunud: neli Tartus — kõik Jannseni toimetusel, üks Pärnus. Nende trükisuurus olnud: „Eesti Postimehel“ 2000, tema „Jututoal“ niisama, „Missionaril“ ja „Eesti Põllumehel“ kummalgi 1000, „Perno Postimehel“ aga 750.)

Kui vast seda ajakirjanduse kogu koguni madalaks arvatakse, siis mõeldagu, et terve Eesti rahva suurus ainult 600.000 hinge on¹⁾ ning et nendest eestlastest, kes päris Venemaa kubermangudes, nõnda Eestimaast väljaspool elavad, vaevalt tellijaid leidub. Ning kuna Saksa kodanlus ja maaomanikud Eesti ajalehti peaaegu sugugi ei loe, siis on nende lugejakonnaks, peale mõnede vaimulikkude, ainult kooliõpetajad, linnade eestlased ja maarahvas. Aga ka linnaeestlaste arv ei ole suur, isegi kui meie linnaelanikkude suurema poole nendeks loeme, kuna nendes elanikkude hulk üleüldse vähene on. Eesti ajalehti peavad järele loevad nõnda kõige suuremalt osalt Eesti talumehed...

Jannsenid kutsusid mind lõunalauale ja ma võtsin kutse tänuga vastu. Maja rõdul, mis aia vastas on, oli laud kaetud, mille juures meie oma kõnelemist jätkasime.

Õhtupoolel lahkusin ma sellest, minule väga huvitavast seltskonnast.

Sellele kirjeldusele järgneb „Emajõe ööpiku“ (Koidula) tutvustamine Ungari lugejatele, milleks „Ojamöldri“ jutustuse

1) See arv oli küll liig madalaks hinnatud.

sisu peajasjalikult ümber on pandud, „sest ka sellest võib tema kirjutaja mõtteviisi ja laadi kohta otsust teha, ja ühtlasi leiame meie selles väikse armsa kujutuse Eesti rahva elust“.

Nõnda Hunfalvy Jannsenist ja ta perekonnast. Sellest „suuremast, kes tulema pidi“ Eesti rahvusetunnet õhutama ja Jannseni tegevust osalt ära varjama, ei saanud tema veel muud teada, kui et see eestikeelse „Kooli lugemise raamatu“ oli kirjutanud, ning sellest annab ungarlane otse üllatavalt hea otsuse. „Nii ilusat ja osavalt toimetatud, kenade puulõigetega ehitud, rahvakooli lugemise-raamatut, nagu Jakobsoni oma, mille esimene osa minu ees seisab, olen. ma Ungaris vaevalt kunagi näinud.“ — Nõnda oli alles oma kulturaelu alguse lävel olev Eesti ühes asjas Ungari ammusest kulturarahvast juba ette jõudnud!

H. Prants.

Ülemalnimetatud Undritz on J. W. Jannseni suust veel ühe naljaka lookese kuulnud, millest aga mitte teada ei ole, kas Jannsen ise selle tegelane oli või mitte. Olnud kõige suurem lõbu Jannseni jutustamist kuulata. Kui aga Jannsenit seltsimajas või koguni mõnel pidul tabatud, kus tal väheke vaba aega olnud, siis olnud kõik õhinal tema ümber palvega, et ta midagi jutustaks. Ja siis istunud ta laua taha, toetanud vahelite pandud kätel laua peale ja hakanud vestma... Tema kõneallikas ei kuivanud ilmaski, ei vähenenud ka kuulajate huvitus, vaid need istusid ammuli suuga, ja öökene lendas noolekiirusel mööda, ilma et kellelegi und silma oleks tulnud. Jannsen jutustas kõigest: paganate elust ja misjonitööst, võõrastest maadest ja rahvastest, vana aja kuulsatest meestest, looduseteadusest, põlluharimisest ja majapidamisest — üks kõik millest jutustas, kõik oli ühte viisi huvitav. Ta oli nagu mõistujutus see mees, kelle puutumise all kõik kullaks muutus. Ja nalja oskas ta nii teha, et ka kõige tõsisem valju naerupahvatust tagasi ei suutnud suruda.

Ühel ööl — vist esimese laulupidu ajal — on ta „Vanemuises“ muu seas järgmise lookese rääkinud, millest mõned kuuljad on arvanud. et tema ise see vallatu kaastegelane on olnud.

Lugu on nii:

Vana köster oli harjunud iga jutluse ajal magusasti magama. Selleks pani ta käed vahelite oreliklahvide peale, laskis väsinud pea nende peale vajuda ja uinus õiglase-unesse. Mingisugust riket see uinak tema tegevusesse ei

toonud. Sest õpetajal oli viisiks kõik jutluseaeg tasase häälega rääkida, mis heaks unemuusikaks oli, aga lõpuks „amen!“ nii valjult ja selgelt hüüda, et iga magaja pidi ärkama. Jutluse järele aga lauldi kantslisalmiks ikka „Oh võtkem Jumalat“ ja selle viis oli köstril nii sõrmede sees, et tal tema jaoks nooti otsida ei tarvitsenud.

Nüüd juhtus aga ühel pühapäeval, et keegi vallatu noormees köstrile väikse vingerpussi tahtis mängida: keset jutlust ütles ta magava köstri kõrva ligidal tagasihoitud häälel: „A—amen!“ Köstri unemõõt ei ole veel täis, poolsegaselt kohkub ta üles, lööb sõrmed klahvide peale ja ürgab täiel häälel laulma: „Oh võtkem — —“ Aga orel ei anna häält, sest lõõtsatallaja ei ole veel tuult teinud ja õpetaja hüüab kantslist: „Pea, pea, mul on veel ütelda.“

„Mis sa's nii vara „amen“ ütled!“ pomiseb köster, enneaegse äratamise üle pahane.

G. E. Luiga.

... Ladusa jutuga oli Jannsen, õige palju ta rääkis, pool suud oli tal naerul. Teravasti mõistis ta vastata rahva elust võetud piltidega. Näituseks: Mis on palju ja mis on pisut? Kui löoke üle põllu lendab ja midagi kukkuda laseb, siis on seda põllule liig pisut, aga kui see kukkunud asi moonakesele supilusikasse tilgub, siis on seda liig palju.

J. Kerg.

Eluõhtu ehal ja kalmul.

Väga haruldane on nähtus, et mõni avaliku elu tegelane juba enda eluajal oma täitsa l õ p e t a t u d töö peale tagasi võib vaadata, seda ise kaasa elada ja hinnata. Nii oli lugu Jannseniga. Ligi kümme aastat elas ta ihulikult veel, kuna ta vaimliselt juba 1880. a. 1. novembrist saadik murtud ja rahvale nii hästi kui surnud oli; mingit tegevust ei saanud ta enam avaldada, ei elust üleüldse mingis asjas osa võtta. Kiires ja käre das eluvoolus unustati üleüldiselt äragi, et tema veel elas. Ainult väiksearvuline sõprade ringkond teadis seda; aga kokkupuutumist oli nendelgi vanakesega väga vähe, sest et see oma raskes põdemises rahu tarvitas.

Viimane kord, kui hõbepeaga vanake veel suuremas seltskonnas võis viibida ja rohkemat hulka inimesi oma ümber näha, oli tema 70 - a a s t a s e s ü n n i p ä e v a puhul 4. mail 1889. Siis sündis kohal, mis omal ajal õige tuatud ja tähtis oli („Tartus Tiigi uulitsal seisab sepa-pada,“ laulis kord Dr. Kreutzwald), midagi armsat ja liigutavat, mis ligiolijatele kalliks mälestuseks jäi. Sinna,

Maarja kiriku ligi oleva madala, papikatusega majakese taha aeda, kogus nimetatud päeval „vara hommikul enne päikese tõusu“ salgake sõpru, suuremalt jaolt „Vanemuise“ ja „Tartu Eesti Põllumeesteseltsi“ liikmed. Oli üliilus, armas, soe kevadine hommik; näis, nagu püüaks ka loodus oma poolt seda tundmust õhutada, mis väikse seltskonna rinda täitis, kes siia oli kogunud „Eesti elukevade“ tublimale tööliselale tema haruldaseks sünnipäevaks oma rõõmu- ja tänuavaldusi tooma.

Värskes hommikus õhus kõlas siis väikses aiakeses rõõmus, südamlilik lauluhääl, millele lõokesed õhus oma lidistamisega kena lisa andsid. Lauldi kõige enne Jannseni oma tehtud laulu: „Tere nüüd, sa kallis päev,“ pärast mitmeid muid. Tõesti, siin tundis iga laulja iga sõna oma hinges kaasa, kuulajad niisama... Ja kui siis majakese uksest aus hõbepeega vanake rõdule välja sammus ning sügavas liigutuses tänu sõnu kogeles, käis nagu elustav säde kõigist läbi. Hulga aja järele, mil „isa“ vaikselt oma vagusas kodukeses elanud, kõigest võõrastega läbikäimisest lahus olnud, seisis tema nüüd kord oma „laste“ suurema hulga seas, ja need võisid teda jälle ligemalt näha, temaga sõnu vahetada. Rõõmustav oli näha, et vanake otse sellel päeval tervem ja tugevam välja nägi kui muidu harilikult; ta võis, kuigi katkestatud sõnadega, mõnegi sõbraga hästi juttu ajada; ka näis ta mõnda asja paremini mäletavat, kui muidu oma haiguse ajal. Rõõmsa tundmusega märkasid võõrad, et armsal „isal“ oma laste vaatamatuleku üle tõsiselt hea meel oli.

Kes suudab küll mõista, mis mõtted sel puhul „isakesest“ täitsid! Vahest tuli temale ka see kibe aeg oma tegevuse lõpupoolest meele, mil tema oma „laste“ poolt nii mõnda mõrudust maitsta ja kibedust tunda sai. Kui nõnda oli, siis võis vanake küll ka tõsist troosti selle kohta tunda, nähes, et tema töö ja hool oma rahva tuluks ometi vääriolist lugupidamist oli leidnud, võis näha, et tema mitte asjata polnud elanud ja töötanud. Armastust oli aus kirjamees rohkesti külvanud ja nii oli temale armas näha, et ka armastust võis lõigata.

Paar tundi viibiti üliarmsalt „roht-aias lahkete vanakeste seltsis“, sest ligi olid ka mitmed muud vanemad „Vanemuise“ seltsi osalised, „Eesti elu kevadeaja“ nägijad ja selles kaasa töötajad.

See tunnike jäigi viimaseks, kus isa Jannsen suurema rahvahulga seas viibis ja laiema ilmaga kokku puutus. Selle järgi jäi ta veel jõuetumaks ning ei saanud enam

jalga kodust välja viia, mida varemini vahel harva veel oli teinud, nimelt mõnikord Tartu E. Põllumeesteseltsi koosolekul käinud, kus ta aukohal istus. Kui siis otse aasta hiljem tema truu eluseltsiline, kellega ta üle 47 aasta kõiki elurõõmusid ja muresid kaasa elanud, ta kõrvalt ära kutsuti, läks juba paari kuu pärast ka „isa“ ise igavestesse rahumajadesse.

Et matmine juba kahe päeva pärast peeti, ei saanud sinna kaugemalt osavõtjaid koguda, vaid matusel viibisid pea ainult tartlased, aga neidki ilmus õige suur kogu, kadunu sõpru, tuttavaid ja muid austajaid juba leinamajasse. Eesti surnuaiale, ta lahtise haua juure, tuli otse suur rahvahulk. Peeti palju kõnesid, millest kõigist sügav austus ja tänu „isa“ isiku ja ta töö vastu õhkus. Kõigi nende üdiks oli mõte, mis „Vanemuise“ seltsi poolt hauale pandud suurel kannelpärjal lugeda seisis, järgmiste sõnadega:

Maga vaikselt, kallis isa!
Sinu nimi meie meele sees,
Eesti võimsam kirjamees,
Vanemuise seltsi isa!

Hauakõnede teine heli ilmus „Eesti Kirjameeste Seltsi“ poolt pandud loorberipärja lipukirjas:

Oh hinga, isakene,
Sa mele armukene,
Siin selle haua sees!
Küll Tema silmad näinud,
Kes Sulle liiga teinud;
Ta tasub viimse kohtu ees.
Meil silmad mitmel vees.

Õige südant liigutav oli näha, et kui avalik matuse-talitus lõpetatud ja suurem rahvahulk ära läinud, mõned vanad kulupealised, riiete ja näo järele arvates lihtinimesed, värske haua juure astusid ja ristis kätel vaikselt põlvet lugesid. Nad palusid selle mehe hingerahu eest, kelle kirjatööd nendel mõndagi tumedat tundi valgustanud, sest mis Jannsen laialisel eluväljal töötanud, ei olnud nendesse vist palju puutunud. Siin võis tunda ja näha, et rahva südamest tema tähtsale pojale tõsised leinapisarad järele voolasid. Mõnda teist kuulust meest võidi meil küll kõrgesti austada, aga mitte nii väga armastada kui Jannsenit. See rahvategelane võis oma ülemaks kiituseks küll meid samu sõnu öelda, mis kuulus greeklane Periklēs oma tähtsamaks teenuseks pidas: Keegi ei ole minu pärast leinariiet selga pannud, see on, ma ei ole kedagi kurvastanud ja leinama saatnud.

H. Prants.

Seletuseks.

Kogutöö „Отечество“ esimese ande ilmumise puhul on Eesti Kirjanduse Seltsile mõnelt poolt etteheiteid tehtud, muu seas on ka Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti“ eestseisus seltsile ajalehtede kaudu rea küsimusi ette pannud. Inkvisiitoriliste küsimuste peale üksikasjaliste vastuste andmisest vabastab meid nende küsimuste iseäralik iseloom, avalikule arvamisele olgu aga asja enese kohta järgmist seletatud :

1915. a. juulikuus sai Eesti Kirjanduse Selts Petrogradist üleskutse, milles teatatakse, et rühm Vene teadusemehi ja avalikka tegelasi nõuks on võtnud suuremat kogutööd „Отечество“ nime all välja anda, mille eesmärgiks on „lühikeste ja populäärsete kirjelduste kaudu Venemaa tähtsamate rahvuste kirjanduste arenemisest pilti anda, nende traditsioonide allikaid, mis sagedasti õige kauged, jälgida ja tähtsamaid sidemeid näidata, mis neid Vene kirjandusele lähendavad, ühes ka Venemaa rahvaste lignemise poliitikalist ideaali mitmekülgselt selgitada“. Redaktsiooni-toimekonnana olid üleskutsele alla kirjutanud: prof. J. A. Baudouin de Courtenay, prof. N. A. Grödeskul, B. A. Gurevitsh, vürst Pav. D. Dolgorukov, prof. V. N. Speranski. Kindlat usku avaldades, „et tulevik meile kõigi Vene riigi rahvaste viljaka ja vastastikuse usalduse peal põhjeneva ühistöötamise võimaluse“ toob, palub toimetus lühikest Eesti kirjanduseloole ülevaadet, 1—1½ poogna suuruses, ühes ühe näitusega praeguse aja ilukirjandusest ja teisega vanast usulisest kirjandusest temale tarvitamiseks kätte toimetada. Kirjandusliste näituste jaoks määratakse ühtekokku ühe poogna ruum. Tööd palutakse võimalikult pea ära saata, sest kogutöö peab hiljemalt septembrikuu lõpuks 1915. a. ilmuma.

Kavatsetava kogutöö toimetuse kokkuseade andis kindlat põhjust arvamiseks, et siin tegemist on tõsise ettevõttega, mis Vene riigi üksikute rahvuste vastu nende rahvuslase iseolemise ja omapärase kultuurilise edene-mise mõttes täiesti õiglane ja headsooviv tahab olla. Sellepärast võttis Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus ettepaneku vastu, ehk küll selge oli, et tema ainult vahetalitaja osa võib etendada, kogutöö üleüldise iseloomu kohta aga mitte otsekohest mõju ei saa avaldada.

Eestseisuse ettepanekul kirjutas lektor J. Jõgewer Eesti kirjanduseloole ülevaate. Et eestseisus J. Jõgeweri tööd mitte tsenseerima ei hakanud, on iseenesest mõistetav, sest J. Jõgewer kui isik, kellel teatav seisukoht meie avalikus elus ja Eesti keele ja kirjanduse esitamises, vastutab oma töö eest iseseisvalt, kuna kirjatöö ka tema täielist allkirja kannab.

Vanemast usulisest kirjandusest näituse otsimise mõte jäeti arusaadavatel põhjustel kohe kõrvale. Uuemast kirjandusest valiti neli tükikest — Ed. Wilde, Juhani Liivi, A. H. Tammsaare ja A. Kitzbergi töödest — ja saadeti nende venekeelsed tõlked kogutöö toimetusele kätte, tõlgete keelelist külge lõpulikult toimetuse hooleks andes.

Laulusid ei nõutud üleskutses mitte ja ei ole eestseisus neid ka mitte valinud ega nende tõlkeid muretsenud. Paar tõlgitud laulukest,

mis väljastpoolt, eestseisusele sisse saadeti, toimetati ühes Petrogradi selle juuretähendusega, et neid mitte niisugusel kujul trükkimiseks ei või soovitada, vaid ainult kui juhtumisi saadud materjaal, mis soovitaval korral ümber tuleks töötada, juure lisatakse. Peale nende on kogutöös veel Eesti laulusid ilmunud, mis mitte E. Kirj. Seltsi eestseisuse poolt ei ole saadetud.

Ilukirjandusliste näituste valiku kohta võib ju mitmesuguseid arvamisi olla. Kõiki asjaolusid silmas pidades, mis siin kaasa räägivad, nagu: lühike tähtaeg, tööde tarvis määratud ruumi vähesus, tõlkimise raskused, niisama ka maitsete mitmekesisus jne., ei tohiks küll keegi, kes kainelt ja õiglaselt püüab otsustada, mingit põljust leida Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisuse süüdistamiseks sihilikus ühekülgsuses ja parteilikkuses. Niisama ei anna selleks mitte õigust kirjanikkude nimed, kelle töödest näitusi on võetud.

Eespool-kirjeldatud asjaloost järgneb muidugi ka, et Eesti Kirjanduse Seltsi peale mingisugust vastutust ei või langeda kogutöö „Отечество“ üksikutes kirjutustes avaldatud mõtete pärast. Eesti Kirjanduse Selts on juba ligi kümme aastat avalikult tegev olnud ja enese ümber suure hulga liikmeid ja tegelasi kogunud. Seltsi tegevuses võib puudusi olla, võimata aga on sellel, kes meie avalikku elu tunneb, Eesti Kirjanduse Seltsi tegevusest vähematki märki leida, mis põhjust annaks oletamiseks, nagu võiks Eesti Kirjanduse Selts seisukohaga ühineda, mis üksikute rahvaste rahvuslikule iseteadvusele ja omapärasele kultuurilisele edenemisele kadu soovitab. Sellepärast lükkab Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus „Noor-Eesti“ eestseisuse katse „avalikus kirjas“ avaldatud küsimuse kaudu Eesti Kirjanduse Seltsi peale selles asjas iseäralist kahtlustavat varju heita kui ülekohtuse kindlasti tagasi ja avaldab tõsiselt kahetsust selle kohta, et „Noor-Eesti“ eestseisus ennast ette tungivalt nagu mõneks ülemtribunaaliks üles upitades sündsana on leidnud olevat Eesti Kirjanduse Seltsile ilma tõsisema põhjuseta avaliku arvamise eeskahju teha püüda.

Meil on tööd teha küllalt siin ja seal — kas ei leia need, kellel tööhimu ja jõudu on, kohasemaid alasid oma energia kulutamiseks, kui ülekohtuselt nalle kallale tungida, kes jõudu mööda kaastööd teevad Eesti rahvuslise kultuuri edendamiseks?

Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisus.